ڕاست و چەپ

لەفیکری ئایینیدا

نوسینی

دکتۆر حەسەن حەنەفی

وەرگێڕانی

محەمەد چیا

- ناوی کتێب: ڕاست و چەپ لە فیکری ئاییینیدا.
- نوسینی: دکتۆر حەسەن حەنەفی.
- وەرگێڕانی بۆ کوردی: محەمەد چیا.
- تایپ و دیزاینی ناوەوەی کتێب: وەرگێڕ.
- ساڵی چاپ: ٢٠١٩.
- نۆبەی چاپ: یەکەم.
- شوێنی چاپ: سلێمانی.
- تیراژ: ٥٠٠ دانە.
- ژمارە (   ) بەڕێوبەرایەتی کتێبخانە گشتییەکانی پێدراوە.

بەشی یەکەم

راست و چەپ لەفیکری ئایینیدا

راست و چەپ دوو گوتە نین لە سیاسەتدا بەتەنها بەڵکو بەشێوەیەکی گشتی دوو هەڵوێستن لەمەعریفەی مرۆیی و زانستە کۆمەڵایەتیەکاندا، هەروەها لە هەڵوێستی زانستی و ژیانی ڕۆژانەدا بەشێوەیەکی تایبەتی. ئەرکی ئێمەش لێرەدا خستنەڕووی راست و چەپە لە فیکری ئایینی لە کلتوری کۆن و ویژدانی هاوچەرخماندا، وەک ئەوەی لە زانستی ئوصولی ئایین یان لە زانستی یەکتاپەرستی یان لە زانستی کەلام یان بەویستی خۆت هەر ناوێکی تری لێ بنێ کە لە کلتوردا بۆمان ماوەتەوە.

لەم توێژینەوەیدا پشت نابەستین بە شیکارکردنە ئامارییەکان، چونکە ئەمە بوارێکە بۆ توێژینەوە کۆمەڵایەتیە پسپۆڕیەکان و نامە

زانکۆییەکان، بەڵکو ئێمە پشت بە شیکارکردنی ئەزموونە زیندووەکان دەبەستین، هەروەها وەسفکردنی شارەزاییە هەستییە هاوبەشەکان کە هەمووان هەستی پێدەکەن و، تەنها پێویستی بە جۆرێک لە پشکنینی ناخ و بەرچاوڕونی هەیە.

ئێمە لێرەدا ناچینە ناو جەنگی سەرخان و ژێرخانەوە، کامیان هۆو کامیان هۆکارە، چونکە ئەمە جەنگێکی ئەکادیمی تەواوە، بەڵکو ئێمە هەوڵ دەدەین وەسفی دیاردە فیکریەکان بکەین وەک ئەوەی هەیەو پەیوەندیەکی دیالیکتیکی لەخۆدەگرێت، هێندەی ئەوەش کە بیرۆکەکان گوزارشت لە واقیع دەکەن واقیعیش ئاراستەکاری بیرۆکەکان دەبێت.

بەڵام ئەزمونی زیندو بریتیە لەبابەتی شیکارکردن، بەشێوەیەک کە سەرخان و ژێرخان بەتەنها خۆیان لەپەیوەندیەکی میکانیکی هەڵشکاو و داکشاودا نابن، بەڵکو بونیادێکی

شعوری هەیە کە تێیدا ئەم پەیوەندیە دیالیکتیکیە بەرپادەبێت، لەوێدا هەردوو جوڵەی هەڵکشان و داکشان لەنێوان هەردوو بونیادی سەرخانی و ژێرخانیدا لە پنتی شعوردا یەک دەگرن کە لەوێدا بونیادی دیاردەی مرۆیی دیاری دەکرێت. لەکاتێکیشدا کە بونیادە شعوریەکان بە دەستەواژەی تەقلیدیی بونیادی سەرخانن ئەوا ئێمە نزیکترین لەو تێڕوانینە یۆتۆپییەوە کە دیاردە مرۆییەکان بە سەرخان راڤە دەکات، لەم حاڵەتەشماندا کە بریتیە لەفیکری ئایینی، بەبێ کەوتنە ناو وابەستەبوونێکی هۆکاری حەتمیی میکانیکیەوە بەڵکو لەرێگەی وەسفکردنی ئەزموونە زیندوەکانەوە کە تێیدا شێوازی تەقلیدی لەنێوان هۆو هۆکارداو، هەروەها جیاوازی بڵاوی نێوان خودو بابەت دەسڕێنەوە. شیکارکردنی وەسفیشە کە پێی هەڵدەستێت نەک شیکارکردنی هۆکاریی، هەردووکیشیان وەکو یەک زانستن.

لەم وەسفەشماندا ئاماژە ناکەین بۆ واقیعێکی جیاواز لەواقیعی خۆمان وەک واقیعی ئەوروپی کە لێیەوە زۆرجار بابەتی شیکارکردنەکان وەردەگرین بەڵکو لە واقیعی راستەوخۆی خۆمانەوەو، لە کلتوری زیندوومانەوەو، لە ئەزموونە شعورییە هاوبەشەکانمان و، لە سستمە کۆمەڵایەتیە بەرپاکانمانەوە دەست پێدەکەم.

هەمووشیان کۆمەڵە هەوڵێکن رەنگە بیپێکن یان نەیپێکن، بەڵکو نەپێکانەکە زیاترە لە پێکهانەکەی، بەڵام وەک مەسەلەیەک بۆ مشتومڕکردن دەیخەینەڕوو بۆ ئەوەی بوار بۆ بیرمەندەکان و رۆشنبیرەکانمان واڵا بکەین بۆ پرسیارکردنەکان لەبارەی پەیوەستبوونی فیکری ئایینی بەواقیعی کۆمەڵایەتیەوەو کاریگەری هاوبەرامبەر لەنێوانیاندا هەتا وا گومان نەبەین کە فیکری ئایینی شتێکی پیرۆزە بەڵکو بریتیە لە بەرهەمی مرۆیی وەک ئەو

ئایدۆلۆژیانەی کە لەواقیعی کۆمەڵایەتیەوە سەرچاوە دەگرن پاشان دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی سەرلەنوێ کاری تێبکاتەوە.

ڕاست و چەپیش دوو هەڵوێستی فیکری جیاو تایبەت نین بەڵکو هەروەها دوو ئاراستەشن لە راڤەکردندا، چەپ لە فیکردا رەنگە راست بۆ بەرژەوەندی خۆی بەکاربهێنێت، راستیش لە فیکردا رەنگە چەپ سەرلەنوێ بۆ بەرژەوەندی خۆی راڤە بکاتەوە. راست و چەپ دوو هەڵوێستی فیکری لەبنچینەوە جیاوازن و، هەروەها دوو میتۆدن لە راڤەکردندا.

لەکۆتاییشدا، چەپ و راست لەفیکری ئاییندا لەبنچینەدا دوو رەوشی کۆمەڵایەتین و ئاماژە بە بوونی دوو چینی کۆمەڵایەتی دەکەن، هەر چینێک دەیەوێت بەرگری لە مافەکانی بکات بە بونیادە تیۆرییە فەراهەمبووەکان لەکۆمەڵگە تەقلیدیەکاندا کە بریتیە لەبیروباوەڕە ئاینیەکان.

بریتیە لە مەسەلەیەکی کرداری نەک مەسەلەیەکی تیۆریی و، بونیادێکی کۆمەڵایەتییە زیاتر لەوەی حەقیقەتێکی فیکری بێت. یەکێک لەچینەکان هەوڵ دەدات، کەوا کەمینەی زاڵە خاوەن ئامرازەکانی بەرهەمهێنانەو دەستی بەسەر حوکمدا گرتووە، بەشێوەیەکی ناڕەوا سود لە چینەکەی تر وەربگرێت کە زۆرینەیەو، بۆ بەرژەوەندی خۆی، لەرێگەی فیکری ئایینەوە واتە راڤەکردنی بۆ ئایین و لە بەرژەوەندی خۆی بەکاری بهێنێتەوە، هەروەک چۆن چینەکەی تر کەزۆرینەی سودلێوەرگیراوە، هەوڵ دەدات بەهەمان چەک سەرلەنوێ راڤەی ئایین بکاتەوە بۆ بەرژەوەندی خۆی و بۆ زاڵبوون بەسەر ئەو کەمینەیەدا. بەمشێوەیە ئایین چەکێکی دوو سەرە بەپێی بەکارهێنانی ئەمەش مانای ئەو دەستەواژە بەناوبانگەیە کە دەڵێت "ئایین ئەفیونی گەل و هاواری چەوساوەکانە".

زانستی بنچینەکانی ئایین کە نمونەیەک لە فیکری ئایینی لەخۆدەگرێت دەسوڕێتەوە لەبارەی دوو پێشەکی و بابەتێک یان دوو بابەتی بۆ زیادەکرێت وەک کۆتایی، پاشان دوانزە بابەتەکەی تر هەردوو راست و چەپ بەمشێوەیەی خوارەوە کەمەندکێشی دەکەن:

١- پێشەکی یەکەم بەخستنەڕووی تیۆری زانست دەست پێدەکات یان وەک دەوترێت تیۆری مەعریفە وەک وەڵامدانەوەیەک لەبارەی ئەو پرسیارەوە: چی دەزانم؟ پاشان دوو هەڵوێست رون دەبێتەوە: یەکەم باوەڕ دەکاتە ئامرازێک بۆ مەعریفەو، باوەڕیش کردارێکی یەکەمییە کە هیچ کردارێکی تر پێشی ناکەوێت، قەبوڵ دەکرێت و رەت ناکرێتەوە، خۆ دەسپێرێت پێی و نەیاری ناکرێت، وەردەگیرێت و نادرێت. پاشان رۆڵی

ڕوانین دێت لە پاساودانی باوەڕو لێ تێگەیشتنی بەبێ ڕەخنەگرتن یان پوختەکردن لێی.

ئەمەش هەڵوێستی ڕاسترەوە، خۆسپاردن دەبێتە هۆی گوێڕایەڵی و ڕازیبوون بەوەی دەدرێتە گەل لە ڕاستەیەکان و پێویستە لەسەری قەبوڵیان بکات. ئەو تاکەی کە دەست بە باوەڕداری دەکات وەک تیۆرێک بۆ مەعریفە نزیکتر دەبێت لەگوێڕایەڵی بۆ فەرمانڕەواکان و، وابەستەبوون پێیانەوە. ئەو گەلەش خۆ ڕادەستی ڕاستیەکان دەکات بەبێ مشتومڕکردنیان ئەوا نزیکتر دەبێت لە ملکەچیەوە. پاشانیش، سستمە ڕاسترەویەکان کار لەسەر بڵاوکردنەوەی باوەڕ دەکەن بەم ئامانجە، چونکە دەبێتە هۆی هێشتنەوەی لەسەر ئەو ڕەوشەی کە هەیە و، خۆ پێ سپاردن و، ملکەچبوون لەژێریدا. بۆیە ئەم سستمانە بایەخ نادەن بەنەهێشتنی نەخوێندەواری یان

بڵاوکردنەوەی فێرکردن بەڵکو خەمی سەرەکیان بونیادنانی مزگەوت و، زیادکردنی ڕێژەی لەدایک بوون و، پشتیوانیکردنە لە ڕێبازە تەصەوفیەکان و، فرەکردنی نزاو پاڕانەوەکان و، وتنەوەی ویردەکان و، بڵاوکردنەوەی ستایشەکان و گشتاندنی بەرنامە ئاینیەکان لە دەزگاکانی ڕاگەیاندن نەک لە سۆنگەی باوەڕبوونەوە بەئایین، بەڵکو لەدووڕویی و دەمامکداری و خۆحەشاردانەوە لە سستمە کۆمەڵایەتییە بەرپاکان.

ناکرێت توندوتیژی و ناچارکردن و جەنگ باوەڕ دروست بکەن، ئەو باوەڕەی کە دەبێت لەدڵەوە بڕاستێنرێت و لەیەقینەوە سەرچاوە بگرێت و ویژدان پێی بحەسێتەوە.

ئیسلام دان بەخۆداگرتنی کردۆتە "جیهاد".. بەڵکو کردویەتە جیهادی هەرە گەورە!.. بەهەمانشێوەی "حەج" و چاکەکردن لەگەڵ باوان و، هەموو ئەو کارە "دروستانە"ی دەچنە

ناو چوارچێوەی پەرستشەکانەوە.. بەڵام جەنگان"القتال"ی کورتکردۆتەوە لەوانەدا کە "لەگەڵماندا دەجەنگن" لەدژی ئاینەکەمان و شێواندنی.. ئێمەش جەنگیان لەگەڵدا دەکەین هەتا واز دەهێنن لەدوژمنکاریەکەیان و، ئازادی بیروباوەڕمان بۆ دەگەڕێتەوەو، ئەو زۆرلێکردنە نامێنێت کە بەسەرماندا سەپێنراوەو، بەمەش ئایین هەمووی بۆ خوا دەبێت (وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُم مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِن قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ (١٩١) فَإِنِ انتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (١٩٢) وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنِ انتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ)[١].

ئەوەش لە گرنگی ئەم مەسەلەیە زیاد دەکات.. مەسەلەی: سروشتی شەڕو جەنگە

---

[١]- البقره: ١٩٠-١٩٣

لەئیسلامدا.. ئەوانەی رەوایی بە "جەنگی ئایینی" دەدەن و دەیکەنە تاکە جەنگێکی ڕەواو، رەتی جەنگە نیشتمانی و کۆمەڵایەتیەکان... هتد دەکەنەوە.. یان بەلانی کەمەوە چاویان لەبارەیەوە دادەخەن و لەپێگەکەی کەم دەکەنەوە. لەکاتێکدا چەپ وا لەروانین دەکات مەسەلەیەکی گشتی یان هەمەگیربێت، تایبەت نابێت بە تاکێک بەبێ تاکێکی تر، یان چینێک بەبێ چینێکی تر، یان گەلێک بێ گەلێکی تر، زانایەک بوونی نیەو ئەوانی تر نەزان بن، گەلێک نیە پێشکەتوو باقی گەلانی تر کێویی و بەربەری بن.

دەکرێت چەپ سەرلەنوێ راڤەی دیماگۆجیەتی راست بکاتەوە بۆ بەرژەوەندی خۆی بەتایبەتی لەکۆمەڵگەیەکی تەقلیدیدا کە هێشتا بە بیروباوەڕەکەی خۆی بیردەکاتەوە، ئەوەش بەئاراستەکردنەوەی بیروباوەڕی بۆ بەرژەوەندی هەژاران و، تەیارکردنی

زەحمەتکێشان و بەحیزبیکردنی هەتا ئەوەی بگۆڕێت بۆ هێزێکی سیاسی فشار دروستکەرو، وزەیەکی شۆرشگێڕی هێرشبەر، دواتر لە دیماگۆجیەتەوە بگۆڕێت بۆ رۆشنبوونەوەو، گواستنەوەی لەباوەڕەوە بۆ تێڕوانین.

٢- پێشەکی دووەم پێکدێت لە تیۆری بوون و وەڵامدانەوەی پرسیارێک: چی دەزانم؟ لێرەدا دوو هەڵوێست روون دەبێتەوە: یەکەم دەیەوێت بابەتی مەعریفە بکاتە بابەتێکی نوێ و پەیدابوو، گۆڕاوی، مومکینە، مەبەستیشی ئەم جیهانەیە کە تێیدا دەژین هەتا بکرێت دوای ئەوە لە نوێوە بگوازرێتەوە بۆ کۆن، لە گۆڕاوەوە بۆ جێگیر، لە مومکینەوە بۆ ئەرک. لێرەدا جیهان مەحکومە بە نەمان لەپێناو سەلماندنی بوونێک لەدوای ئەم جیهانەوە کە مانەوە بۆ ئەو دەبێت، حوکمدانیش بەسەر جیهاندا بەوەی بڕاوەو فانیە حوکمێکی سەختەو هەستی مرۆڤ لەبەرامبەر جیهاندا تێکدەدات. باشە چۆن خەڵک لەجیهانێکی فانی و

بڕاوەدا کاربکەن چۆن لەواقیعێکدا بەرهەم دێنن کە نەجێگیرو نە خاوەن قەوارەیە؟ جیهان لێرەدا شتێک نیە جگە لە ئامرازێک بۆ سەلماندنی شتێکی تر، ئەویش خوایە. خوایە باقیەو، جیهان فانییە، خوا دەوڵەمەندەو جیهان هەژارو نەدارە. دەوڵەمەندیش دەتوانێت چی بوێت بەهەژاری بکات، هیچ یاسایەک نیە مافەکانی هەژار بپارێزێت تەنها ڕەحمەت و بەزەیی دەوڵەمەند نەبێت پێی، هیچ ویستێکیش نیە لەروبەڕوی دەوڵەمەندا بوەستێتەوەو تەنها فەزل و ویستی ئەو نەبێت. پاشانیش هیچ یاساگەلێکی جێگیرنیە بۆ سروشت، بەڵکو دەکرێت بەرد بگۆڕێت بۆ ئاڵتون و، گۆچان ببێتە مارو، مرۆڤ لەجیهانێکدا بژی کە جادو حوکمی دەکات و، بە ئەفسانە دەرک دەکرێت، نە بڕوای پێدەهێنێت و نە ژیان دەکات تێیدا بەڵکو خۆی لەسەریدا دەبینێتەوە بەشێوەیەکی لاوەکی و بەرێکەوت، هیچ ئامانجێکی نیە تەنها گەڕان نەبێت بەدوای ئەوەی لەدوای ئەم جیهانەوە هەیە.

ئەمە ڕاستڕەویە لە بیری ئاینیدا کە سستمە راستڕەوە کۆنخوازەکان مژدەی پێدەدەن و ئەوەی بەلایانەوە گرنگە زەوتکردنی جیهانی جەماوەری فریودراوەو، ئیحاپێدانی بەوەی جیهانێکی فانی و بێ بەهایەو، بەڵکو ئەوەی بەهای هەیە ئەو جیهانە نەبڕاوەیە کە لەدوای ئەم جیهانەوە دێت، پاشانیش جەماوەر دەستبەرداری مافەکانی دەبێت و، لا ناکاتەوە بەلای ئەوەدا کە فانی و بڕاوەو تیاچووە، تەنها لەسەر ئەوە دەمێنێتەوە کە باقی و هەمیشەییە لەسایەی سستمە کۆنخوازەکاندا کە دەستی بەسەر زانستدا گرتووەو جگە لە گومڕایی شتێک نابەخشێتە جەماوەر.

لەبەرامبەر ئەمەشدا، ئاراستەیەکی تر هەیە وا لەم جیهانە دەکات باقی و سەقامگیربێت، وا دەکات کۆششی مرۆڤ بەرهەمهێن و کاریگەربێت. جیهان مومکین نیە بەڵکو ئەرکە، نوێ نیە بەڵکو کۆنە ملکەچ دەبێت

بۆ یاساگەلێکی سروشتی وردەکارو ڕێکوپێک، مرۆڤ دەتوانێت بیناسێت و لێی تێبگات و لەرێگەیەوە بەسەر سروشتدا زاڵ بێت و، بۆ بەرژەوەندی خۆی سودی لێ ببینێت و، لەهەر هەوڵێک یاخی دەبێت کە بیەوێت بەسەریدا زاڵ بێت یان دەستوەردان بکات لە ڕەوت و ڕێکردنی، بەم پێیەش هەموو ویستە خۆسەپێن و هێزە زاڵەکان لەناودەبات، هیچ دەنگێکیش نیە بەرزتر بێت لەدەنگی سروشت و، هیچ یاسایەکیش نیە زاڵ بێت بەسەر یاساکەیدا، جیهان ئامرازێک نیە بۆ شتێکی تر بەڵکو لەخۆیدا ئامانجە، ئەو فانی و بڕاوە نیە، بەڵکو باقی و بەرپایە، بوونی مرۆڤیش تێیدا لاوەکی نیە بەڵکو جەوهەرییە.

ئەوەش بریتیە لە چەپ لەفیکری ئاینیدا. لەبەرئەوەی لەسستەمە سیاسیە بەرپاکان لەسەر ئەم تێڕوانینە کار بەرهەمهێن دەبێت لەجیهانداو لای جەماوەر ئاگایی سەبارەت بە جیهان

دەبێت، هەروەها متمانە بەیاسا ڕێکوپێک و وردەکانی و، پارێزگاری لەمافەکانی دەکات و، بەرگری لە بەرژەوەندیەکانی دەکات لەدژی هەموو هەوڵەکانی زاڵبوون و دەستبەسەرداگرتن لەدەرەوەو، لەدژی هەموو وێنەکانی ستەمی کۆمەڵایەتی و سیاسی لەناوەوەدا. پاشانیش جەماوەر خاوەن قسەی باڵایەو، متمانەی هەیە لەکارداو لەوەی لێی دەکەوێتەوە لەکاریگەریەکانی و ، حوکمڕانی بۆ ئەو دەبێت. پاشانیش سستمی دیموکراسی سەرپشک دەکات کە لەبەرژەوەندی ئەم کاردەکات و، لەدژی هەر هەوڵێک رادەپەڕێت کە بیەوێت ئەو دەسەڵاتە لای خۆی قۆرخ بکات کە دەبێت هەمووان ملکەچ و گوێڕایەڵی بن.

ڕەنگە ڕاست ئەم هەڵوێستەی چەپ بۆ بەرژەوەندی خۆی بەکاربهێنێت کاتێک حەتمیەتی یاساکانی سروشت و ڕێکوپێکیان بەشێوەیەک راڤە دەکات کە لەبەرژەوەندی

سستمە خۆسەپێن و سەرمایەداریەکان بێت، وا دەکات یاسای خواست و خستنەڕوو یان پەیوەندی نێوان خاوەنی سەرمایەو کرێکاران دەکاتە پەیوەندی فەرماندەر یان سەرۆک لەگەڵ فەرمانبەردارەکەیدا، یان یاساکانی قازانج و قۆرخکردن دەکاتە یاساگەلێکی سروشتی و ژیانی ئابوری لەسەر دەوەستێت، پاشانیش ئەم سستمانە دەبنە ئەو سستمە سروشتیانەی کە سروشتی کاروبارەکان دەیسەپێنن، هەروەک چۆن رەنگە مانەوەی جیهان و بەردەوامی و پتەوی و تایبەتمەندیەکەی سودلێوەربگرێت وەک بوارێک بۆ چالاکی تەنها خاوەنکار بەبێ کرێکارەکان، هەروەها بۆ بەرژەوەندی چینی زاڵ و باڵادەست بەبێ چینە زەحمەتکێشەکان کە جیهان بەنسبەت ئەوەوە وەک پەراوێزێک دەمێنێتەوە کە راستی و دادپەروەری تێدا نیە، هەتا خاوەنکار چالاک دەکات و، کرێکارەکانیش ملکەچ و ژێربار، هەتا خاوەن زەویەکان کاراو چالاک دەکات و جوتیارەکان و کرێگرتە

کشتیارەکان دەخەون. بەڵام زاڵبوون بەسەر تایبەتمەندێتی ڕوانینەکەداو، جەختکردن لە جێگیریی جیهان بۆ هەمووان رەنگە ببێتە هۆی نەهێشتنی سودگیریی ڕاست لە هەڵوێستی چەپ.

هەروەک چۆن دەکرێت چەپ سەرلەنوێ راڤەی هەڵوێستی راست بکات بۆ بەرژەوەندی خۆی ئەوەش بەپشت بەستن بە ناحەتمیەتی یاساکانی سروشت بۆ بەرژەوەندی هۆشیارکردنەوەی جەماوەریی، سستمی سەرمایەدارییش سستمێکی هەتاهەتایی نیە بەڵکو دەکرێت بگۆڕرێت، هەروەها سستمی کرێیەکان کە خاوەن سەرمایە دەیسەپێنێت سستمێکی جێگیر نیە بەڵکو دەکرێت رێککاریی تێدا بکرێت، ئەم سستمەش کەوا کەمینەی زاڵ تێیدا ئەوە دەبینێتەوە کە ئەفرێنراوترین شتێکە عەقڵی مرۆیی بەرهەمی هێنابێت دەکرێت شۆڕشی بەسەردا بکرێت و سەرەونخون

بکرێتەوە، پاشان جەماوەریش بەهەمان چەک دەجولێت کەوا کەمینەی باڵادەست بەسەر دارایی و فەرمانڕەواییدا دەیویست بەکاری بهێنێت بۆ بێدەنگکردنی جەماوەرو سەپاندنی ویستەکانی بەسەریدا بەو شێوەیەی کە دەیەوێت.

١- دوای ئەو دوو پێشەکیەی پێشەوە بابەتی یەکەم دەردەکەوێت بابەتی زاتی ئیلاهی کە بەردی گۆشەیە لە زانستی بیروباوەڕو بنچینەی یەکەمیەتی. دوو ئاراستەش بەدیاردەکەوێت، یەکەم، ئەم زاتە شەش سیفەت یان وەسفی هەیە: بوون، کۆن، مانەوە، پێچەوانەی نوێکان نەبوونی لەشوێنێکدا (بەتایبەتی)، یەکتایی واتە زاتی ئیلاهی هەیەو بوونێکی راستەقینەی هەیە، کۆنەو سەرەتای نیە، باقی و کۆتا نەهاتووە، دژ بە نوێکانە و هیچ شتێک لەو ناچێت و

لەهیچ شتێک ناچێت، لە شوێن و جێگەیەکی تایبەتدا نیە و لەهەموو شوێنێکدا هەیە، تاک و تەنهایەو هاوەڵ و فرەیی قەبوڵ ناکات پاشانیش خود بەخواوەند دەکرێت و هەموو ئەو وەسفانە دەدرێتە پاڵی کە مرۆڤ دەتوانێت بیداتە بوونی رەها لەدەرەوەی بوونی مرۆییەوەو سەربەخۆیە لێی.

ئەمەش هەڵوێستی ڕاستە چونکە ئێمە ئەگەر گواستمانەوە بۆ سستمە سیاسیەکان کە ئەم وێناکردنە بەرهەم دەهێنێت ئەوا دەبینین پشت بەم چەسپاندنە دەبەستێت بۆ زاتی رەها لەپێناو چەسپاندنی ئەو سستمە کۆمەڵایەتیانەدا کە دەیانەوێت هەموو دەسەڵاتەکان لەیەک دەسەڵاتی باڵادا کۆبکەنەوە، کە هەموو سیفەتەکانی هەبووی رەهای تێدایە ئیدی ئەوە لە دەسەڵاتی سیاسی رەهای سەرۆکدا بێت یان لە دەسەڵاتی ئابوری رەهادا بۆ سەرمایەو

پاشانیش سستمگەلێکی خۆسەپێنەرمان دەبێت کە لەسەر زۆرلێکردن و گومڕایی دەوەستێت وە لەسەر مافی رەهای تاک لەسەر حسابی گەل، یان سستمگەلێکی سەرمایەداری کە بەرپادەبێت لەسەر پێدانی ئازادی رەها بۆ سەرمایە لەسەر حسابی بەکاربەران یان حسابی وەبەرهێنانە بچوکەکان یان لەسەر حسابی کرێکارەکان. ئەویش ئەو سستمانەیە کە وا دەکات لوتکە لە سیاسەت یان ئابوریدا سەرچاوەی چالاکی و جوڵەو بەها بێت لەسەر حسابی بنکەی وەرگرو نێگەتیڤی فەرمانبەردار. ئەمە وێڕای ئەم جۆرە لە باوەڕ بە بوونی رەهاو گشتگیر جۆرێک لەملکەچ بوون دەداتە جەماوەر بۆ ئەوەی پشت بە دەسەڵاتەکەی ببەستێت. ئەگەریش هەموو شتێک لەناوچوو ئەوا بەلانی کەمەوە شتێک دەمێنێتەوە کە زاتی ئەوە، ئەگەریش هەموو شتێک زانرا ئەوا بەلانی کەمەوە یەک شت هەیە کە خودی بوونە، ئەگەریش هەستکردن بە کات و مێژوو نەماو،

مرۆڤ نەیزانی کەی هاتووەو کەی کۆتایی دێت، وە ئەو لە چ قۆناغێکی مێژوودا دەژی ئەوا بەلانی کەمەوە ئەوێک هەیە کە هەمیشەییەو نە سەرەتای هەیەو نەکۆتایی و رابردو ئێستاو داهاتوو لەخۆدەگرێت، مرۆڤ نەیتوانی لەجیهاندا شوێن و جێگەیەک بدۆزێتەوە تێیدا نیشتەجێ بێت ئەوا بەلانی کەمەوە کەسێک هەیە کە پێویستی بە شوێن یان جێگە نەبێت. ئەگەریش مرۆڤ نەیتوانی دەرک بە مەسەلە عەینیەکان بکات بەهۆی بوونی پەردە لەسەر چاوەکانی ئەوان بەلانی کەمەوە دەرککردنی ئاڵۆز هەیە بۆ ئەوەی کە هاوشێوەو وێکچووی نیە، دەرک نەکردنیش باشترە لە دەرککردن! ئەو بابەتەی کە نابینرێت باشترە لەوەی کە دەبینرێت، پوخت رێزدارترە لە ناپوخت و خەوشدار ئەگەریش مرۆڤ هەموو شتێکی لەدەستدا ئەوا بەلانی کەمەوە شتێک هەیە لەدەستی نەداوە کەئەویش یەکتایی خودییە. پاشانیش مرۆڤ وون بوو دەبێت کەچی وا

دەزانێت خۆی دۆزیوەتەوە. ئەو لەدەستچوو دەبێت کەچی وا دەزانێت گەیشتۆتە کەناری دڵنیایی. ئەوەی خۆشەویست لەدەست بدات خودی خۆشەویستی خۆشدەوێت هەتا قەرەبووی ونبوەکەی بکاتەوە، زیانەکەی دەگۆڕێت بۆ دەسهات و، لاوازیی دەگۆڕێت بۆ هێز.

لەبەرامبەر ئەمەشدا، ئاراستەیەکی تر هەیە وا لەمرۆڤ دەکات ببێتە ئەو هەبووەی کە هیچ کەسێک گومان لە بوونی ناکات و، هیچ شتێک ناتوانێت نەیهێڵێت، ئەو کۆنە بەو مانایەی حەقیقەت ئەزلی و هەربووەو ناکرێت گومانی لێ بکرێت، ئەو باقی و هەرماوەیە بەمانای ئەوەی مەحاڵە بتوانرێت فەنا بکرێت و ببڕێتەوە، پێویستی بە شوێن نیە چونکە مرۆڤ لەهەموو شوێنێک بوونی هەیەو، مرۆڤایەتی شوێن و کات سنورداری ناکەن، ئەو لەهیچ شتێک ناچێت و هیچ شتێک لەم ناچێت چونکە ئەو شتانێک

تێدەپەڕێنێت و جیاواز دەبێت لێیان، پاشانیش، ئەم ئاراستەیە زاڵ دەبێت بەسەر هەر دیاریکردن یان نیشتەجێکردن یان چەسپاندنێکی خوددا، وە تایبەتیترین تایبەتمەندیەکان دەگێڕێتەوە بۆ مرۆڤ کە بریتیە لە خودییەت و، ژیانی مرۆڤ دەگۆڕێت بۆ جوڵەو چالاکی و کۆشش و خەبات بەژیانێکی خودیی تێیدا نەک بە بەجێهێشتنی.

ئەمەش هەڵوێستی چەپە، سستمە سیاسیەکان کە ئەم تێڕوانینە تەبەنی دەکەن دەبنە سستمگەلێکی مرۆیی کە لەسەر دانان بەمرۆڤدا دەوەستێت وەک بەهایەک، لەمەدا جیاوازی نیە لەنێوان فەرمانڕەواو ژێرفەرماندا، یان سەرۆک و خەڵکەکەی، یان دەوڵەمەندو هەژار، یان پیاو و ژن، هەموو مرۆڤێک خاوەن خودی خۆیەتی، نەک تەنها فەرمانڕەوا یان سەرۆک یان بەرێوبەرو، ئەوانی تر خەڵکە رەشۆک و هەرچی و پەرچیەکە بن کە نانە

ڕەشەکە بۆ ئەمان و بۆ ئەوانی تر نانی سپی، یان ئەوانەی لەناو پاصە گشتیەکاندا هاتوچۆ دەکەن و ئەوانی تر لە گالیسکە تایبەتیەکاندا، یان ئەوانەی کە لە شوێنە میللیەکاندا نیشتەجێ دەبن و ئەوانی تریش لە ڤێلا تایبەتیەکاندا.

ڕەنگە ڕاست هەوڵ بدات ئەم مەسەلە مرۆییە بۆ بەرژەوەندی خۆی ڕاڤە بکات و سستمی لیبرالیزمی ڕاستڕەو بونیادبنێت کە جەخت لە مرۆییەتی تاک دەکاتەوەو، سستمی سەرمایەداری وەک میراتگرێکی شەرعی ڕاستڕەوی لیبرالی بەدیاربکەوێت، هەروەک چۆن لە سستمی خۆرئاوایی ڕەگەزپەرستی پەیدا دەبێت کە جەخت لە مرۆییەتی خۆرئاوا دەکاتەوە بەتەنهاو بێ گەلانی تر. بەڵام چەپی ئایینی ئەم ڕاڤەکردنە ڕاستڕەوییە بۆ هەڵوێستی خۆی بەکاردەهێنێت و وا لە مرۆڤایەتی دەکات گشتی بێت و تایبەت نەبێت بە تاکێک بێ تاکێکی تر، یان چینێک بەبێ چینێکی تر، یان گەلێک بێ

گەلێکی ترو دەکرێت چەپ سەرلەنوێ راڤەی ئەوە بکاتەوە کە راست پشتی پێ بەستووە بۆ بەرپاکردنی سستمی سەرکوتکردن و خۆسەپاندن بەتایبەتی لای گەلێک کە بەقۆناغی باوەڕی تەقلیدیدا گوزەر دەکات ناتوانێت دەستبەرداری بیرۆکەی هەبووی ئەزەلی و باقی ببێت ئەوەش بەراڤەکردنی ئەم رەهاییە بۆ بەرژەوەندی لاوازەکان و، ئاراستەکردنی ئەم هێزە لەدژی بەهێزەکان، خودا بوونی هەیە لەسەرو هەموو هەبوویەکەوە. لەبری ئەوەی بەهێزەکان لەدژی لاوازەکان بەکاری بهێنن لاوازەکان لەدژی بەهێزەکان بەکاری دەهێنن، ئەمەش نزیکترە لەسروشتەوە. خوا گەورەترەو لەسەرو هەموو گەورەیەکەوە، وە خوا گەورەتر نیە لەسەرو هەموو بچوکێکەوە، خوا بەهێزترە لەهەموو بەهێزێک، نەک خوا بەهێزتر بێت لەهەموو لاوازێک، هەبووی رەها لێرەدا بۆ سەرلەنوێ خولقاندنەوەی ئەوانەیە بوونیان لەژێر هەڕەشەی لەناوچووندایەو بۆ ئەوەی

سەرلەنوێ بوونیان لە نەبوونەوە بخولقێنرێتەوە.

٤- زاتی ئیلاهیش کە ئەم شەش سیفەتەی هەیە کە ئاماژە دەکات بۆ پەیوەندی خود بەخۆیەوە سیفەتگەلێکی تری هەیە ئاماژە بە بوونی ئەم خودە دەکات بە جیهانەوە، ئەویش ئەو حەوت سیفەتە بەناوبانگەیە کە لە پێشینەکانمانەوە بۆمان ماوەتەوە: زانست، توانا، ژیان، گوێ، چاو، قسە و وویست -ئیرادە- کە سیفەتگەلێکی رەهان وەک سیفەتەکانی خود، دەستنیشانکراو بەو مانایەی کە وەسفی هەبوویەکی زیندو دەکات خاوەن زانست و ئیرادە. پاشانیش گرنگترین سیفەتەکان لەمرۆڤ دادەڕنێت واتە زانست و تواناو ژیان، گوێ و چاو دوو ئامرازن بۆ زانست، قسەش بۆ گوزارشتکردن و گەیاندن و بەشداریکردنە لەژیاندا، ئیرادەش- بۆ جێبەجێکردنی توانا. مرۆڤ هەبوویەکی زیندووە خاوەن زانست و ئیرادەیە واتە ژیان دوو

لایەنی هەیە: روانین و کارکردن. بەڵام گۆڕینی ئەوە بۆ بتێکی عەقڵی جێگیرو مردو بریتیە لەجۆرێک لە بتپەرستی لاشعوریی.

ئەمەش بریتیە لەهەڵوێستی راست. سستمە سیاسیەکان کە لەسەر ئەم بنچینەیە دەوەستن پشت بە خوداکردن دەبەستن، بەخوداکردنی فەرمانڕەواکان و، بەخوداکردنی سەرۆک و سەرکردەکان، لوتکە بەهایەکی زیاتری هەیە لە بنکە، لوتکە بریتیە لە کەماڵ و، بنکە بریتیە لەکەموکوڕی، لوتکە بریتیە لە ژیانی زاناو بەتوانا بەبێ بنکە کە سیفەتی ئیرەیی هەیە واتە مردن و نەزانی و نەتوانایی، ئەمەش سیفەتی جەماوەری، کەڕو لاڵ و، کوێرە! لەسستمە سەرمایەداریەکانیشدا سەرمایە خاوەن هەموو سیماکانی ژیان و زانست و توانایە، ئەو سەرمایەیەکی جوڵاو و چالاکە درێژدەبێتەوە وەک جاڵجاڵۆکە وەک ئەوەی لە کۆمپانیا فرە نەتەوەکاندا هەیە، ئەو زانایەو

دەبیستێت و دەبینێت، هەڵدەستێت بەرێنومایی‌کردن و ئاراستەکردنی دەنگەکان و دیاریکردنی نرخەکان.

بەڵام ئاراستەکەی تر هەوڵ دەدات ئەم سیفەتانە بەدەست بهێنێتەوە کە تایبەترین تایبەتمەندیەکانی مرۆڤە. مرۆڤ ئەو زاناو بەتواناو زیندوەیە کە دەبیستێت و دەبینێت و قسەدەکات و دەیەوێت، پاشانیش جێگیری یان چەسپاوی دەگۆڕێت بۆ جوڵە، بەخوداکردن بۆ چالاکی و، دەرەوە بۆ ناوەوە، سەرکوتکردن و زۆرلێکردن بۆ ئازادبوون، مرۆڤ تەنها ئەوە بەخودا دەکات کە ناتوانێت بەدی بهێنێت، ناپەرستێت تەنها ئەوە نەبێت کە ناتوانێت بەدەستی بهێنێت. ئەگەر نەزان بوو دەبێتە کۆیلەی زانست، ئەگەر نەتوانا بوو ئەوا توانا بەخودا دەکات، ئەگەر مردو بێت شەیدای ژیان دەبێت ئەگەریش کەڕبێت بەهیوای بیستن دەبێت، ئەگەر کوێر بوو ئەوا بەهیوای چاو

دەبێت، ئەگەر لاڵ بێت ئارەزوی قسەکردن دەکات، ئەگەر نەتوانا بوو ئەوا هیوای ئیرادە دەخوازێت، بەڵام ئەگەر ئامانجی مرۆڤ بەدیهات لەژیاندا، مرۆڤ بووە زاناو بەتواناو زیندو بیسەرو بینەرو قسەکەرو بەتوانا ئەوا بەراستی و کردەوە سیفەتەکانی بەدی دەهێنێت و دەگەڕێتەوە بۆ جیهانەکەی خۆی دوای ئەوەی لەجیهانێکی تر ئاوارەو نامۆ بوو، کەسێتی پەرت بوو بوو، ئەو لە جیهانی نەزانی و نەتوانایی و مردندا دەبێت و وا دەزانێت بە شەوق و خولیاکانی زانست و تواناو ژیانی بەدەستهێناوە.

ئەمەش هەڵوێستی چەپە، ئەویش لەبەرئەوەی سستمە پێشکەوتنخوازەکان دەیانەوێت سەرلەنوێ بونیادی مرۆڤ بنێنەوە وەک زاناو، بەتواناو، زیندو، کە زاڵ بێت بەسەر سیماکانی نەزانی و نەتوانایی و گیانەڵڵاکانی مردن کە هەموو رۆژێک یەخەی مرۆڤ

دەگرێت. ئەگەریش فێرکردن بڵاوبۆوە زانست بەدیدێت، ئەگەریش دامەزراوەکان بەرپابوون کە وا لە گەل دەکەن بتوانێت مومارەسەی مافە سیاسیەکان بکات و سیاسەت و پلاندانان بۆ بەرژەوەندی خۆی ئاراستە بکات ئەوا توانا دەستەبەر دەبێت، ئەگەریش گەل سەربەخۆو پێشکەوتوو بێت ئەوا ژیانی بۆ فەراهەم دەبێت، وە ئەگەر ئەو خاوەنی قسە بوو، زاڵ بوو بەسەر ئامرازەکانی راگەیاندن ئەوا بیسەرو بینەرو قسەکەرو سەرکەش دەبێت و، ئارەزوەکانی بەدی دەهێنێت.

رەنگە راست هەوڵ بدات سود لەهەڵوێستی چەپ وەربگرێت بۆ بەرژەوەندی خۆی، ئەوەش بەگۆڕینی سیفەتەکان بۆ روداوگەلێکی زیندو، بەڵام بۆ کەمینەی زاڵ ئەوەی بەتەنها کە زاناو بەتواناو زیندوەو دەبیستێت و دەبینێت و قسە دەکات و دەخوازێت. جگە لەمە بە نەزان و، مردو، کەڕو، لاڵ و کوێر دەمێنێتەوەو هیچ

شتێکی ناوێت بەڵکو هیوادەخوازێت پێچەوانەی ئەمە بێت بەوەهم یان- خەیاڵ. کەمینە وا لەزۆرینە دەکات لەجیهانی خوازیاریدا بمێنێتەوە پەرستگاکانی بۆ بونیاد دەنێت تا لەجیهانی خوازیاری و ئومێدداریدا بمێنێتەوە، چەندێکیش ئەم رەوشە بەرەو پێشەوە بچێت ئەوا زۆرینە زیاتر لە داواکردنی مافەکانی دوور دەکەوێتەوە. هەروەها لەوانەیە رەگەزپەرستی شارستانیش ئەم هەڵوێستە سود لێوەربگرێت بەوەی وا لەخۆرئاوا بکات خۆی زاناو، بەتواناو، زیندو بێت گەلانی تر نەزان و بێتواناو مردو بن، مەحاڵیشە گەلانی تر بگەنەوە بە گەلی یەکەمی هەڵبژێردراو. بەڵام چەپ ئەم بەدیهاتنە بۆ هەمووان دەگشتێنێت بەبێ جیاوازی لەنێوان کەمینە یان زۆرینەدا، هەڵدەستێت بە جێبەجێکردنی پرۆژە کرداریەکانی و بەرنامەی نەهێشتنی نەخوێندەواری بۆ لەناوبردنی نەزانی، هەروەها پارتی جەماوەری بونیاد دەنێت لەپێناو پارێزگاریکردن لە توانای جەماوەرو

کارابیەکەی، هەروەها پێداگردەبێت لەسەر ئاگایی و هۆشیاری گەل، چونکە لە هۆشیارییدا ژیانی هەیە. هەروەها چەپی ئایینیش دەتوانێت بۆ بەرژەوەندی خۆی سەرلەنوێ راڤەی هەڵوێستی راست بکاتەوە ئەمەش بەوەی وا لەم سیفەتانە بکات بیانکاتە نمونەی باڵا کە مرۆڤ بەرەو بەدیهاتنیان پەلکێش دەکات، کە دەبێتە پێوەر بۆ رەفتارەکانی و، پێوانەیەک بۆ ئەوەی بەدیهاتووە لێی و ئەوەی کە بەدینەهاتووە، پاشانیش ئەم نمونەیە دەبێتە ئەوپەڕی ئامانج بۆ مرۆڤ نەک دامرکاندنەوەو هێورکردنەوەو، چەسپاندن و، بەخواکردن و، رازیکردن و، وریایی پێدان.

٥-ئەگەریش لە خودو سیفەتەکانەوە گواستمانەوە بۆ کردارەکان ئەوا هەروەها دوو هەڵوێست بەدیاردەکەون: یەکەم وا لە کردارەکانی خود دەکات رەهاو هەمەگیر بن و هیچ شتێک سنورداریان نەکات و، هیچ

کردارێکی تر لەبەردەمیدا نەوەستێت. لێرەوە باوەڕی قەزاو قەدەر پەیدا دەبێت، هەروەها جێگیرکردنی فەرمانی گشتگیرانەی خوا کە هەموو شتێک لەخۆدەگرێت و، چەسپاندنی فەرمانی خوا کە پەیوەندی بە هەموو مرۆڤێکەوە هەیە و ژیانی دەسازێنێت، مرۆڤ بەشێکە لەم جیهانە، قەزاو قەدەری خوا بەسەریدا زاڵ دەبێت، ئەم خاوەنی هیچ توانایەکی سەربەخۆ یان ویستێکی تایبەت نیە، پاشانیش خاوەنی بڕیاری خۆی نابێت یان سەرچاوەی سازاندنەکانی. کرداری خوایی هێشتا ئەو مەرجدانەرو، کرداری مرۆییش مەرجە، ئەگەریش ئەم کردارە خوداییە بەدی نەهات ئەوا کرداری مرۆییش بەدی نایەت. کرداری خودایی هاوشێوەی ئۆتۆمبیلێکە سەرکەوێت بۆ لوتکەی چیایەک، کرداری مرۆییش هاوشێوەی پاسکیلسوارێکە دەستی بە ئۆتۆمبیلەکەوە گرتبێت. هیچ مانەوەیەکیش نیە بۆ کرداری مرۆیی لەخودی خۆیدا، بەڵکو

کرداری خودابیە دایدەنێت و لەخۆی دەگرێت. کرداری خودایی پێش کرداری مرۆیی دەکەوێت و، لەگەڵیدایەو، لەدوایەوەیە، کرداری مرۆییش شتێک نیە جگە لە شوێنکەوتوویەک بۆ شوێنکەوتە، هەموو ئەوەش لە کردارەکانی هەست لە رێنوێی بوون یان گومڕابوون یان سەرکەوتن یان شکست بەهۆی کرداری مرۆییەوە روودەدەن. هەموو ئەوەش کە روودەدات لەدەرەوە لەدیاریکردنی وادەو رۆزی و نرخەکان بەهۆی کرداری خودابیەوە روودەدەن نەک ئەنجامی رەوشە کۆمەلایەتیەکان بن، ئەمەش هەڵوێستی ڕاسترەوی ئاینییە.

ئەگەریش گواستمانەوە بۆ سستمە سیاسیە گریمانەکراوەکان ئەوا دەبینین جەخت لە دەسەلاتی رەهای تاک دەکات، وە لە توانا گشتگیرەکەی و، لەسەر ئەولەویەتی کرداری فەرمانڕەوا بەسەر ژێرفەرماندا، وە کەسی

ژێرفەرمان لەنێو پەنجەکانی فەرمانڕەوادایە چۆنی بوێت هەڵیدەگێڕێتەوە. سستمە دیکتاتۆریەکان کە ڕەواج بە بیرۆکەکانی قەزاو قەدەر دەدەن و ئەوەی کە ئیحا دەداتە جەماوەر کە هیچ شارەزاییەکی نیە لەکاروبارەکانیدا هەتا دوایین ئەو شتانەی کە بۆی ماوەتەوە لە نمونە میللیەکان و گۆرانیەکانی رۆژانەمان و، دەستەواژەکانی پرسەو خەمەکان کاتێک نەهامەتیەکان روودەدن و، داوای ئارامی و سەرخۆشی و دڵسارێژیی دەکەن.

هەڵوێستەکەی تریش ئەوەیە کە ئازادی مرۆڤ و، سەربەخۆیی وویستی دەچەسپێنێت، مرۆڤ خولقێنەری کردارەکانیەتی و، خاوەنی بڕیارەکانیەتی و، کرداری ئەو یەکەمی و مەرجدار نیە، کرداری بنچینەیەو شوێنکەوتە نیە، ئەمەش هەڵوێستی چەپە. سستمە سیاسیە پێشکەوتنخوازیەکانیش ئازادی و تواناکی مرۆڤ دەچەسپێنن و، مرۆڤ خاوەن تواناو

توانایی کردارییە کە پێش کردار دەکەوێت لەشێوەی دیدو رامان و، چاوەڕوانی و پلانداناندا، وە لەگەڵ کرداردا لەوێنەی هۆ و چالاکی و، جوڵەو بەدیهاتن، وە لەدوای کردارەوە لەشێوەی مانەوەو بەردەوامی بۆ شوێنەوارەکانی کردار بۆ ناکۆتا هەتا دەبێتە سوننەتێک بۆ شوێنکەوتن و، پێشەنگێک بۆ نەوەکانی داهاتوو. هەروەک چۆن جەخت لەوە دەکاتەوە کە جەماوەرە خاوەنی بڕیارە، هەروەها پێداگیری دەکات لەسەر مافی چارەی خۆنوسین و، مافی گوزارشتکردن و، ئازادی ووتن و کارکردن وەک پراکتیکردنێک بۆ ئازادی مرۆڤ و مومارەسەکردنی بۆی.

لەوانەیە راست ئازادی مرۆڤ بۆ بەرژەوەندی تایبەتی خۆی بەکاربهێنێت. سستمە لیبرالیەکان لەسەر بنچینەی ئازادی مرۆڤ دەوەستن لەهەموو شێوازەکانیدا، بەڵام ئازادی کەمینە لەدژی زۆرینەو، ئازادی

مومارسەی سێکس و، ئەنجامدانی توندوتیژی و تاوان، رەفتاری ئاژاوەگێڕی گشتگیر، هەروەک چۆن رەنگە ببێتە راگەیاندنێک بۆ مافەکانی مرۆڤ و، جەختکردنەوە لەئازادییەکانی لەتەنها خۆرئاوادا، بەڵام گەلانی تر ئەوا شیاونین تەنها بۆ شوێنکەوتەیی و گوێڕایەڵی و لاسایکردنەوە نەبێت. بەڵام ئەوە هەڵوێستی چەپە کرداری ئازاد دەبەستێتەوە بە بەرپرسیارێتیەوەو بەشێوەیەک کەوا کردەوەکانی مرۆڤ پابەنددەبێت بە مەسەلەکانی واقیع و، بەدیهێنەری بەرنامەکانی پەرەسەندنی. رەنگیشە چەپ هەوڵ بدات وا راڤەی جەبرییەت یان بیروباوەڕی قەزاو قەدەر لە بەرژەوەندی خۆی بکات بەتایبەتی لەو گەلانەدا کە هێشتا دیلی نەریتەکان و گوێڕایەڵیترادیسۆنە بەجێماوەکانن. ئەوەش بە چەسپاندنی ئازایەتی رەهاو، جەختکردنەوە لەرۆڵی پاڵەوانانەی مرۆڤ، ئەگەریش مردن نوسرابێت ئیدی ژیانی سەرشۆڕی بۆچی باشە؟ ئەمەش ئەوە بوو کە

ئەفغانی پێشتر هەوڵیدا بەکاری بهێنێت لە سەرلەنوێ ڕاڤەکردنی بیروباوەڕی قەزاو قەدەردا بەوشێوە کە ڕەتکردنەوەیە بۆ سەرشۆڕی و زەلیلی و، ڕەهاکردنی هێزە پەنگخواردوەکانی جەماوەرو دەرهێنانی ترس لە دڵیدا. ئەم بیروباوەڕەش نابێتە هۆی قەبوڵکردن، بەڵکو ڕەتکردنەوە، هەروەها نابێتە مایەی ملکەچی و ڕازیبوون بەڵکو ڕۆحی شۆڕش و خەباتکردن بەرپا دەکات.

٦- مادام هەموو ئایینێکیش لەسەر سروشێکی گۆکردنی بەرپادەبێت و دوایی دەنوسرێتەوە ئیدی ڕاستەوخۆبێت یان دوای چەندین نەوەو کەم یان زیاد دەکات، بۆیە مەسەلەی دەسەڵاتی کتێب و پەیوەندی بە دەسەڵاتی عەقڵەوە سەریهەڵدا، ئەویش مەسەلەی عەقڵ و دەسەڵاتە، بە دەستەواژە کۆنەکانیشمان مەسەلەی عەقڵ و نەقڵە. هەروەها دوو هەڵوێست دەبینینەوە: یەکەم وا لەدەسەڵات

دەکات پێش عەقڵ بکەوێت و، عەقڵ دەکاتە شوێنکەوتەی دەسەڵات. دووەمیش نەقڵ دەکات بنچینەیەک بۆ عەقڵ و، عەقڵ دەکاتە شوێنەکەوتەی نەقڵ. لەمەشەوە بەهەدەردانی عەقڵ دەکەوێتەوە کە خاڵی هاوبەشە لەنێوان خەڵک و نکوڵیکردنی رامان و پەیگیری و ئەوەلیاتەکانی دەکات کە بنچینەی زانست و سەرەتای مەعریفەن و، پشت بەستن بەسەرەتایەکی تر کەمتر یەقینییە ئەوەش لەبەرئەوەی دەقی نوسراون، رەنگە لەرووی مێژووییەوە دروست بێت و رەنگیشە شێوێنرابێت چونکە دەقی نوسراو لەتێگەیشتنیدا ملکەچە بۆ رێساکانی زمان و میتۆدەکانی راڤەکردن. رەنگیشە بەغەیری زمانە بنچینەییەکەی نوسرابێتەوە، ئەمەش دەبێتە هۆی وون بوونی مانا یەکەمیەکەی کە مەبەستە لە ووشەکان، تێگەیشتنی خەڵکیش بۆ دەقەکان جیاوازە، هەموو زمانێک پێکدێت لەراستی و خوازە، ئاشکراو و تەئویلکراو، موحکەم و

موتەشابیهـ، تەنانەت یەک دەقیش نیە ئەگەرچی راشکاویش بێت دوو کەس لەسەری رای جیاوازیان نەبێت. ئەمەش سروشتییە بەهۆی جیاوازی شوێن و کاتەوە دەقەکان دەکرێت شرۆڤەی جیاواز هەڵبگرن، دوو کەسیش نیە کە لەهەموو شتێکدا لەیەک بچن. دەکرێت راڤەکردن لەبەرژەوەندی کەمینەیەک بکرێت لەدژی زۆرینە، هەروەک چۆن دەکرێت لەبەرژەوەندی زۆرینە بێت لەدژی کەمینە. رەنگە راڤەکردنێکی سەرمایەداریی بۆ ئایین دەربکەوێت و ئەوی تر سۆشیالیزمیی بێت بۆی، پاشانیش دەق دەبێتە شوێنکەوتەی هەڵوێستی کۆمەڵایەتی و رەوشی راڤەکارو ئامانجەکانی و، بایەخپێدان و لایەنگیریەکەی. ئەمەش راڤەی دژیەکی دەقەکانمان بۆ دەکات کە لەڕاستیدا جیاوازییە لە هەڵوێستەکان کە تێیاندا ئەم دەقانە بەکاردەهێنرێن. ئەو هەڵوێستەی کە نەقڵ بەهەموو گومان و مەترسیەکان دەکاتە سەرچاوەیەک بۆ عەقڵ بریتیە لەهەڵوێستی

راست بۆ ئەوەی بەحەق پەردەپۆشی بەتاڵ بکات و، مافی گەلان لەپەناوپێچەکانی راڤەکاران و دژیەکی گۆشەنیگاکاندا وون بکات، مادام بۆ هەموو شتێک دوو ووتە هەیەو هیچ کەسێک بێزار نابێت لەشوێنکەوتەیی جەماوەر بۆ دەسەڵات بەبێ بەکارهێنانی عەقڵ و، شوێنەکەوتەیی بۆ دەسەڵاتی کتێبی پیرۆز کە خێراترینی ئامرازەکان و لەهەموویان کاریگەرترە، دەسەڵات بەکاری دەهێنێت لەپێناو ئاراستەکردنی جەماوەر بۆ ئەوەی شوێنی بکەون. هەردووکیشیان دەسەڵاتن، شوێنکەوتەیی بۆ کتێبی پیرۆز وەک راهێنان یان سازکردنی دەروونە بۆ شوێنکەوتەیی دەسەڵاتی سیاسی و، ئەو جەماوەرش کە خۆی رادێنێت لەسەر شوێنکەوتەیی و بونیاد دەرونیەکەی خۆی لەسەر شوێنکەوتەیی بەرپا دەکات و شوێن هەر شتێک دەکەوێت. ئەولەویەتی نەقڵیش بەسەر عەقڵدا سستمی کۆنخوازەکان دەپارێزێت لەوەی جەماوەر

ئامرازەکانی گەڕان بەکاربهێنێت و بوار دەکاتەوە بۆ دەسەڵاتی سیاسی بۆ ئەوەی جۆری ئەو بەخشەرە دیاری بکات کە رەنگە خوا یان ئەمیر یان پاشا یان سوڵتان و خاوەن سەرمایە یان بەرێوەبەر یان سەرۆک بێت.

لەبەرامبەر ئەوەدا، هەڵوێستێکی تر هەیە وا لەعەقڵ دەکات بنچینە بێت و، دەسەڵاتی کتێب کە لەسەر ئەم بنچینەیە دەوەستێت وا لەعەقڵ دەکات بیخاتە پێش نەقڵەوە، ئەویش لەبەرئەوەی کە عەقڵ دەبێتە هۆی یەقین بەهۆی تێڕامانی و ئەوەلیاتەکانی و سەلماندنەکانی و وردبونەوەکانی لەمەسەلەکان لەکاتێکدا نەقڵ تەنها دەبێتە هۆی گومان بەهۆی گێڕانەوەکانی و راڤەکردنە گوماناویەکانی "راڤە بۆ کێ دەکرێت؟" گومانیش هیچ لەئاستی حەق کەمناکاتەوە. ئەگەریش هەموو بەڵگە نەقڵیەکان بهێنرێنەوە بۆ شتێک ئەوا هەر بەگوماناوی دەمێنێتەوەو ناگۆڕێت بۆ یەقین و دڵنیایی تەنها

به بەڵگەی عەقڵی نەبێت هەرکەسێکیش دەستیپێکردو ووتی: خودا یان پێغەمبەر وای فەرموو ئەوا مەبەستی بەرژەوەندی خەڵک نیە لەکاتێکدا ئەوەی بە میتۆدی عەقڵی قسە دەکات و لەبارەی واقیعەوە دەدوێت ئەوا بەرگری لە بەرژەوەندی خەڵک دەکات و، ئامادەیە بە بەڵگەو سەلماندنەکان رووبەڕووبێتەوە. ئامارکردنیش بەڵگەیەکی بڕەرو تەواوە چونکە بەڵگەی عەقڵ و دەرککردنە و، یەقینە وەک یەقینی عەقڵ. ئەمەش هەڵوێستی چەپە، کە سستمە پێشکەوتنخوازەکان پشت بە بنەما گشتیەکان دەبەستن کە بریتین لە بنەما عەقڵیە گشتیگرەکان و، لەهەمانکاتیشدا یاساکانی کۆمەڵگەو ئاراستەی مێژووە.

رەنگیشە راست ئەم هەڵوێستەی چەپ سودلێوەربگرێت بۆ حسابی خۆی و پشت بە عەقڵ ببەستێت بۆ رێنومابیکردنی بەرژەوەندیەکانی کەمینەو، وە بۆ تیۆریزەکردنی

بەگەرخستنی سەرمایەو بۆ پاساودانی ئەو رەوشەی کە بەرپایەو شێوازەکانی سودگیریی و قۆرخکردن، بەڵام عەقڵ لێرەدا عەقڵی سادە نابێت بەڵکو ئەو حەزو بەرژەوەندی یان رەگەزپەرستیە بێت کە عەقڵ یان ئەزمون پشتگیری لێ ناکات بەڵام چەپ پێداگیریی کرد لەسەر تێڕامانی عەقڵ و هەمەگیریی و بابەتیەکەی گەرەنتیە بۆ ئەوەی راست فریوی نەدات و سودگیریی لێ نەکات. هەروەک چۆن دەکرێت چەپ سەرلەنوێ راڤەی نەقڵ بکات بۆ بەرژەوەندی خۆی بەتایبەتی لە کۆمەڵگەیەکی باوەڕدار بە دەقەکان و پشت بەستوو بە عەقڵ، بەڵام دەقەکان راڤە دەکرێن بۆ بەرژەوەندی چینەکان و پێداویستیەکانی واقیع وەک فاکتەرێکی یاریدەدەر بۆ بەڵگەی عەقڵ و سەلماندنی ئەزموون.

وێناگەلێک و کۆمەڵە پراکتیزەکردنێکیش پەیوەست دەبێت بە بابەتی عەقڵ و نەقڵەوە کە

لێیانەوە بەرهەم دێت وەک بابەتی خەیرو شەڕ یان وەک بە زاراوەی کۆن پێی دەوترێت جوان و ناشیرین و، دادپەروەری و کاری چاک و مەسەلەی ئامانجگیری لە گەردون. لێرەدا هەروەها دوو هەڵوێست دەبینینەوە: یەکەم خەیرو شەڕ وا لێدەکات لەلایەن خواوە بێت لەرووی بوون و حوکمەوە بەو مانایەی کە هەموو شتێک لەم جیهانەدا خەیربێت یان شەڕ لەکاری خودایە نەک کاری مرۆڤ و، حوکمدان لەسەر ئەوە کە خەیرەو، لەسەر ئەوەی کە شەڕە هەروەها ئەمەش لەلایەن خواوە دێت لەرێگەی فەرمانەکانی و نەهیکردنەکانیەوە، شت خەیرە لەبەرئەوەی خوا فەرمانی پێکردوەو شەڕە چونکە خوای گەورە نەهی لێکردوە، هەموو شتێکیش لەم جیهانەدا بەخەیرو شەڕیەوە ملکەچ نابێت بۆ یاساو، مەبەست لێی بەرژەوەندیەک نیە هەوڵی گەیشتن بەئامانجێک نادات بەڵکو لەکاری خوایەو بەپێی بەرژەوەندی بەندەکان پاساو بەکارەکانی نادرێتەوە،

هەروەها بەپێی بنەمای دادپەروەری و کاری چاکەکردن. ئەمەش راستڕەویە لەفیکری ئاییندا، ئەوەش لە سیاسەتدا دەگۆڕێت بۆ ئایدۆلۆژیەتی راستڕەو کۆنخواز کە وا لە خەیرو شەڕ دەکات دوو حاڵەتی گەردونین و مرۆڤ هیچ دەستێکی نیە تێیاندا ئەمەش بۆ ئەوەی سستمی سەرمایەداری بپارێزێت لەشەڕو خراپەکان، هەروەها هەژاری و سودگیریی دەکاتە دوو رەوشی ئاسایی لەگەردونداو هیچ نامۆییەک نیە تێیاندا، نابێت شۆڕش لەدژیان بکرێت، بەڵکو هەموو شتەکان پەیوەندیان بە رەوشگەلێکی ناعەقڵیەوە هەیە کە تێگەیشتنیان زەحمەتە و بەمەش عەقڵی مرۆڤ دووردەخاتەوە لەپرسیارکردن و تێگەیشتنێک لەهۆکارەکان و پەیوەستکردنی هۆ بەهۆکارەکانەوە.

لەبەرامبەر ئەمەدا، ئاراستەیەکی تر هەیە وا لە خەیرو شەڕ دەکات دوو رەوشی کۆمەڵایەتی بن و لەدروستکراوی مرۆڤ بن، بەهۆی

کردارێکی ناوخۆیی لەجیهاندا نەک ئەنجامی کارێکی تایبەتیی دەرەکی بن لەجیهاندا. وە مرۆڤ بەرپرسیارە لەوە، مرۆڤ دانەری سستمە کۆمەڵایەتیەکانە، لێرەوە تاوان و تۆمەتبارکردن هەیە نەک هەموو شتەکان بدرێنە پاڵ خودا. لێرەوە ئەرکی مرۆڤ و مەسەلە بنچینەییەکەی بریتی بووە لە گۆڕینی خراپە بۆ چاکە، وە لادانی خراپەکاریەکان و هێنانی چاکەکاریەکان و، پاشانیش جەماوەر دەجوڵێن و کۆدەبنەوە و حیزب پێکدێن و مومارەسەی مافی سیاسی دەکەن و بەرپرسیارێتی نیشتمانی هەڵدەگرن. ئەم جیهانەش تێدەکۆشێت بۆ رەچاوکردنی بەشداریکردنی کرێکار لە سەرمایەداو هەروەها زەوی بۆ ئەوە بێت کە دەیچێنێت، پاشانیش دەکرێت کۆمەڵگە بگۆڕێت و، بگوازرێتەوە لەرەوشی باشەوە بۆ باشتر، وە لە سستمێکی باشەوە بۆ سستمێکی باشتر، هەروەک چۆن ئەم جیهانە بەپێی ئامانجێک دەڕوات بەرێوە، دەکرێت مرۆڤ لێی تێبگات و

زاڵ بێت بەسەریداو بۆ بەرژەوەندی خۆی بەکاری بهێنێت، ئەمەش بریتیە لەهەڵوێستی چەپ.

ئەو چوار بابەتەی پێشەوە: خودو سیفات و، کردەوەکان بەهەردوو جۆرەکانیەوە خولقاندنی کردارەکان و عەقڵ و نەقڵ دەچنە ناو ئەو ئیلاهیاتانەوە کە هەردوو تیۆری یەکتاپەرستی و دادپەروەری لەخۆدەگرێت، یان ناو عەقڵیاتەکانەوە ئەویش ئەو مەسەلانەیە کە دەکرێت لەرێگەیانەوە بگەینە یەقین و دڵنیایی عەقڵی کە پشت دەبەستێت بە سەلماندنی عەقڵ سەرەڕای بەڵگەی نەقڵ. بەڵام ئەم چوار بابەتەی خوارەوە: پێغەمبەرایەتی و، رۆژی دوایی و، ناوەکان و ئەحکامەکان و، ئیمامیەت ئەوا دەچنە چوارچێوەی بیستراوەکان کە ناتوانرێت لەرێگەیانەوە بە یەقینێکی عەقڵی بگەین کە تەنها پشت بە نەقڵ ببەستێت.

لێرەدا هەروەها دوو هەڵوێست بەدیاردەکەوێت: یەکەم راسترەوی ئایینی کە هەوڵ دەدات یەکخستنێک لەنێوان هەردوو کۆمەڵەکەدا بکات بەمەش عەقڵیەکان "ئیلاهیاتەکان" دەگێرێتەوە بۆ بیستراوەکان، بەمەش ئەو بنچینە عەقڵییە یەقینییە دەروخێنێت کە پشتی پێ دەبەستێت کە پێی وایە بەوە بەرگری لە بیروباوەرەکانی ئایین دەکات بەڵکو لەراستیدا موزایەدەی تێدا دەکات. نازانێت ئەو بە گێرانەوەی عەقڵیاتەکان بۆ بیستراوەکان دێت یەقینین دەگێرێتەوە بۆ گومان و ئەوە دەرمێنێت کە پێشینان بونیادیان ناوە، پاشان راسترەوی ئایینی بیستراوەکان کە تارادەیەک هەموو شتەکان دەگریتەوە دەکاتە مەسەلەگەلێکی یەقینی و ئەوانەی نکوڵیان لێ بکات یان جیاوازبن لە راڤەکردنیدا دەیانکاتە بێباوەر، بەمەش ئەو یەکسان دەبێت بەخودا، ئەوەش یەقینە بەکاروبارەکانی دوارۆژ کە لە مەسەلە گومانیەکانن و زیادەرۆییە لەئایین و، هەرگیز نە

دیندارەکان و نە عاقڵەکان قەبوڵی ناکەن. ئەمەش هەڵوێستی راستڕەوە، بەشێوەیەک سستمە راستڕەوە کۆنخوازەکان دەیانەوێت هەموو مەسەلەکان بگێڕنەوە بۆ ئایین و، لە نەهامەتیەکانی گەل و نارەحەتیەکانیدا توڕەیی خوداو تۆڵەسەندنەوەی دەبینن و، خەڵک دابەش دەکەن بۆ باوەڕداران و بێباوەڕان و، تێکەڵیی دەکات لەنێوان گرنگترو کەمتر بایەخداردا هەتا وای لێدێت شمشێری ئایین هەمیشە بەسەر گەردنەکانەوە بێت، بەمەش خەڵک لەهەر جوڵەکردنێک دەترسێت ئیدی بۆ تێگەیشتن لە مەسەلە تیۆریەکان بێت یان بۆ جولآنی کرداری لەپێناو داواکردنی مافەکاندا.

لەبەرامبەر ئەوەدا، ئاراستەیەکی تر هەیە دەیەوێت چێوەی مەسەلە عەقڵییەکان فراوان بکات و وای لێبکات یەقین گومانیش بگرێتەوەو بەشێوەیەکی حەتمی هەروەها دەسکەوتنی یەقین لە بیستراوەکان هەتا خەڵک دڵنیابن لە

مەسەلەکانی پێغەمبەرایەتی و رۆژی دوایی و هەتا حەقیقەت و راستی باوەڕو ئەرکەکانی فەرمانڕەواو مەرجەکانی بزانن. ئەوەش بابەتگەلێکی زۆر گرنگە لەسەردەمێکدا کە جیاکردنەوە دەبینین لەنێوان باوەڕو عەقڵدا، هەروەها سەرسامی خەڵک دەبینین تێیداو بەدبەختییان لە سستمە سیاسیەکانی ئێستایانداو، پرسیارەکانیان لەبارەی دەسەڵاتی سیاسیەوە و رادەی رەوایەتی لەوڵاتدا. ئەمەش بریتیە لەهەڵوێستی چەپ، کە سستمە سیاسیە پێشکەوتنخوازەکان سورو پێداگرن لەسەر بەدیارخستنی بایەخی کار، هەروەها پێداگرن لەسەر بەدیارخستنی گرفتی سیاسی و وەک چۆن دەبێتە کلیلی گرفتەکانی تر، ئەولەویەتەکانیش لە پلاندانان بڕیارێکی سیاسیە نەک ئابوری و، نەهێشتنی نەخوێندەواری بڕیارێکی سیاسیە نەک تەنها توانا داراییەکان.

٧- لەکاتێکیشدا هەموو ئاینێک لەسەر سروش بەرپادەبوو، هەموو سروشێکیش دەقێکی بەرهەم دەهێنا بابەتی پێغەمبەرایەتی بابەتی پێنجەم بوو لە زانستی ئوصولی ئایینی کۆن بە عەقڵیاتەکان و بیستراوەکانیەوە، یەکەم بابەتیشی بیستنی بوو. لێرەدا دوو هەڵوێست بەدیاردەکەوێت: یەکەم پێغەمبەرایەتی پێویست دەکات، وە ژیانی مرۆڤ دادپەروەی و دروستی تێدا نابێت بەبێ پێغەمبەرایەتی، مرۆڤ لەرووی عەقڵیەوە ناتوانایە لەدەرککردن بە بەرژەوەندیەکانی و، ناتوانێت کاروبارەکانی بەرێوەبەرێت، پاشانیش پێویستی بە راسپاردەکارێک هەیە لەدەرەوە، ئەگینا وەک ئاژەڵێک دەمێنێتەوەو خراپتریش. بەڵگەی راستی پێغەمبەرایەتیش بەڵگەیەکی دەرەکییە کە بریتیە لە موعجیزە بەمانا تەقلیدیەکەی واتە تێپەڕاندنی یان بەزاندنی یاساکانی سروشت و، گۆڕینی بەرد بۆ ئاڵتون و گۆچان بۆ مار. ئەمەش هەڵوێستی ڕاسترەوە، کە سستمە راسترەوە

کۆنخوازەکان لەسەر پشتیوانیکردنی ئەم ئاراستەیە دەوەستێت و پێی وایە مرۆڤ ناتوانێت دەرکی بەرژەوەندیەکانی بکات و، پێویستی بەئاراستەکردن و راسپاردە هەیە لەلایەن فەرمانڕەواوە یان بەرێوبەرەوە یان سەرۆک یان شێخەوە.. پاشانیش مرۆڤ دەبێتە ئامێرێکی گوێڕایەڵ لەدەستێکی بەهێزدا چۆنی بوێت وا ئاراستەی دەکات وەک چۆن پێغەمبەریش هەڵدەستێت بەئەنجامدانی موعجیزە سەرکردەی سیاسیش یان خاوەن سەرمایەش موعجیزەی هاوشێوە ئەنجام دەدات، سەرکردە لەماوەیەکی کەمدا دوژمن دەشکێنێت، لەچاوتروکانێکدا دامەزراوەکان هەڵدەوەشێنێتەوەو پێکیان دەهێنێتەوە، جەماوەر متمانە بە وتەکانی دەکەن و، هەموو متمانەیەکی پێ دەبەخشن، خاوەن سەرمایە لەماوەی چەند هەفتەیەکدا کارگە بونیاد دەنێت، قازانجەکان لە ماوەیەکی کەمدا دووقات دەکاتەوەو لەماوەی چەند خولەکێکدا کۆنترۆڵی بازاڕ دەکات،

لەماوەیەکی زۆر کورتدا حکومەتەکان هەڵدەوەشێنێتەوەو پێکیان دەهێنێتەوە.

لەبەرامبەری ئەوەدا، ئاراستەیەکی تر هەموو شێوەکانی دانانی راسپێراو بەسەر مرۆڤەوە رەت دەکاتەوەو، سەربەخۆی دەکات و وای لێدەکات پێویستی بەکۆمەک و یارمەتی دەرەکی نەبێت تیۆری بێت یان کرداری و مرۆڤ دەخاتە ناو پەرەسەندنی مێژووەوە. مرۆڤ پێش دوایین قۆناغ لەقۆناغەکانی سروش نەیدەتوانی دەرک بە مەسەلە تیۆریەکان بکات و، هەروەها نەیدەتوانی داواکاریە کرداریەکانی بەدەست بهێنێت، پاشانیش دەرکەوتنی پێغەمبەرەکان پێویستیەکی حەتمی ئەو سەردەمانە بوون لەقۆناغە مێژوییەکانی رابردوودا، بۆیە پێغەمبەرەکان لەهەموو سەردەمەکاندا دەردەکەوتن، هەموو نەتەوەیەک پێغەمبەرێکی خۆی هەبوو، هەموو پێغەمبەرێکیش هەنگاوێک پێشکەوتنی مرۆیی دەبردە پێشەوە پاشان

پێغەمبەرێکی تر دەهات هەنگاوێکی تر دەیبردە پێشەوە هەتا سەربەخۆیی مرۆڤ بەدیهات و وای لێهات بتوانێت لەرێگەی عەقڵی خۆیەوە دەرک بەمەسەلەکان بکات و بەکارەکانی بەدیان بهێنێت ئیدی دەرکەوتنی پێغەمبەرەکان وەستاو، پێغەمبەرایەتی چیدی پێویستی نەبوو. لەرابردودا پێویست بوو بەڵام لەئێستا چیدی پێویست نیە بە بەڵگەی وەستانی و کۆتایی پێهاتنی. بەڵگەش لەسەر راستی پێغەمبەرایەتی بەزاندنێکی یاساکانی سروشت نیە، بەڵکو یاساکانی سروشت و جێگیرو بەردەوامن هەتا رەوش و بارودۆخی مرۆڤەکان رێک دەبێتەوەو، متمانە بەو جیهانە دەکەن کە تێیدا دەژین بەڵکو بەڵگەیەکی ناوخۆیی پوختە. ئەوەش لەرێگەی راستاندنی بە سروش و، دۆزینەوەی بەڵگە عەقڵی و هەستیەکان لەسەر راستاندنی ناوەڕۆکەکەی و، کارایی ناوەڕۆکەکەی و کاریگەری لەسەر باشکردنی رەوشی خەڵک و، بەرێوەبردنی کاروبارەکانی رەوش و

گوزەرانیان. ئەمەش هەڵوێستی چەپە، بەشێوەیەک سستمە پیشکەوتنخوازیەکان هەوڵی سەپاندنی هەر راسپاردەیەک نادەن بەسەر مرۆڤدا یان ئەوەی وا دابنێت کە جەماوەر ناتوانێت دەرک بە مافەکانی بکات بەڵکو بەپێچەوانەی ئەمەوە مرۆڤ لە جەماوەرەوە فێردەبێت و، دەستبەرداری بیرۆکەکانی پێشووی دەبێت. ئیدی هیچ گەرەنتیەک نیە جگە لە گەل و، هیچ سەرچاوەیەک نیە بۆ دامەزراوەکان جگە لە دیموکراسیەت و، هیچ پاسەوانێک نیە بێجگە لەحزب، کە دەماری کۆمەڵگەیە.

لەڕاستیدا راستڕەوی ئایینی بڕوای بەم سەربەخۆییەی مرۆڤ هەیە لەعەقڵ و وویستیدا بەڵام بەکاری دەهێنێت بۆ بەرژەوەندی فەرمانڕەوا یان بەرژەوەندی خاوەن سەرمایە یان بۆ بەرژەوەندی کەمینە. بەڵام سەبارەت بە گشتی یان ئەوەی پێی دەوترێت زۆرینە

ڕەشۆکەکە ئەوا ڕاسپاردە بەسەریاندە دەسەپێنرێت، چەندیش ئاسانە ڕاسپاردەکان بەناوی پێغەمبەرەکانەوە بسەپێنرێن: بەڵام مەحاڵە چەپ بتوانێت سەرلەنوێ ڕاڤەکردنی ڕاست بۆ بەرژەوەندی خۆی بەکاربهێنێتەوە چونکە سەپاندنی ڕاسپاردە تیۆری و زانستیەکان بەسەر خەڵکدا هەڵوێستێکی پێگەیشتووەو ناکرێت سەرلەنوێ بونیادبنرێتەوە، مەگەر ئەوەی تەنها بۆ جەختکردنەوە لەسەر گرنگی ئایدۆلۆژیەتی خەڵک، ئایین بەفەرهەنگی سەردەمی سیاسی بریتیە لە ئایدۆلۆژیەت، مرۆڤیش بەبێ ئایدۆلۆژییەت مرۆڤێکی مردوە، بەڵام ئایدۆلۆژییەت ڕاسپاردەی سەپێنراو نیە بەسەر مرۆڤدا بەڵکو گوزارشتێکی تیۆرییە لەبارەی واقیعیەوە، هەروەها تیۆریزەکردنی ڕاستەوخۆ بۆ پێداویستیەکانی و بەدیهاتنی لەسەر ئاستی فیکر و، پلاندانانی ورد بۆ چۆنیەتی مومارەسەکردنی و، بەدیهاتنی ئەم پێداویستانە

بەکردار. یان ئەوەی راسپاردەکان لەلایەن جەماوەرەوە بێت بۆ سەرکردەکان و پاشانیش مانای چاودێری و پێداچوونەوە وەردەگرێت.

٨- ئەگەریش پێغەمبەرایەتی رابردوی مرۆڤ لەخۆدەگرێت بەلانی کەمەوە ئەوا بابەتی رۆژی دوایی بابەتی بنچینەیی دەبێت لە بیستراوەکاندا، هیچ ئاینێکیش نیە کە بابەتی رۆژی دوایی لەخۆنەگرتبێت بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانە: چی بەسەر مرۆڤدا دێت لەدوای مردن؟ یان پرسیاری ئەوەی: بەکوێ دەگەم؟ لێرەدا دوو هەڵوێست دەردەکەوێت: یەکەم خوا دەکاتە هۆکاری مردن و مردن روداوێکی قەزاو قەدەرەو بەوویستی خوا روودەدات نەک بەهۆی نەخۆشی یان روداوەکانی رێگاو تیرۆرکردنەکانەوە. مردنیش مرۆڤ دابەش دەکات بۆ دوو بەش: جەستە و رۆح، یەکەم فانی و تیاچووە، بەهای نیە، شی دەبێتەوە بۆ خۆڵ، بەڵام رۆح باقی و نەمرەو، چاوەڕوانی

ڕۆژی ڕەستاخێزو لێپرسینەوە دەکات. پاشان بەسزای گۆڕو خۆشیەکانی دەست پێدەکات، ناشزانین ئایا ئەوە بەجەستە دەبێت یان بەو ڕۆحەی کە بەرزبۆتەوە بۆ لای پەروەردگارەکەی؟ پاشان ڕوداوەکانی ڕۆژی حساب و، چەسپاندنی دۆزەخ و بەهەشت وەک دوو ڕوداوی بەرهەستی دەردەکەون، لەگەڵ ڕوداوەکانی کێشان و پێوانی کردەوە چاکەکان و پردی سیرات و، حەوزی کەوسەرو، ناکیرو نەکیرو، نیشانەکانی ڕۆژی دوایی لە لەتبوونی مانگ و هەڵهاتنی خۆر لەخۆرئاواوەو خۆرئاوابوونی لەخۆرهەڵاتەوەو یەئجوج و مەئجوج و مەسیحی دەجال. ئەگەریش حساب تەواو بوو ئەوا بەپێی وویستی دادوەر کە ملکەچ نابێت بۆ یاسای دادپەروەری بەڵکو بەپێی سۆزو ڕەحمەتی ئەو دەبێت، ڕەنگە لەکەسی خراپەکار خۆش بێت و، کەسی چاکەکار سزا بدات و، هیچ گێڕانەوەو پەرچکردنەوەیەک نیە بۆ بڕیارەکان. ئەگەر

پاداشت درایەوە ئەوا بەپێی کردەوەکانی تاک دەبێت و تاک پاداشتی وەردەگرێت و، بەهەشت جیاواز دەبێت بەپێی پلەکانی و هەموو مرۆڤێک بەتەنها دەژی و، هەریەکەو بەپێی پلەکەی لە پاداشت وەرگرتندا، خانوو کۆشکی تێدایە لەنێوانیاندا لە مەزنی و کەشخەییدا جیاوازی هەیە. ئەمەش هەڵوێستی راستی ئاساییە، کە سستمە راستڕەوە کۆنخوازیەکان پشت بەکاروبارو مەسەلەکانی رۆژی دوایی دەبەستن بۆ هاندانی خەڵک بۆ ئایندەیەک کە لەئێستادا نیانەو، بەجیهانێک لە خۆشگوزەرانی بەڵێنیان پێدەدەن کە لەم جیهانەدا لێی بێبەش بوون، بێبەش بووەکانیش قەرەبووکردنەوەیەکی دەرونی دەبیننەوە لەوەی لێی بێبەش بوون و حەزو خولیایان دەبزوێت بۆ ئەوەی لێرە بەدەستیان نەهێناوە، پاشانیش سستمە سیاسیەکان دڵنیاو دڵئارام دەبنەوە لەرەوشی ئێستایان و، لەملکەچبوونی خەڵک بۆیان و، رەزاییبوونیان بە بەڵێنە ئایندەییەکان مادام لەم

جیهانەدا بەدی نەهاتووە بەمەش خاوەن سەرمایە سودگیردەبێت و قۆرخ دەکات و زاڵ دەبێت و، دڵنیاو بێخەم دەبێت لەوەی ئاسایشی ئەو بەرپابووەو خەڵک چاوەڕوانی رۆژی رەستاخێز دەکەن.

لەبەرامبەر ئەوەدا، هەڵوێستێکی تر هەیە، مردن دەبەستێتەوە بە هۆکارە راستەوخۆکانیەوە وەک نەخۆشیەکان و، روداوەکانی رێگاو، تیرۆرکردنەکان و، جەنگەکان و، بە گۆڕانی واقیعەکەش هۆکاری مردن کەم دەبنەوەو مرۆڤ دەژی، واقیع دەکرێت بگۆڕێت بۆ واقیعێکی باشترو مردن دەکرێت هۆکارەکانی کەم بکرێتەوە بەنەهێشتنی نەخۆشیەکان و دۆزینەوەی چارەسەرەکان بۆیان و، رێکخستنی هاتوچۆو، بڵاوکردنەوەی ئاشتی ناوخۆیی و دەرەکی. بەڵام مرۆڤ ئەوا یەکێکە و ناکرێت جیابکرێتەوەو گرنگ نیە ناوببرێت بە جەستە یان دەروون یان هەستێک

بۆ ژیان یان رۆح. بەڵکو مانەوەی جەستە لەپێشترە بۆ مرۆڤی دواکەوتوو لەمانەوەی دەرون، جەستەیە کە دەروون دەمرێنێت و لەناوی دەبات، مرۆڤیش دەمرێت بەهۆی نەخۆشی جەستەو، هەژاری بونیادو، فەرامۆشکردنیەوەو گۆڕینی بۆ شتێکی ئاسایی. چۆن دەکرێت جەستە فانی بێت و بسەلمێنرێت دەروون دەمێنێتەوەو سەرمەدییە؟ بەڵام ئەوەی کە دوای مردن روودەدات ئەوا هەموو ئەوانە وێناکردنێکی هونەرییەو خوازەییە لەبارەی ئەو جیهانی هیوایەوە کە مرۆڤ تێیدا دەژی، لە متمانە بوونیەوە لەبارەی جیهانێکی باشتر لەپێناو گۆڕینی ئەم جیهانە نەک لەپێناو چەسپاندنی سستمە بەرپابووەکان و قەرەبووکردنەوەیان لەو بێبەشیەی لەئێستادا تێیدا دەژین. کەسی خراپ و بەدکردار سزای خۆی وەردەگرێت و، چاکەکاریش پاداشتی چاکەکانی وەردەگرێتەوە، کارکردنیش بەتەنها مایەی بەهای مرۆڤەو، زمان بە خوازەکانیەوە

توانای ئەوەی هەیە وێناکردنی ماناکانی و گەیاندنی هەیە بۆ زۆرترین ژمارە لەمرۆڤەکان بەچاوپۆشین لەئاستەکانی فێرکردن و رادەی رۆشنبیریان و، کارکردنە سەر دەرونیان لەپێناو ئاراستەکردنی رەفتارو، لێپرسینەوەو حسابیش بەپێی یاسای دادپەروەری دەبێت، هەریەک و بەپێی کردەوەکانی نەک بەپێی یاسای رەحمەت و سۆزو بەزەیی و وویستی دادوەر، کەسی خراپەکار هەردەبێت سزای کارەکانی وەربگرێت و چاکەکاریش دەبێت پاداشتی خۆی وەربگرێت. ئەمەش وەک پێویست مانای بوونی ئاستەگەلێک لە بەهەشتدا ناگەیەنێت کە خانووی بچوک و کۆشکی مەزنی تێدا بێت، بەڵکو نەمری بۆ کارو کۆمەڵ دێت لەرێگەی شوێنەوارەکانی مرۆڤ و سیفەتە باشەکانی لەسەر زەوی و، یادەوەرییە باشەکانی کە لەدڵی کەسانی تردا بەجێیان دەهێڵێت. ئەمەش هەڵوێستی چەپە بۆیە دەبینین بزوتنەوە شۆڕشگێڕیەکان بزوتنەوەگەلێکی ئایندەیین بڕوایان وایە

رزگاربوون لەکۆتاییدا هەر دەبێت و. بەمەش جیاوازی هەیە لەنێوان ئەوەی راست سودگیریی لەم رەهەندە مرۆیی و هیوا پێبەخشین و روانینە بۆ جیهانێکی باشتر دەکات لەپێناو بێهۆشکردنی مرۆڤەکان و بەڵێن پێدانیان بە سەراب و، لەنێوان بەدیهێنانی ئەم هیوایە بەکردار لەژیانی خەڵکداو، لێرەو لەم جیهانەدا.

٩-لەکاتێکیشدا مەسەلەکانی پەیوەست بە رۆژی دوایی ئەوە دەگەیەنن تەنها کارە سەرچاوەی بەهایە ئەوا بابەتی ناوەکان و ئەحکامەکان دەبنە بنچینەیەک لە بنچینەکانی ئایین، ناوەکان و ئەحکامەکانیش ماناکانی ئیسلام و باوەڕو، ئەحکامەکانی کوفرو دووڕویی و دەرچوون دەگەیەنن لە ئایین، پرسیارەکەش ئەوە دەبێت: پەیوەندی چیە لەنێوان باوەڕو کرداردا؟ لێرەدا دوو هەڵوێست بەدیاردەکەوێت: یەکەم وا لەباوەڕ دەکات بەتەنها ببێتە هەستێکی ناوخۆیی کە ئەوە

باوەڕی خەڵکە بەگشتی کە ناگۆڕێت بۆ فیکر یان وتن یان کردار. یان دەیکاتە باوەڕی هەستی ناوخۆیی لەو روەوە کە باوەڕی رۆشنبیرانە کە ناگۆرێت بۆ وتن یان هەر کردەوەیەک. یان باوەڕ دەکاتە تەنها قسەو وتنی شەهادەت و نازانێت چی لەپشتیانەوەیە لەهەستکردن یان فیکرو چی بەدوایاندا دێت لەکارو کردەوە کە ئەمەش باوەڕی دووڕووەکانە. ئەم هەڵوێستەش بە دادپەروەیی چارەسەرەکان وازدەهێنێت، هەستی ناوخۆیی بەسە و باوەڕی عەقڵی بەسەو، ووتن بەسەو، داواکردنی سوربوون شتێکە بەدەسهاتنی دوورە، بەڵکو لەوەدا تەنها رێپێدان بەسە! ئەمەش هەڵوێستی راستە، سستمە کۆنخوازەکان جگە لەهەستکردنی ناوخۆییان بۆ ئەوەی زمان و کردەوەکانیان کۆنترۆڵ بکەن زیاتر لەوە داوا لەخەڵک ناکەن، چونکە ئەگەر قسەیانکرد ئەوا داوای مافەکانیان دەکەن، ئەگەریش کاریان کرد ئەوا لەدژی ئەو زوڵمانە

رادەپەڕن کە لەسەریانەو، داوا لە رۆشنبیران ناکرێت جگە لە باوەڕی عەقڵی کە ئەوەش جۆرێکە لەئاسودەیی فیکری و لەرێگەیەوە ئەم سستمانە شۆڕشی رۆشنبیرەکان خامۆش دەکەن و ناهێڵن گوزارشت لەراوبۆچونەکانیان بکەن و، سەرکردایەتی جەماوەری چەوساوە بکەن. ئەم سستمانە لە ووتنی شەهادەت زیاتر داوا ناکەن هەتا خەڵک وا بزانن کە ئەوان بڕوادارن هەتا ئەگەر ئەو ووتنەش تەنها گۆکردنێکی سەرزارەکی و بێ ناوەڕۆک بوو، دووڕویی ئایینیش دەبێتە شێوازی مومارەسەکردن لە سستمە ئایینە ڕاستڕەوەکانداو سودگیریی و ئیستیغلالکردن دەبێتە بنچینە. دروشمە ئاینیەکان بەرپا دەکرێن لەپێناو گشتاندن و رۆماڵکردنی ئەوەی کە لەواقیعدا دەگوزەرێت و، داپۆشینی ئەوەی لە ژیانی خەڵکدا روودەدات.

هەڵوێستی چەپی ئایینی وا لەباوەڕو کار دەکات یەک یەکە بێت کە شیاوی پەرتبوون نیەو، ئەوەی کردەوەی نەبێت باوەڕی نیە، ئەو باوەڕەش کە بەدی نایەت لەشێوەی کردەوەدا ئەوا بوونی نابێت، کردەوە جەوهەری باوەڕەو هیچ شیلگیریەک بوونی نیە، باوەڕ بەبێ کردەوە بوونی نیەو، باوەڕ بەبێ هەستێکی ناوخۆیی و راستاندنێکی عەقڵی تەنها سۆزێکی گەمژانەیە و باوەڕ بەبێ کردەوە باوەڕێکی زەلیل و سوک و نزمە. ، بەشێوەیەک سستمە پێشکەوتنخوازەکان لە پێشیی دەدەن کار و دەیخەنە پێش قسەو گوفتارەوەو، رەخنە لەو رۆشنبیرانە دەگرن کە تەنها بەراستاندنی عەقڵی وازدەهێنن بەبێ مومارەسەکردنێکی کرداری و جەماوەر بە گوتەو بەکردار تەیار دەکەن لەپێناو داواکردنی مافەکانیان. ئەم سستمانەش بەوانە ناسراون کە لایەنگری چارەسەرە ریشەییەکانن لەسیاسەتداو، بە چارەسەرێکی نیمچەیی و سازان رازی نابن و نایانەوێت سازش لەسەر

مافی چینە چەوساوەکان بکەن و لایەنگری چینە سودلێگیراوەکان دەکەن.

رەنگیشە راست هەوڵی سودگیریی لەهەڵوێستی رادیکاڵی چەپ بدات بەڵام کورتی دەکاتەوە لە خاوەن سەرمایە یان فەرمانڕەواداو بەتەنها کەمینەی زاڵ و دەسەڵاتدارە بەڵێنەکانی بەجێدەهێنێت و ئەوەی دەیڵێت بەکردار جێبەجێی دەکات. هەروەها دەکرێت چەپیش سەرلەنوێ راڤەی هەڵوێستی ڕاست بکات بۆ بەرژەوەندی خۆی لە سەرەتای شۆڕشەوە، خەڵکیش هێشتا رانەهاتووە لەسەری و لەسەر داواکاریەکانی، هاوسۆزیکردن لەگەڵ شۆڕشدا قەبوڵکراوە، کە بە فیکری خۆی پشتگیری دەکات و پشکدار دەبێت و، ئەوەی بەرگری لێدەکات بە وتە بەشداری دەکات و سەریدەخات و، ئەوەی کە عەقڵ و دڵی و کرداری دەخاتە ناویەوە ئەوە شۆڕشگێڕو تێکۆشەری راستەقینەیە. بەپێی قۆناغەکانی

بەدیهاتنی شۆڕشگێڕی دەکرێت داوا لە جەماوەر بکرێت بەپێی توانا شۆڕشگێڕیەکانی خۆی پابەندبێت هەتا شۆڕش سەردەکەوێت، ئەوکاتەش کەمتر لە یەکێتی ناوەوە داواناکرێت، کە بریتیە لە یەکێتی هەست و بیر لەگەڵ وتەو کرداردا.

١٠-دوای کاری تاکەکەسیش کاری بەکۆمەڵی دێت، بابەتی سیاسەتیش وەک دوایین بابەتی تەقلیدی لە زانستی بنچینەی ئایینی کۆندا بەدیاردەخرێت. دوو هەڵوێستیش لەسەر ئەمە بەدیاردەکەوێت: یەکەم هەڵوێستی راست کە وا لە سیاسەت دەکات ببێتە پاشکۆی بنچینەی ئایین، نەک بنچینەیەک بێت لە بنچینەکانی وەک یەکتاپەرستی و دادپەروەری، کە زیاتر نزیکە لە فیقە و شەریعەتەوە وەک لە بنچینەکانی بیروباوەڕە تیۆریەکانەوە، ئەمەش دەبێتە هۆی دابەزاندنی دڵگەرمی و پەرۆشی خەڵکی سیاسی مادام سیاسەت لقێک بێت نەک بنچینەیەک و،

ئایین بریتی دەبوو لە بیروباوەڕەکان و، بیروباوەڕەکانیش هیچ پەیوەندیەکیان نیە بەژیانی خەڵک و خستنیە ناو سیاسەتەوە، مادام خەڵک باوەڕیان هێناوە ئیدی سستمە سیاسیەکان بەلایانەوە گرنگ نیە، خوا پەری و مرۆڤی دروستکردوە بۆ پەرستش نەک بۆ بەرپاکردنی شەریعەتەکەی، ئەویش ئەو هەڵوێستەیە کە ئایین شکۆدار دەکات و، لە تەنها پەرستشدا دەیهێڵێتەوە، ئەمەش رێگە بە سستمە راست و کۆنخوازەکان دەدات ئەوەی بیانەوێت بیکەن و بێن و بچن، ئەمە لە تایبەتمەندی خواو لە مافی باوەڕداران نیە!

هەروەها ئەمە ئەو هەڵوێستەیە کەوا گرفتی سیاسی هەمووان لە دەوری کەسێتی پێشەوا یان سەرکردە کۆدەکاتەوە، خاسیەتەکانی و سیفەتەکانی و شکۆمەندیەکانی، شوێنەوارەکانی ئەگەر فەرمانڕەوا باش بوو ئەوا خەڵکەکەش باش دەبێت. بەڵام دامەزراوە دەستوریەکان

وەک بەیتولمال و کۆکردنەوەی باج و خەراج و دادوەری و، حوکمڕانی، مافی خەڵکیش لەچاودێری ئەوا هەموو ئەوانە ناچنە ناو بابەتی سیاسەتەوە، بەڵکو سیاسەت تەنها لە کەسی پێشەوادا کۆکردۆتەوە وەک چۆن پەرستتش لە زاتی خواداو، ئایین لە باوەڕبوون بە خوادا کۆدەبێتەوە. وەک فارابیش پێشتر ووتویەتی: ئەگەر من یادی خوا یان سەرۆک بکەم ئەوا من هەر مەبەستم یەک شتە! سستمە راستە کۆنخوازەکان سود لەمە وەردەگرن، باشترین سودگیریی و سەرکردەکان دەخەنە ئاستی خواو ستایشیان دەکەن و سرودیان بەسەردا هەڵدەدەن و، نوێنەرانی گەلیش لەخۆشیدا سەما دەکەن، سوپاسی خوا دەکەن لەسەر سەلامەتی سەرۆک هەتا ئەگەر وڵات وێران بێت و زەویەکەی داگیربکرێت و سەروەری پێشێل بکرێت و، شەرەف و ئابڕوی لەکەدار بکرێت.

هەروەها ئەو هەڵوێستەیە کە وا لەپێشەوا دەکات لە هۆزێکی دیاریکراوبێت نەک لەسەر بنچینەی پابەندبوونی بە بنەما سیاسیەکان یان بەرنامە کۆمەڵایەتیەکانەوە وەک ئەوەی سەر بە رەگەزێک یان بنەماڵەیەکی بۆماوەیی بێت. هەر لەبەرئەمەشە سستمە پاشاییەکان و بۆماوەییەکان نزیکتربوون لە سستمە راسترەوەکانەوە زیاتر لەوەی لە سستمە کۆماری و میللیەکانەوە نزیک بن.

ئەمەش ئەو هەڵوێستەیە کە وا لە فەرمانڕەوا دەکات بە هەڵبژاردن بێت و، رۆڵی جەماوەر بریتی دەبێت لە شوێنکەوتەیی و لایەنگیریی و، گوێڕایەڵی و ملکەچکردن، فەرمانڕەوا هەڵە ناکات و گومڕا نابێت، چونکە کار بە فەرمانی خوا دەکات و دوورە لە هەڵەو خۆپارێزە لەتاوان و گوناه و، جەماوەر کاروباری خۆی پێدەسپێرێت بۆ ئەوەی بیبات بەرەو کەناری ئارامی.

ئەو هەڵوێستەیە کە بەڵێنی سەرکەوتن بەخەڵک دەدات لەئایندەداو ئازارەکانی ئێستا لەئەستۆ دەگرێت و، سەرۆک هەردەبێت بێت ئەگەرچی ئێستا لەترسدا خۆی پەنهانکردوە لەکاتێکدا کە هێشتا شۆڕش سەری هەڵنەداوەو جەماوەر نەوە دوای نەوە چاوەڕوانی دەکات و، سەردەم دوای سەردەم ئازارەکانی هەڵدەگرێت و کەچی سەرۆک هێشتا بەدیارنەکەتووە!

لەبەرامبەر هەموو ئەمەدا، هەڵوێستێکی تر هەیە وا لە سیاسەت دەکات ئەسڵ و بنچینە بێت نەک لق و، ئەو بەدیهێنەری بنچینەکانی ئایینەو خواو گەل یەک بنچینەن، دەنگی خوا دەنگی گەلە، ناکرێت وێنای خوا بکرێت بەبێ نەتەوەو، جێنشینێتی بۆی. ئەوکاتیش یەکبوون یەکبوون دەبێت لەنێوان سستمی مرۆیی و سستمی ئیلاهی لە فەرمانڕەوایەتیدا کە لەرێگەی دەستورەوە دەبێت و، نارازیبوون بەم جیاییە لەنێوان شەریعەتی زەوی و شەریعەتی

ئاسماندا. بۆیە سستمە پێشکەوتنخوازیەکان هێندەی بتوانن هەوڵی بەدیهێنانی سستمێکی دادپەروەرانە دەدەن کە تێیدا جیاوازی نێوان چینەکان بتوێتەوەو، لەسەر خاوەنداریێتی گشتی بونیادبنرێت بۆ ئامرازەکانی بەرهەمهێنان و رێگیریکردن لە سودگیریی نارەواو قۆرخکردن و، ئامانجەکانی و بەرنامەکانی گەشەکردن دادەنێت و هەوڵی بەدیهێنان و گەیشتن پێیان دەدات.

ئەمەش ئەو هەڵوێستەیە کە وا لەفیکری سیاسی دەکات لەدەوری بونیادنانی دامەزراوە دەستوریەکان بسورێتەوە، پاشانیش، سستمە پێشکەوتنخوازیەکان لەدژی پەرستنی کەسەکانن. سەرکردەکان دەڕۆن، گەلەکان دەمێننەوەو، دامەزراوە بەهێزەکان هیچ فەرمانڕەوایەک ناتوانێت خراپیان بکات. بەڵکو دەتوانێت فەرمانڕەواو سەرکردەکان لەدەسەڵات

دووربخاتەوەو، باشبوونی فەرمانڕەوا بە باشبوونی خەڵکەکەی دەبێت.

ئەوەش ئەو هەڵوێستەیە کە وا لە فەرمانڕەوا دەکات لایەنگیریی بۆ بنەماکان بێت و، پابەندبوونی بە دەستورەوە بەچاوپۆشین لە رەچەڵەک و ئاستە چینایەتیەکەی و، هیچ فەزڵێک بۆ عەرەبی نیە بەسەر عەجەمیەکدا تەنها بە خواپەرستی نەبێت. حوکم بۆ بنەماکانە نەک بۆ کەسەکان و، کەسەکان تەنها نوێنەرایەتی دەسەڵاتێکی جێبەجێکاری پوخت دەکەن نە یاسادانانی و نە دادوەریش.

هەروەها ئەو هەڵوێستەیە کە وا دەکات فەرمانڕەوا بە هەڵبژاردنی راستەوخۆ بێت نەک ناڕاستەوخۆ، هەروەها رەتی هەموو شێوازەکانی دانان دەکات چ بە ئاشتی و چ بەهێز لەرێگەی بڕیارەکانەوە یان کودەتاکانەوە. بۆیە سستمە پێشکەوتنخوازە دیموکراسیەکان

بەسروشتی خۆیان گەل مومارەسەی مافەکانی دەکات تێیاندا.

دواجاریش ئەو هەڵوێستەیە کە سەربەخۆیی نیشتمانی بەدی دەهێنێت، هەروەها دادپەروەری کۆمەڵایەتی لەئێستادا بەبێ ئەوەی چاوەڕوانی دەرکەوتنی رزگارکەرێک بێت لەئاییندەدا، هەروەها گەل دەتوانێت هێزەکانی کۆبکاتەوەو تەیاریان بکات، بە سەرکردایەتی پێشەنگەکانی لەئێستاداو بەبێ چاوەڕوانی دەرکەوتنی رزگارکەرێک لەئاییندەدا دەتوانێت مافەکانی لەوانە بسەنێتەوە کە لێیان زەوتکردوە، ئیدی لەدەرەوە بێت یان لەناوخۆدا. شۆڕش مومکینە لەئێستاداو جەماوەر دروستکەرەکەیەتی و، مافی ئەوەی هەیە پێداچوونەوە بە سەرکردەکاندا بکات و دادگاییان بکات و دووریان بخاتەوە لەدەسەڵات، ئەوان بەهەڵەداچوون و هیچ کەسێک لەهەڵە بێبەری نیە. ئەمەش هەڵوێستی چەپە.

لەوانەیە ڕاست سودگیریی لەهەڵوێستی چەپ بکات لەپێناو هەڵگێڕانەوەی چینەکان لەدژی یەکتری و، بەریەکەوتن لەنێوان چینەکاندا ڕووبدات بۆ ئەوەی بتوانرێت کۆنترۆڵی هەمووان بکرێت، بەڵام چەپ بە شێوازی خۆی لە بەرپاکردنی یەکێتی نیشتمانی دەتوانێت لەبەردەم هەلخوازیەکانی ڕاستدا بوەستێتەوە. هەروەک چۆن دەکرێت چەپ سەرلەنوێ شرۆڤەی هەڵوێستی ڕاست بکاتەوە بەتایبەتی ئەگەر گەل خوازیاری کەسێتیەکی سەرکردەیی و مەیدانی بێت کە جەماوەر گوێڕایەڵی و فەرمانبەرداری بۆ بکات، بەڵام بۆ خۆپاراستن لەهەڵەکان دەکرێت بنکە میللیەکان بۆ پێداچوونەوە دابمەزرێنرێن و بۆ دڵنیابوونەوە لە شێوازی دیموکراسی لە مومارەسەدا.

١١- دوای کاری کۆمەڵییش کاری مێژوویی دێت واتە کاری کۆمەڵی کاتێک کەڵەکە دەبێت کات تێپەڕدەبێت، وە گوزارشت لە بوونی

کۆمەڵ دەکات لەمێژوودا. لێرەدا دوو هەڵوێست بەدیاردەکەوێت.. یەکەم هەڵوێستی راست کە لەسنوری کاری کۆمەڵیدا دەوەستێت بەبێ لەخۆگرتن و باسکردنی بابەتی نەتەوە لە مێژوودا، پاشانیش مێژوو لەحسابەکەی دەکاتە دەرەوە. لەبەرئەوە سستمە راستڕەوەکان کار لەسەر سڕینەوەی شوێنەوارو سیما مێژووییەکان دەکەن، هەروەها لەسەر دورخستنەوەی گەل لەئاراستەکەی، وە بۆ تۆمەتبارکردنی هەموو بزوتنەوە نیشتمانیەکان لەمێژوودا بەوەی کە ئاژاوە دەنێنەوەو پشێویی لە ئاسایشی گشتیدا دروست دەکەن و، لە رژێم یاخی دەبن. ئەگەریش کەسێک ئەو رێیەی گرتەبەر ئەوا حوکم بەسەر مێژوودا دەدات بەوەی لەسەر هێڵێکی داروخاو دەچێت بەرەو ئایندە، بەڵکو مێژوو لە رابردودایە " باشترین سەردەمەکان سەردەمی منە..." چەندێکیش مێژوو بەرەو پێش بڕوات ئەوا مێژوو دادەڕمێت هەتا دەگەینە سەردەمی ئێستامان، بۆیە

پێشکەوتنی مێژوو بۆتە دارمینێکی تەواوەتی و، کەوتنێکی گشتگیر" ئیسلام بەنامۆیی هاتوەو نامۆش دەبێتەوە وەک سەرەتا کە هات.."

پێشکەوتنی راستەقینەش بریتیە لە گەڕانەوە بۆ دواوەو، گەشتنەوە بەچاخی ئاڵتونی کە رۆیشتوەو بەسەرچووە، چاخی پێغەمبەرایەتی و هاوەڵان و جێنشینەکان، لەبەرئەوە سستمە ڕاسترەوە کۆنخوازەکان وەردەچەرخێنەوە بۆ سەردەمەکانی پاشا مەزنەکان و، شانشینە گوزەراوەکان، ئەو کاتەی کۆشکەکان بونیادنران و، مۆزەخانە هونەریەکان بەرپاکران و، رێگاو کەناڵەکان لێدران و، هونەرەکان و ئەدەب گەشانەوە.

ئەوەش ئەو هەڵوێستەیە کە یەکێتی ئوممەت بەلایەوە گرنگ نابێت هێندەی ئەوەی راگەیاندن لەبارەی گروپی سەرفرازو لەناوبردنی گروپە گومڕاکانەوە بەلایەوە گرنگە، گروپە سەرفرازەکە یەکێکەو، گومڕاکان کۆی ئوممەتن!

سەرفرازبوو جێگرەوەی شەرعیی جێنشینیە کە بە رۆڵی خۆی جێگرەوەی شەرعی پێغەمبەرایەتییە، پاشانیش هەرکەسێک لە رێگە راستەکە لابدات بە کوفرو لادەرو یاخیبوو تۆمەتباری دەکات. ئەگەریش گواستمانەوە بۆ سیاسەت دەبینین ئەم هەڵوێستە مێژووی ئوممەت دەکاتە یەکێک، مێژووی پاشایەتی یان خێزانی فەرمانڕەوا، نەک مێژووی گەلە گومڕاو پەرتبوو و هەژارو نەزانەکان، لێرەدا لایەنگیری بە گوێڕایەڵی بۆ فەرمانڕەواکان یان نەجیبزادەکان یان بۆ پاشاکان یان سەرکردەکان دیاری دەکرێت.

لەبەرامبەر ئەوەدا، هەڵوێستێکی تر هەیە، بریتیە لە هەڵوێستی چەپ کە وا دەکات مێژوو بەشێکی جیانەبۆوە بێت لە قەوارەی تاک و کۆمەڵ. بەوەش چەپ تێڕوانینێکی مێژوویی بوو بۆ سیاسەت یان شیکارێکی مێژویی بۆ کۆبونەوە یان مشتومڕێکی مێژوویی بۆ

ململانێ. چەندێکیش گەل هۆشیاربێتەوە لەهەر قۆناغێک لە مێژوو کە تێیدا دەژی ئەوا زیاتر پەیوەست دەبێت بەشۆڕشەوەو، دڵگەرمی زیاتر دەبێت بۆی. رەنگیشە لەنەهامەتیەکانی ئێستامان ئەوە بێت کە نازانین ئێمە لەچ قۆناغێکی مێژوودا دەژین، هەربۆیە شۆڕشەکانمان دەکەون و سەرکەوتوو نابن.

مێژووش ناگەڕێتەوە بۆ دواوە بەڵکو بریتیە لە جوڵەیەک بەرەو ئاینده دەڕوات، ئاینده پێکدێت لە ئیمکانیەتی بوژانەوەیەکی گەورەتر لەوەی لە رابردودا هەبوو، هەموو نەوەیەکیش هەنگاوێک پێشکەوتن بەرەو پێش دەبات هەتا ئەگەر لە روکەشیشدا پاشگەزبوونەوەو بۆ دواگەڕانەوە بێت، قۆناغی بۆ دواگەڕانەوە بەدوایدا پێشکەوتن و بەرەو پێشچوون دێت، بۆیە دەبینیت قۆناغی شۆڕشەکان لەپێشیەوە دەیان قۆناغ هاتووە کە تێیدا کۆمەڵگە کشومات و وەستاو و مەنگە. دەکرێت پاڵەوانەکان لە

مێژووی نەتەوەییداو ئاماژەکردن بە چیرۆکەکانی پاڵەوانێتی بە پاڵنەرو جوڵێنەر دابنرێن بۆ بزواندنی گەلان نەک پێوەرێک بۆ پێشکەوتن کە بەهۆی گەڕانەوە بۆ دواوە بەدی بێت. وای لێهاتووە پێشکەوتن بۆتە وەسفێک بۆ زۆربەی سستمە چەپەکان و، ناونیشانێک بۆ بزوتنەوە شۆڕشگێڕیەکان و، دروشمێک بۆ حزبە تێکۆشەرەکان.

ئەمە ئەو هەڵوێستەیە کە پێی وانیە میراتگرییەکی شەرعی هەبێت بۆ گروپێک لەسەر حسابی گروپێکی تر، یان بۆ حزبێک لەسەر حسابی حزبەکانی تر، یان بۆ خێزانێک یان هۆزێک، لەسەر حسابی خێزانەکان و هۆزەکانی تر. بەڵکو ئوممەت هەمووی یەک یەکەیە تێکۆشەرەکانی لەهەر کوێیەک بن دەستنیشانیان دەکات و جیایان دەکاتەوەو، دەستەو گروپەکانی و ئاراستەکانیان هەموویان کۆدەکاتەوە لەیەکەیەکی نیشتمانی و لەشێوەی

کۆبونەوەیەک یان بەرەیەکدا، هیچ یەکێک ئەوی تر تەکفیر ناکات، هەروەها هیچ حزبێک حزبێکی تر بە گومڕا یان یاخیبوو تۆمەتبار ناکات، بەڵکو مەحەکی کۆبونەوە بریتیە لە ئینتیمای نیشتمانی بۆ هەر حزبێک، نەک تەنها دروشم یان ئەو بنچینە تیۆریانەی کە لەسەری وەستاون.

١٢- ئایا تا ئەو رادەیە بابەتەکانی زانستی بنچینەی ئایین کۆتاییان دێت کە لەپێشینەکانەوە بۆمان ماونەتەوە، وە هیچ شتێکیان بۆ زیاد ناکەین یان ئایا لەتوانادایە زیادەیەکی نوێی بخەینە سەر کە لە رەوشەکانی سەردەمەوە وەرگیراون؟ لێرەشدا هەروەها دوو هەڵوێست هەن: یەکەم کورتکردنەوەو رازیبوون بەوەی پێشینەکان ووتویانە، ئەوان شتێکیان نەهێشتۆتەوە چ گەورە بێت یان بچووک باسیان لەبارەوە کردوە، شتێکیان بۆ ئێمە نەهێشتۆتەوە تەنها راڤەکردن نەبێت یان هێشتنەوەی باوەڕو دارشتنەوەی وەک خۆی، ئەمەش هەروەها ئەو

هەڵوێستەیە کە وا دەکات زانستی بیروباوەڕ بەخۆی بەرپاو سەربەخۆ بێت و هیچ پەیوەندیەکی بە رەوش و بارودۆخی خەڵک و رەوشەکانی سەردەمەوە نەبێت. خوا بوونی هەیە، هیچ ناوەڕۆکێکی کۆمەڵایەتی نیە، بەڵکو تەنها حوکمدانێکی وێنەیی پوختە لەسەر بوونی خوا، ئەمەش هەڵوێستی ڕاستە، ئەگەریش گواستمانەوە بۆ سستمە سیاسیەکان دەبینین هەروەها سستمە ڕاستڕەوەکان پێیان وایە ئەو رەوشەی هەیەو بەرپایە باشترین رەوشەکانەو، لەتوانادا نیە شتێک لەوەی هەیە زیاتر بئافرێنرێت و، سستم گەیشتۆتە ئاستی کەماڵ و ناکرێت هیچ زیادو کەمێکی بۆ بکرێت، بیروباوەڕەکان تایبەتمەندن بە ژیانی ئایینی و، مرۆڤ دوو ژیان دەژی، ژیانێک لەناو کارگەکەی یان فرۆشگەکەی یان کۆمپانیاکەی چی بوێت دەیکات بەپێی رژێمی سەرمایەداری و، ژیانێکی ئایینی لە پەرستگاکەیدا کە تێیدا

نوێژەکان لەکاتەکانی خۆیدا دەکات و مومارەسەی دروشمەکانی دەکات.

لەبەرامبەر ئەوەدا، هەڵوێستێکی تر هەیە وا لە زانستی بنچینەکانی ئایین دەکات پەرەسەندو بێت. بیروباوەڕەکان تەنها ئەحکامگەلێکی وێنەیی نین بەڵکو خاوەن ناوەڕۆکێکی کۆمەڵایەتین کە ئیلهامیان لە سەردەمەوە وەرگرتووە، خودا ئێستا پەیوەستە بەزەویەوە، خوا بەهایەو، زەوی مەبەستە، پاشانیش سەرلەنوێ راڤەی بەهاکان دەکرێتەوە بەپێی ویست و داواکاریەکان و خوا پەیوەستە بە شۆڕشەوە، خوا هۆیەو، گەشەپێدان ئامانجە، پاشان سەرلەنوێ راڤەی ئامانج دەکرێتەوە بەشێوەیەک خزمەتی ئامانجی گەشەپێدان بکات و بەوشێوەیە. ئەمەش هەڵوێستی چەپە. کە چاکسازە کۆمەڵایەتیەکان هەوڵی دامەزراندنیان داوە لەپێش هەموویانەوە ئەفغانی و ئەوانی تر لەنوێنەرانی بزوتنەوە چاکسازییە نوێکان،

ئەفغانی هەوڵیدا خوا پەیوەست بکات بە زەویەوە لەپێناو دەرکردنی داگیرکەران لەزەوی موسڵمانانندا، هەروەها لەپێناو رزگارکردنی جوتیاران لە گرێگۆڵەی دەرەبەگەکان" سەیرم لێدێت ئەی جوتیار، بە پاچەکەت زەوی لەتدەکەیت، بەڵام دڵی ستەمکارەکەت لەت ناکەیت؟".

هەروەها مەهدی هەوڵیدا ئایین پەیوەست بکاتەوە بە شۆڕشەوە لەپێناو بەرگریکردن لەوڵات لەدژی داگیرکەران، وەک چۆن سنوسی هەوڵیدا ئایین پەیوەست بکاتەوە بە بەرگریەوە لەپێناو دەرکردنی داگیرکەرە بیانیەکان، هەروەها محمدی کوڕی عەبدولوەهاب هەوڵیدا بیروباوەڕەکان ئاراستە بکاتەوە بۆ چاکسازی کۆمەڵایەتی و، روبەڕوبوونەوەی گەندەڵیەکانی سەردەم. هەروەک چۆن کەواکبی هەوڵیدا ئایین پەیوەست بکات بە پابەندبوونەوەو، روبەڕبوونەوەی خەمساردی و گوێپێنەدان کەوا

موسڵمانانی تێکەوتووە، هەروەک چۆن هەوڵیداوە پەیوەندی دروست بکات لەنێوان ئایین و رزگاربوون لەپێناو لەناوبردنی دیاردەکانی بەکۆیلەکردنی مرۆڤەکان لەم سەردەمی هاوچەرخماندا. قاسم ئەمین هەوڵیدا پەیوەندی دروست بکات لەنێوان ئایین و یەکسانی نێوان پیاو و ژندا لەپێناو گێڕانەوەی مافەکانی ژن کە لەسەردەمەکانی نەزانی و دارِماندا دەستەبەرداریان بووە، هەروەک چۆن ئیقبال هەوڵیدا پەیوەندی دروست بکات لەنێوان خواو خودییەت لەپێناو گێڕانەوەی پێکهاتەی تاکی موسڵمان لەدژی نەریتەکان و، دەرخستنی لایەنەکانی رەسەنایەتی و ئەفراندن لەرووبەڕبوونەوەی خۆرئاوادا بە مادییەت و لەبەریەک هەڵوەشانیەوە -پاشانیش دەکرێت مادەیەکی نوێ زیادبکرێت بۆ فێربوونی بنچینەکانی ئایین کە لاهوتی زەوی لەخۆبگرێت، هەروەها لاهوتی شۆڕش و، لاهوتی پێشکەوتن و، لاهوتی گەشەپێدان و لاهوتی گۆڕانی

کۆمەڵایەتی و. لاهوتی رزگاربوون و لاهوتی بەرگریی و..هتد بەکورتی لاهوتی سیاسەت کە ئەوە گرفتی سەردەمە کە مادەیەکی نویَ بۆ زانستی بنچینەکانی ئایین زیاد دەکات، پاشانیش ئەو ناکۆکیە تەقلیدیە لادەبات لەنێوان عەقیدەو شەریعەتدا یان لەنێوان بنچینەکانی ئایین و بنچینەکانی فیقهدا.

ئەرکی ئێمە ئێستا بریتیە لە پەرەسەندنی فیکری چاکسازی نویَ و، هاندانی هەنگاوێک بۆ پێشەوە، بژاردەی مصر بەم رەوشەی ئێستایەوە بریتیە لە بژاردەی چەپ، پاشانیش بژاردە فیکریەکەی بریتیە لە چەپی ئایینی کە لە بزوتنەوەکانی چاکسازیەوە دەستی پێکرد لەسەر ئاستی رۆشنبیری و پابەندبوونی بەمەسەلەکانی سەردەمەوە. هێشتا هەموو مەسەلەکان کە چاکسازی ئایینی وروژاندی بەرهەمەکەی پێنەگەیوە، ئەگەر ئێمە بزوتنەوەکانی چاکسازی ئاینیمان پەرەپێداو

هەنگاوێک پاڵماندا بۆ پێشەوە ئەوا لەڕۆڵی چاکسازیەوە دەگوازینەوە بۆ رۆڵی راپەڕین و، شۆڕش، ئەمەش ئەوەیە کە هەمووومان خوازیارینی.

لەکۆتاییشدا نامەوێت کلیلێک پێشکەش بکەم و بڵێم کە چەپ و راست لە فیکردا لەمێژووی کۆنماندا ئەشعەریەکان و موعتەزیلە نوێنەرایەتیان کردوە، ئەشعەریەکان بریتی بوون لە ڕاست لەفیکری ئایینداو، موعتەزیلەش بریتین لە چەپ لە فیکری ئایینیداو پاشانیش تراژیدیاکەمان ئەوە دەبێت کە ئێمە بە پێکهاتەی ئەشعەریمان ڕاستین، لەکاتێکدا ئێمە بەڕەوشی کۆمەڵایەتیمان و داهاتی سنوردارمان و زەوییە کشتوکاڵیەکانمانەوە چەپین. پاشانیش بژاردەی فیکریمان جیاواز دەبێت لەواقیعی مادیمان لێرەوە پێویستی سەرلەنوێ بژاردەی فیکری بەدیاردەکەوێتەوە هەتا فیکر لەگەڵ واقیعدا بگونجێت. بەڵام من ئەوە بەجێدەهێڵم بۆ

هەڵگۆزینی خوێنەران و باشی بەرچاوڕونیان، ئەگەر ویستیان ئەنجامی دەدەن، ئەمەش بەتەنها بەرپرسیارێتی ئەوانە.

ئەوەی زیاتر مایەی سەرسامیە کە بە بەردەوامی مەسەلەی "مارکسیزم و ئایین" و بەشێوەیەکی رۆژانە بوروژێنرێت.. لەهەموو دەزگاکانی راگەیاندندا.. وەک ئەوەی مارکسیزم بریتی بێت لە مەترسی هەمیشەیی لەسەر ئایین و دونیامان بێ ئەوەی بەوە بزانین کە ئەم جەنگە کە وروژێنراوە لەڕاستیدا شوێنەوارێکە لە شوێنەوارەکانی داگیرکەری رۆشنبیری لەولاتدا... ئەم داگیرکەرە کە وویستی- بۆ پاراستنی بەرژەوەندییە ئابوری و سەربازیەکانی لەناوچەکەداو، بۆ ئەوە بوو لەرووی بزوتنەوە رزگاریخوازو نیشتمانی و پێشکەوتنە کۆمەڵایەتیەکان بوەستینەوە، هەروەها بۆ شێواندنی هەڵوێستەکانی هەموو ئەوانەی کە پشتیوانی لێدەکەن لە هێزەکانی

ئازادی و ئاشتی- ڕەواجدان بەوە کە مارکسیزم دژ بە ڕێنومایییەکانی ئایین و خراپەکاری ڕەوشی دونیایەو سەرگەردان بوونە لەرۆژی دواییداو، خۆی وەک بەرگریکارێک لە ئایین و دونیا دادەنێت پێکەوە. لەڕاستیدا مەبەستەکە پارێزگاریکردن نیە لەئایین چونکە خۆرئاوا هێشتا لە دۆخە خاچپەرستیەکەیدا دەژی بەڵام بەشێوەیەکی نوێ و، فرە چەشن، بەرگری لە ئیسلام و موسڵمانان دەکات، مەبەستیش لەوە دوژمنایەتیکردنی بزوتنەوە نیشتمانیەکان و هێزە پێشکەوتنخوازیەکان و سستمە سۆشیالیستیەکانە بۆ ئەوەی ڕەوشەکە بۆ داگیرکەر خۆش بکەن و، بەردەوام بێت لە بەتاڵانبردنی سامانەکان و وڵاتان بخەنە ناو تۆڕی هاوپەیمانێتیەکانی خۆیانەوە، ئەمەش ئەوەیە کە سستمە سەرمایەداریەکان هەر لە سەدەی رابردووەوە ئەنجامی دەدەن- هێشتا کڵێسای خۆرئاوایی و هەتا ئەمڕۆش ڕەواجی پێدەدەن بێ ئەوەی کەڵکێکی هەبێت لەبەرامبەر

پێشکەوتنی حزبە سوشیالیستیەکانداو، فراوانبوونی بنکەکانی حزبە کۆمۆنیستەکان و، زیادبوونی جەماوەریان. بەهۆی ئەوەشەوە کە سستمە سەرمایەداریەکان تێیدا سەرکەوتوو نەبوون لەخۆرئاوا، ئەوا جارێکی تر ئاراستەی وڵاتە تازە گەشەسەندوەکانی دەکەنەوە، لەرێگەی سودگیریی لە ناڕوونی فیکری و، فۆرمەلەنەبوونی ئایدۆلۆژیەت و ئاینداری و باوەڕیەوەو، تێپەڕینی بە ماوەیەک لە دواکەوتنی شارستانی... شوێنکەوتەیی رۆشنبیرەکانی بۆ خۆرئاواو لاسایکردنەوەی.

هەروەها ئەوەی زیاتر جێگەی سەرسامیە ئەوەیە مەسەلەی "سەرمایەداری و ئایین" نەوروژێنرێت کە زیاتر مەترسیدارە بەنسبەت کۆمەڵگەی ئێستامانەوە. ئەگەریش ئێمە بەڕاستی سورو پێداگربووینایە لەسەر ئەوەی بە بەردەوامی دەیڵێین.. وە ئەوەی کە دەیان جار نوسیومانە لە بەڵگەنامەکانی شۆڕش..

هەروەها ئەوەی ئیمزامان لەسەری کردوەو لەماوەی چارەکە سەدەیەکداو بەگونجاومان زانیوە مەبەستم "حەتمیەتی چارەسەری سۆشیالیستییە".. ئەوا "سەرمایەداریی" ئەوکات دەبێتە هەڕەشەو مەترسیەکی راستەقینە لەسەر ژیانمان، لەبەرئەوە واقیعی ئێمە لە میصر بە داهاتە سنوردارەکەیەوەو، چڕی دانیشتوانەکەیەوە رێگەی سۆشیالیزم بۆ گەشەپێدان دەسەپێنێت.. سەرمایەداری دەبێتە دوژمنی هەرە گەورە لەسەر گەشەپێدان و بەربەستی سەرەکی بۆی، نەوروژاندنی مەسەلەی "سەرمایەداری و ئایین" ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە ئێمە هیچ ناتەواویەک لەوەدا نابینینەوە کە سەرمایەدار بین یان دیندار لەسەر شێوازی سەرمایەداریی.. سەرمایەداریی و ئایین هاوڕان لەسەر ئەوەی لەنێوانیاندایە لەئامانجەکان و ئامرازەکان. لەئیسلامی یەکەمدا دەوڵەمەندەکان بەپارەو سامانەکانیان سوپای موسڵمانانیان پڕچەک و تەیار دەکرد...

لەناویاندا گەورە هاوەڵان و ئەوانە هەبوون کە مژدەی بەهەشتیان پێدرابوو. هیچ ڕێگریەکیش نیە لەوەی کە دەوڵەمەندانی موسڵمانانی ئەمڕۆش بەهەمان ئەو کارە هەستن کە دوێنی دەوڵەمەندەکانیان ئەنجامیان دابوو هەتا خوای گەورە پیرۆزی و بەرەکەت بخاتە ماڵ و سامانیانەوەو.. سامانەکانیان چەند هێندە بکاتەوە. ئەگەریش سەرمایەداری لەبنچینەدا لەسەر چالاکی تاک و ئازادی رەهای وەستابێت ئەوا ئایینیش هەروەها نکوڵی لە ئازادی و چالاکی تاک ناکات. لە ڕاستیدا ئێمە بەپێی ئەمە دەبینە سەرمایەداریی و پێشمان وایە کە دینداریـن... سەرمایەداریی لە راستیداو.. دیندار لەشێوەو روخساری دەرەکیدا.. زۆرجاریش بەرگری لەسەرمایەداریی دەکەین و پێمان وایە ئێمە بەرگری لە ئایین دەکەین.. بەڵام ئێمە لەراستیدا بەرگری لە سەرمایەداریی دەکەین.

ئامانجی ئێمەش لێرەدا رونکردنەوەی ئەم تێکەڵکردنە شعوری یان ناشعوریەیە لەنێوان سەرمایەداریی و ئاییندا لە ویژدانی نەتەوەییماندا هەتا بتوانین ئایین پوخت بکەینەوە لەو شتانەی پێوەی هەڵواسراون لەشوێنەوارەکانی داگیرکەر مەبەستم وێناکردنەکانی سەرمایەدارییە بۆ جیهان، وە بەشێوەیەک راڤەی ئایین بکەین کە واقیعی ئێستامان دەیخوازێت، بەشێوەیەک کە ئاینمان ببێتە وێنە یان چوارچێوەو واقیعمان ناوەڕۆکەکەی. ئەمەش ئەرکی ئێمەیەو ئەرکی فەقیهە موسڵمانەکانە ئەوانەی کاری ئیجیتهادکردنیان لەئاییندا پێسپێراوە، هەروەها جێبەجێکردنی ئەحکامەکانی شەریعەتەکەی لەبری ئەوەی هەموومان ببینە قوربانی داگیرکەری رۆشنبیری لەوڵاتداو، باوەڕ بە زاڵم و ستەمکار بێنین و وابزانین ئێمە بڕوامان بەخوا هێناوە.

ئەرکی ئێمەش بریتیە لەراستکردنەوەی رەوشە رۆشنبیریەکانمان و، دۆزینەوەی جەنگە راستەقینەکان کە واقیعەکەمان دەیسپەێنێت و لەرێگەیەوە بەرژەوەندیەکانمان بەدی دێت و ئاڵوگۆڕکردنی بە جەنگە وەهمیەکان کە داگیرکەر لەنێوانماندا بەرپای کردوە بۆ ئەوەی دوورمان بخاتەوە لەواقیعەکەمان و لە دیتنی بەرژەوەندیە راستەقینەکانی خۆمان ئەمەش لەرێگەی وەهم دروستکردن و فێڵکردنەوە. ئەرکی ئێمە بریتیە لە وەستان لەبەردەم مەترسیە کرداریەکانداو رونکردنەوەی هەڵوێستی شارستانیمان. زۆرجاریش خۆرئاوا لەحساباتەکاندا بەهەڵەدا دەچێت، پێی وایە داگیرکەری رۆشنبیری بۆ هەتاهەتایە دەمێنێتەوەو، جەماوەر لەوڵاتە تازە گەشەسەندوەکاندا لەو دواکەوتنە شارستانیەی تێیدایە بەهەمیشەیی دەمێنێتەوەو، رۆشنبیرەکانی تا ئەبەد وەک نوێنەری کلتورو رۆشنبیری خۆرئاوا لەوڵاتەکانیاندا دەمێننەوەو

کار بۆ بەرژەوەندی بیانی دەکەن و، بیانی سودیان لێدەبینێت بۆ بەرگریکردن لە بەرژەوەندیەکانی و، سەرلەنوێ فەرمانڕەواییکردنی وڵات بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆو لەرێگەی بریکارەکانیەوە لەوڵاتدا. بەڵام لە هەستکردنمانەوە بە بەرپرسیارێتی رۆشنبیران کە پێشەنگی جەماوەرن، ئەوا ئێستا کاتی ئەوە هاتووە ئەم تێکەڵکردن و شێواندنە لەرۆشنبیری نیشتمانیماندا رونبکرێتەوە کە ئێمە لەئێستادا لەبەردەم بەرپاکردنی راپەڕینداین لەپێناو چەسپاندنی رێساکانی شۆڕش و بنەما دەرونی و فیکریەکان و لەناوبردنی هەموو ئاستەنگەکانی بەردەم گەشەپێدان و گۆڕانی کۆمەڵایەتیداین.

سستمە سەرمایەداریەکان سورن لەسەر ئەوەی وا لە خودا بکەن لەدەرەوەی سروشتەوە بێت، لەودیو جیهانەوە بێت، لەدەرەوەی کات و شوێنەوە بێت، مەحاڵە دەرک

بکرێت یان وێنا بکرێت، ناکرێت ببینرێت یان بیری لێبکرێتەوە بەڵام دەکرێت لێی بپارێیتەوە یان رازو نیازی لەگەڵدا بکرێت و، لەکاتی پێویستدا داوای کۆمەک و هاریکاری لێ بکرێت. پاشانیش هەستی جەماوەر ئاراستە دەبێت بۆ دەرەوەی جیهان، دوردەکەوێتەوە لەم جیهانەو، لەدەستی خاوەن سەرمایەکاندا بەجێی دەهێڵێت دوای ئەوەی بوارەکەی بۆ چۆڵکراو هیچ رکابەرێکی نەماو، زاڵ بوو بەسەریداو قۆرخیکرد. هەرکاتێکیش هەستی جەماوەر ئاراستە بوو بۆ دەرەوەی جیهان کۆنترۆڵکردنی لەلایەن خاوەن سەرمایەوە زیاتر دەبێت. لەمەشدا فەلاح سودانی دەڵێت: خۆشحاڵ بووم لە زەویەکەمداو کێڵگەکەم دەچاندو، وڵاخەکانم دەلەوەڕاند، رۆژێکیان، مرۆڤێکی رەشپۆش هات لەدەستیدا کتێبێک هەبوو، پاش ماوەیەک رۆیشت، دواتر کتێبەکەم لەدەستی خۆمدا دیتەوەو زەویەکەشم لەدەستی ئەودا!

ئەگەر رەوشی خەڵکیشی بەرەو خراپی چوو، باری گران بوو، هەژاری بڵاوبۆوە، ئەوا خەڵک روو لەخوا دەکەن و، داوای دابینکردنی پێداویستیەکانی لێدەکەن خاوەن سەرمایەش بەمە خۆشحاڵ دەبێت و، دەبەخشێت و، خەم و خەفەتی خەڵک دەرەوێنێتەوەو، پێداویستیەکانی خەڵک دابین دەکات، وەک جێنشین کیسە پارە بەچەپ و راستدا فڕێدەدات لەکاتێکدا خۆی لەناو کەژاوەکەیدایەو دەستەکان بەرزیان کردۆتەوە بۆ ئاسمان، خوا بەخشەرو گرۆهیکارە، رۆزیدەرو دەستگیرۆییکارە، پاشانیش هەستی خەڵک رادێنن لەسەر داواکردن و، چاوەڕوانیکردنی پێبەخشین. ئەمەش ئەوەیە کە سستمی سەرمایەداریی دەیەوێت لە بونیادنانی دەرونێک بۆ جەماوەرو ئێمە کاتێک داوا لەدەوڵەمەند دەکەین و، داوا لەبەخشەر دەکەین و لێی دەپارێینەوە ئەوا ئێمە دەبینە دیلی وێناکردنە سەرمایەداریەکان بۆ ئایین، لەکاتێکدا ئێمە خاوەنی حەقین کە

داواکردن و پاڕانەوە، وە مافێکمان هەیە لەسەرمایەیەداو داوای دەکەین بەبێ دەرۆزەکردن و، ئێمە مافمان هەیە لە زەویداو ئێمە داواکاری بەخشین و کۆمەکەکان نین.

زۆرجاریش وێنەی خواو جیهان پێکەوە دەکەین لە وێناکردنێکی قوچەکیدا - چەندە سەرکەوتین بۆ سەرەوە دەگەینە کەماڵێکی زیاترو کەموکوڕیەکی کەمتر، چەندێکیش دابەزین بۆ خوارەوە دەگەینە کەماڵێکی کەمترو کەموکوڕیەکی زیاتر، لە لوتکەدا کەماڵی رەها هەیە کە هیچ کەموکوڕییەکی تێدا نیە، لە بنکەشدا کەموکوڕی رەها هەیە کەوا کەماڵی تێدا نیە. بەمشێوەیە پلەکان لەنێوان سەرەوەو خوارەوەدا جیاواز دەبێت یان لەنێوان کەماڵ و کەموکوڕیدا. لەڕاستیشدا ئەم وێناکردنە هیچ پەیوەندیەکی بە ئایینەوە نیە بەڵکو وێناکردنی سەرمایەدارییە بۆ جیهان کەوا گوزارشت لە بونیادی چینایەتی کۆمەڵگە دەکات، کە سستمی

سەرمایەدارییی لە دەرونی خەڵکدا دەیچەسپێنێت و پشت بە جوڵەی کۆمەڵایەتی دەبەستێت کە سەرو خوار دەکات چەندێکیش سەرکەوتین بۆ سەرەوە کەمینە دەوڵەمەندترو کەمتر هەژار دەبێت، چەندێکیش دابەزین بۆ خوارەوە ئەوا زۆرینە هەژارو کەمتر دەوڵەمەند دەبێت. پەیوەندیش لەنێوان یەکێک و زۆردا بریتیە لە پەیوەندی کەمینە بە زۆرینەوەو، پەیوەندیش لەنێوان خواو جیهان لەسەر ئەم شێوەیە لەراستیدا بریتیە لە پەیوەندی لەنێوان خاوەنی سەرمایەو کرێکاراندا.

هەندێک جاری تریش وێنای پەیوەندی لەنێوان خواو جیهاندا دەکەین وێناکردنێکی دوانەیی کە جیهان دابەش دەکات بۆ دووبەشی وێنەیی و مادیی، هەمیشەیی و زەمانی، باقی و فانی، خولقێنەرو خولقێنراو، هۆ و هۆکار، واش دەزانین ئەو وێناکردنە ئەوەیە کە ئایین دەیسەپێنێت کە لەڕاستیدا هیچ پەیوەندیەکی

بەئایینەوە نیە بەڵکو زادەی سستمی سەرمایەدارییە، یان وێنەی سستمی سەرمایەدارییە لەسەر ئاستی دەرونی و زهنی چونکە ئەمە دەتوانێت وا لەجیهان بکات نێگەتیڤ بێت، ناتوانێت بەخۆی بەرپابێت هەتا جەماوەر بەئاگا نەبێت پێی و هەست بە بەهاکەی نەکات و بایەخی پێ نەدات، هەتا سەرمایەدار بتوانێت دەستی بەسەردا بگرێت و سودگیریی لە سامانەکانی بکات و، بازاڕەکانی قۆرخ بکات. ئەگەریش کەسی دیندار رێنومایيکرا بۆ ئەوەی تای تەرازوی دوارۆژ بدات بەسەر دونیاداو، رۆح بەسەر جەستەداو، خولقێنەر بەسەر خولقێنراودا، ئەوا ئەمە روودەدات بۆ ئەوەی کەسی سەرمایەداریی بتوانێت بەشێوەیەکی ئازاد و دەستکراوە بژی لەدونیادا، لەجیهاندا چۆنی بوێت وا بژی، بەڵکو کەسی سەرمایەداریی پاڵنەری ئایینی بەشێوەیەکی سەرمایەداریی بەهێز دەکات لای جەماوەرو بەرنامە ئاینیەکانی بۆ زیاد دەکات و، ستایشیە

پێغەمبەرایییەکان بڵاودەکاتەوە هەتا وا لەجەماوەر دەکات واز لەدونیا بێنێت پاشانیش هیچ ڕێگرییەک نیە ئەگەر خاوەن سەرمایە هەفتەی جارێک یان لە بۆنەو چەژنەکاندا بەشداری ئەم دروشمە ئاینیانە بکات هەتا بەرگی خواپەرستی لەبەربکات، کە لەراستیدا خۆی لەپشتیەوە دەشارێتەوەو حەقیقەتی خۆی پەنهان دەکات، ئەمەش دەستگرتنە بەسەر جیهان و زاڵبوونە بەسەر سامانەکانیداو، سودگیرییە لە هێزە مرۆییەکان بۆ بەرژەوەندی خۆی.

زۆرجاریش پێمان وایە ئاینداری بریتیە لە خوگرتن بە مەسەلە غەیبیەکان و جیهانی نهێنیەکان و، موعجیزەکان و، راوەشاندنی سەرمان لە سەرسامی و خۆشی و، شەوق و کەیفدا، کە لەڕاستیدا ئەمە هیچ پەیوەندیەکی نیە بەئایینەوە بەڵکو تەنها ئەوەیە کە سەرمایەداریی وێنایکردوە بۆمان وەک ئەوەی ئایین بێت،

وتارگەلێگە لەلایەن ئەوەوە لەبارەی ئایندارییی لەپێناو شاردنەوەی ئەوەی کە لە سستمەکەیدا روودەدات لە سودگیریی و قۆرخکردن و، بۆ پشتگیریکردن لە پایەکانی دەسەڵات و بەهێزکردنی بەوەی سەرنجی خەڵک ڕابکێشێت بۆ ئەوەی باقی و سەرسامکەرترەو، داواکردنی کامەرانی لە ناسینی خواو یەکگرتن لەگەڵیدا، وە لە جیابوونەوەی لە جیهان و دەرکردنی لەحسابەکە، هەربۆیە سستمە سەرمایەداریەکان لەهەوڵی زیاتر دروستکردنی مزگەوتەکان و، بەرپاکردنی دروشمەکان و، پشتیوانیکردن لە رێبازە سۆفیگەریەکان و، زیندووکردنەوەی یادەکانی لەدایک بوون و چوونە ناو غەیبیاتەکان و، بەرێوەبردنی مشتومڕو لێدوانەکانن لەبارەیەوە. سستمە سەرمایەداریەکان غەیبیاتەکان لە دیمەنگەلێکی هەستیدا بەرجەستە دەکەن بۆ ئەوەی ناوەڕۆکێک بدەنە ئایین لەناوەوەی و نەک ناوەڕۆکێکی کۆمەڵایەتی لە واقیعی خەڵکەوە.

هەموو ئەمانەش پەیوەندیەکیان نیە بە ئایینەوە، لەئیسلامدا هیچ کەسێک غەیبیات نازانێت جگە لەخوا، بەڵام مرۆڤ تەنها مامەڵە لەگەڵ جیهانی شەهادەتدا دەکات، شەریعەتی ئیسلامیش هەمووی بەرپابووە لەسەر جیهانی شەهادەت و بینراو، بەڵکو بیروباوەڕە ئیسلامیەکان هەموویان ڕێگەو ڕێبەری خۆیان لە جیهانی بینراو شەهادەتدا دەدۆزنەوە. باوەڕبوونمان بە غەیبیات و، قسەکردنمان لەبارەیەوەو، وێناکردنمان بۆی و، ناکۆکیمان لەبارەیەوەو تەکفیرکرنمان بۆ ئەوانەی نکوڵی دەکەن یان شرۆڤەی دەکەن، هەموو ئەمانە باوەڕن لەسەر شێوازی سەرمایەداریی، بەشێوەیەک دەبینە قوربانی وێناکانی سەرمایەداریی بۆ ئایین، بەشێوەیەک بڕوا بە سەرمایەداریی دێنین و پێمان وایە بڕوامان بەخودی ئایین هێناوە.

لەکاتێکیشدا کە جیهانی نادیارو نهێنیەکان ناتوانرێت دەرک بکرێن بە کردار بەڵکو بەدڵ، ئەوا ئایین دەگۆڕێت بۆ باوەڕێکی صۆفی کە تێیدا ئیشراقاتەکان دەبنە بابەت و میتۆد، پاشانیش شێوازە صۆفیەکان زۆردەبن و، پێمان وادەبێت کە ئاییندارى بریتیە لە سۆفیگەری، چەندێکیش رۆبچینە ناو ئایینەوە ئەوا رۆدەچینە ناو تەسەوفەوە، بەهەموو بەها نەرێنیەکانیەوە.

وای لێهاتووە کە سەیربێت سستمی سەرمایەداریی هەستێت بە رێنومایکردن لەئابوری و لەسەر تەسەوف لەئاییندا، وەک ئەوەی باوەڕ لەسەر شێوازی سەرمایەداریی وا لەعەقڵ بکات بیکاتە ئامرازێک بۆ بەرێوەبردنی کاروبارەکانی دونیا بەتەنها، بە حساب و، بڕو پێوانە و، یاساکان، بەلاّم کاروبارەکانی رۆژی دوایی و، کاروبارەکانی ئایین ئەوا لایەنە ویژدانیەکان و سۆزداریەکان و چێژەکانی هەیەو پاشانیش کەماڵی مرۆڤ بەدی دێت و

خولیاو حەزەکانی عەقڵ و پێداویستیەکانی دڵ فەراهەم دەبن خاوەن سەرمایەش سامانی نەتەوەکان تاڵان دەکات و نزاو پاڕانەوەکان ئەنجام دەدات و دەبێتە سۆفی و پەرستش دەکات!.

هەموو ئەمانەش هیچ پەیوەندیەکیان بە ئایینەوە نیە، بەڵکو ئایین تەنها بایەخ بە جیهان دەدات کە بەپێی یاسایەک دەڕوات بەڕێوە کە مرۆڤ بە عەقڵ دەرکی دەکات هەتا بتوانێت زاڵ بێت بەسەریداو ملکەچی ژێر دەسەڵاتی خۆی بکات و لەژیان و گوزەرانیدا سودی لێ ببینێت. عەقڵیش هەردوو هەست و ئەزمونی ناوخۆیی لەخۆدەگرێت و مرۆڤ هەڵدەستێت بە ڕێکخستنی کار لەم جیهانەدا بەهەموو هێزەکانیەوەو لەمەدا هیچ جیاییەک نیە لەنێوان عەقڵ و دڵدا تەسەوفیش بریتیە لە تەسەوف لەکارداو، لە چالاکی و، لە بەرهەمهێنان، نەک ئەو تەسەوفەی کە بەتاڵە لەهەر ناوەڕۆکێک.

مرۆڤ وا دەزانێت مومارەسەی ئایینی بریتیە لەبەرپاکردنی دروشمەکان و، موسوڵمان ئەوەیە پێنج بنەماکانی ئیسلام بەرپا دەکات، شایەتیدان و، نوێژکردن و، زەکاتدان و، رۆژوگرتن و، حەجکردن. شەهادەت دەیلێین و، نوێژ دەکەین و، زەکات دەدەین و، رۆژو دەگرین و، حەجکردن پێشبڕکێی بۆ دەکەین. شەهادەت تەنها دوو دەستەواژە زیاتری لێمان ناوێت، نوێژیش لە بیست و چوار کاتژمێر تەنها نیو کاتژمێر کاتی ئێمە دەبات، زەکاتیش تەنها دەیەکی ئەو ماڵەمان دەبات کە زیادەیە، (کێ هەیە ئێستا ئەوەی هەبێت)! حەجیش زیاتر قازانجی لێ دەبینین لەوەی زیانی لێ بکەین، لەرووی ریکلام و راگەیاندنەوە قازانجی لێ دەبینین، بەرگ و پۆشاکی تەقواو خواپەرستیش بۆ ناوبانگ یان بازرگانییە، یان تەنها عومرەیەکی گەشتوگوزاری یان بازرگانی دەکەین کە تێیدا هەرچی کێشی سوک بێت و نرخی گران بێت ئەوە دێنینەوە. هیچ

ڕێگرییەکیش نیە لەوەی بەختەتی ئاڵتونی و لەتابلۆکاندا وتەی شەهادەت بنوسین و لەماڵ و نوسینگەکانماندا هەڵیبواسین یان مزگەوتەکان بونیاد بنێین و مینبەرو شوێنەکانی بانگدان بڕازێنینەوەو دەنگۆی گەورەیان تێدا دابنێین و، زەحمەت دەکێشین لە بێسەروبەری کۆکردنەوەی زەکات و، داوا دەکەین دامەزراوە تایبەتمەندەکان دابنرێن لەلایەن کەسانی ئەهلی تەقواو پیاوانی ئایینی و حکومەتەوە بەڕێوەببرێن بۆ کوکردنەوەی و دابەشکردنی، خەمی مانگی ڕەمەزان هەڵبگرین هاوین بێت یان زستان، کارکردن بێت یان حەوانەوە، خەرجیەکان و تێچوونەکان و، لەخوا بپارێینەوە ناو دەربچێت بۆ ئەوەی بچین بۆ حەج و، ڕێگاکانی دەستکەوتنی دراوی قورسمان لەبازاڕی ڕەشدا بۆ ئاسان بکات. ئەم تێکەڵکردنە لەنێوان ئایین و بازرگانیدا، لەنێوان خەمەکانی دونیاو خەمەکانی دوارۆژدا دەبێتە هۆی دزەکردنی فیکری سەرمایەداریی و

سستمەکانی بۆ ناو باوەڕمان و بۆ مومارەسەکردنی دورشمەکانمان. لەباشترین رەوشەکانیشدا دروشمەکان بەرپادەکرێن لەرەوشێکی تەقواداو بێ هیچ ریکلام یان بازرگانیەک. لەم حاڵەتەشدا موسڵمان خۆی دەپارێزێت لە خراپیەکانی دونیاو خۆی لە ماندوبوونەکانی لادەدات و، خەریکی پەرستش دەبێت، بەمەش نزیکتردەبێت لەو سۆفیەی کە دەبێتە هاوبەشی سەرمایەداریی گەردون، یەکەم بۆ دوارۆژو دووەم بۆ دونیا، بەمەش سەرمایەدار دڵنیادەبێتەوە لەزەویەکەی و دەستبەری ئەوە دەکات کە هیچ کەسێک رکابەری نیە تێیدا.

لەهەردوو حاڵەتەکەشدا، ئێمە دەبینە قوربانی، قوربانی شرۆڤەکردنی سەرمایەداریی بۆ ئەو ئایینەی کە سستمە سەرمایەداریەکان و مومارەسە سەرمایەداریەکان بۆ ئایین رەواجی پێدەدەن، وا دەزانین ئێمە خوا دەپەرستین و

گوێڕایەڵی دەبین و لەڕاستیدا ئێمە سەرمایە دەپەرستین و گوێڕایەڵی دەبین ئیدی بەئاگایی بێت یان بێ ئاگایی. ئیسلام وەک ئەوەی ناسراوە تەنها پەرستشەکان نیە، بەڵکو مامەڵەکانیشە بەڵکو مامەڵەکان خۆیان بالآترن لە پەرستشەکان. ئەمەش ڕێگە زەحمەتەکەو، مومارەسە قورسەکەیە، هەموو کارێک پەرستشە، جوتیار لە زەویەکەیدا، کرێکار لە کارگەکەیداو، بازرگان لە فرۆشگاکەیدا، خوێندکار لە پەیمانگاکەیداو، سەرباز لە گۆڕەپانەکەیدا. پەرستش ئەوە نیە کە مرۆڤ ڕۆژانە پێنج جار چی دەکات لە نیو کاتژمێردا، بەڵکو ئەوەیە کە مرۆڤ ڕۆژەکە هەمووی چی دەکات لەماوەی بیست و چوار کاتژمێردا. پەرستش ئەوە نیە مرۆڤ چی دەکات لەناو پەرستگاکاندا، بەڵکو ئەوەیە خەڵک چی دەکات لەدەرەوەی ئەوانەوە، لە ماڵەکەیداو لە شەقامەکاندا. حسابیش لەسەر بەرپاکردنی دروشمەکان نابێت بەڵکو لەو عەقڵەی کە بیری

لەچی کردۆتەوە؟ وە لەو ماڵەی لەچیدا خەرجیکردوە؟ وە لەو کۆششەی لەچیدا کردویەتی؟ هەروەها ئەو کاتەی کە لەچیدا بەفیڕۆی داوە؟ زانست پەرستشە، کارکردن پەرستشە هاوسەرگیری پەرستشە، رزگارکردنی زەوی پەرستشەو، زاڵبوون بەسەر دواکەوتندا پەرستشەو، روبەڕبوونەوەی داگیرکەر پەرستشە، زاڵبوون بەسەر سودگیریی ناڕەواو قۆرخکردن پەرستشە، بەرگریکردن لە مافی لاوازو بەشخوراوان لەهەر شوێنێک بێت پەرستشە. ئەوەی دەیەوێت پەرستش کورت بکاتەوە لە بەرپاکردنی دروشمەکاندا ئەوە قوربانی داگیرکەری رۆشنبیرییە لەوڵات و وێناکردنی سەرمایەدارییە بۆ ئایین.

شەهادەت واتە رەتکردنەوەی هەموو خواوەندەکانی چەرخی ساختە، ئێمە دەڵێین "هیچ خوایەک" واتە لەوێناکردنماندا خواوەندی وەک شان و شەوکەت، هێزو دەسەڵات و، با...

هتد ڕەتدەکەینەوە. ئەگەریش لێی دەربازبووین ئەوا ئەو کات خوای ڕاستەقینە دەردەکەوێت بۆمان و دەڵێین "جگە لەخوا" - الا الله - ، کە ئەمە بنەمایەکی هەمەگیرە هەمووان لەبەردەمیدا یەکسان دەبن. شایەتیدانیش تەنها بەقسە نیە بەڵکو بەکارو قوربانیدان و، نەیاری و شۆڕش و، بەرهەڵستی و شەهیدبوونە، خواکانی سەردەم چەندە زۆرن. نوێژکردن مەبەست پێی دروشمەکان نیە کۆششی بەردەوامی مرۆڤ و، کاری بەردەوامی لەپێناو بەدیهاتنی ئەم بنەما تاک و گشتگیرەداو ئەوەی لەخۆی دەگرێت لە سستمە کۆمەڵایەتیەکان. زەکاتیش ڕازیکردنێکی مەیلی مرۆڤ ناگەیەنێت و گەرەنتیکردنی دەسهات بۆی مادام ئەوەی داوە کە لێی داواکراوە، لەماڵدا لەغەیری زەکات مافی تریش هەیە. زەکات مانای ئەستۆپاککردنەوە ناگەیەنێت لەمافەکانی ئەوانی تر بەڵکو مانای سەرەتای دووپاتکردنەوەی مافی کەسانی تر دەگەیەنێت هەتا مرۆڤ یەکسان بێتەوە لەگەڵ ئەوانی تر

لەوەی کە لەبەردەستیدایە. ڕۆژویش مانای ناڕەحەتکردن و خۆخستنە ناو زەحمەت ناگەیەنێت پاشان دوای ئەوە رازیکردنی، بەڵکو مانای بەشداریکردنی مرۆڤ دەگەیەنێت لەوەی لەبەردەستی مرۆڤدایەو، کۆمەڵگەی ئیسلامی هەژاری و برسێتی تێدا نیە. حەجیش مانای گەشتوگوزار یان بازرگانی یان پڕوپاگەندەکردن یان ئەستۆپاککردنەوە ناگەیەنێت لەگوناهەکان، بەڵکو واتە کۆنگرەیەکی گشتی هەموو موسڵمانەکانە بۆ ئیجیتهادکردن لە مەسەلە گشتیەکان کە دەبێتە مایەی چاکەو بەرژەوەندی بۆ خەڵک، هەمووشمان ئەوە دەزانین و هاوڕاین لەسەری بەڵام مومارەسەکردنی ئایین لەسەر شێوازی سەرمایەداریی ئەوا زۆرجار لاسایی و سانابیە، رازیکردنی ویژدانە بە ئاسانترین رێگاو هەرزانترینیان.

ئێمە هێشتا هەڵەیەکی باو و بڵاو دووبارەدەکەینەوە کە داگیرکەری کلتوریی

لەنێوماندا رەواجی پێداوەو، خۆرئاوا بۆی هەناردەکردوین دوای ئەوەی شکستی هێنا لەبەکارهێنانیدا ئەویش بریتیە لە ململانێ لەنێوان رۆحانیەت و مادییەتدا، هەرکەسێک بڕوای بەخواو کتێبەکانی و پێغەمبەرەکانی و رۆژی دوایی هێنا ئەوا دەبێتە رۆحانی و هەرکەسێکیش کە بڕوای بە کۆمەڵگەو گۆڕانی کۆمەڵایەتی هێنا هەروەها بە شیکاری ئاماریی و بە فاکتەرە کۆمەڵایەتیەکان ئەوا دەبێتە کەسێکی مادیی، ئێمە بەرگری لە رۆحانیەتێکی تیۆری دەکەین ئەویش ئەو رۆحانیەتەیە کە سستمە سەرمایەداریەکان رەواجی پێدەدەن، ئەو دەیەوێت تیۆرێک بێت هەتا بتوانێت کۆنترۆڵی لایەنە زانستیەکان بکات، هەروەها دەیەوێت ئەبستراکت بێت هەتا ئەو ناوەڕۆکەکە قۆرخ بکات و قوتی بدات. لەراستیشدا هەرکەسێک بەمشێوە بڕوای بە رۆحانیەت هەبێت بەتاڵە لەهەر ناوەڕۆکێک و دەبێتە

قوربانی فیکری سەرمایەداریی و داگیرکەری کلتوریی.

لەراستیشدا ئەم ڕۆحانیەتە شەلە بریتیە لەخودی مادییەت، چونکە وا لەجیهانی مادیی دەکات کە هیچ ڕۆحانیەتێکی تێدا نەبێت، پاشانیش سستمە سەرمایەداریەکان لەم جیهانەدا چالاک دەکات و، چی بیەوێت دەیکات، سودگیریی و قۆرخکاری دەکات و زاڵ دەبێت و یاری دەکات، ئەگەریش ئەوەی وویستی بۆی بەدیهات ئەوا ڕۆیشتووە بەرەو ڕۆحانیەتی بەتاڵ و مافی خۆی پێداوە بە ووشەکان و دروشمەکان یان مومارەسەکردنی دروشمیی و سروتەکان، دڵەکان ئارام دەبن و ئەستۆکان پاک دەبنەوە پاشانیش سەرلەنوێ دەگەڕێتەوە بۆ جیهان و چی بووێت تێیدا دەیکات بەبێ هیچ یاسا یان سنورێک.

ئەم ڕۆحانیەتە مردوەو بکوژی ڕۆح ئەوەیە کە ئیسلام چەندین جار وریایی لەبارەوە داوە

که دەڵێت"لیس البر ان تولوا وجوهکم قبل المشرق او المغرب.." هەروەها پێغەمبەریش لەبارەیەوە وریایی داوە لەپراکتیزەکردن و هاوەڵان ئاماژەیان پێکردوە لە مومارەسەکردندا، ئەوەی کار بەدەستەکانی دەکات و خۆراک دەداتە ئەو برایەی کە خواپەرستی دەکات لەمزگەوتدا ئەوا لەو برایەی خواپەرستترە، ئەو دەستەی کاردەکات و لەزەحمەت و رەنجکێشاندا ترەکیوە دەستێکە خواو پێغەمبەرەکەی خۆشیان دەوێت، هەروەها ئەو پێیانەی دەڕوات و لەپێناوی خوادا یارمەتی دراوسێکەی دەدات و بەرگری لە نەهامەتی و پەتاکان دەکات ئەو پێیەیە کە تێربووە لە رۆحانیەت. رۆحانیەتی ئیسلامیش ناوەڕۆکدارە، رۆحانیەتی زەوی و سروشت و گەردون. لێرەدا جیاوازی دەسڕێتەوە لەنێوان رۆحانیەتێکی بەتاڵ و مادیەتێکی کەڕو رۆحانیەت دەبێتە مادەیەکی چالاک و بزواو، بەڵکو مادە بریتیە لە رۆحانیەتی بەرجەستەو بەدیهاتوو، جیهان هەمووی رۆحەو هەمووی

مادەیە هیچ جیاییەک نیە لەنێوانیاندا ئەمەیش یەکێکە لەماناکانی یەکتاپەرستی، بەڵام ئێمە هەتا ئێستاش هێشتا قوربانی رۆحانیەتێکی شەلین و، بڕوامان بە ئایین هەیە لەسەر شێوازی سەرمایەداریی.

خەڵک پێیان وایە ئەم جیهانە دروستکراوە بۆ ئەوەی مرۆڤ کەڵکی لێوەربگرێت "ماڵ و مناڵ زینەت و جوانی ژیانی دونیان" پاشانیش بەهاکانی مرۆڤ دەگۆڕێن بۆ بەها بەکاربردنیە پوختەکان، داواکاریشیان بریتی دەبێت لە بەرپاکردنی کۆمەڵگەیەکی خوشگوزەران و ساماندار. مادام مرۆڤیش بڕوای هێناوە بەخوا و کتێبەکانی و پێغەمبەرەکانی و رۆژی دوایی و، بەرپاکردنی دروشمەکان و پایەکانی ئایین، ئەوا مافی خۆیەتی سودمەندبێت لەو رۆزیەی خوای گەورە پێیداوەو، زیاتر لە جارێک هاوسەرگیری بکات و، بخوات و، بخواتەوەو، سوودمەندبێت لە رۆزی خوای گەورە،

بەمشێوەیە برای موسڵمان یەکەم کەس دەبێت پەلاماری داهاتەکان دەدات و یەکەم کەس دەبێت بازدەدات بۆ نوێژکردن و، یەکەم کەس دەبێت پارە کۆدەکاتەوەو، یەکەم کەس دەبێت زەکات دەدات. ئەمەش هەروەها شوێنەوارێکە لە شوێنەوارەکانی سەرمایەداریی لەئاییندا. ئایین هەموو شتێک دەخاتە خزمەتی مەسەلەیەک ئەویش بەدیهاتنی ئەمانەتپارێزییە لەسەر زەوی و، بەدوای پاکێتیدا دەگەڕێت و، داوای تێپەڕاندنی ژیانی دونیا دەکات وەک هەستکردنێکی بە پەیام و بەرنامەی خوا. بەها ئیسلامیەکان بەهاگەلێکی بەرهەمهێنانی پوختن کەوا کەڵکیان تێدایە بۆ خەڵک. هەمووشیان ئامانجیان بەدیهاتنی بەرژەوەندی گشتییە، مۆراڵی ئیسلامییش لە پاکداوێنی و زوهدو لەخۆگرتنەوەو خواپەرستی، لەڕاستیدا مۆراڵێکی کۆمەڵایەتییە بۆ سنوردانانێک لەبەردەم ریتمی بەکاربەریدا، چونکە لەو رۆژەدا کەوا کۆمەڵگە تێیدا لە ریتم و شێوازی بەرهەمێنانەوە

دەگۆڕێت بۆ شێوازی بەکاربەری و، لەکۆمەڵگەی خەبات و تێکۆشانەوە بۆ کۆمەڵگەی خۆشگوزەران ئەوا لەو رۆژەدا دادەڕمێت هەروەک ئیبن خەلدون تێبینی کردوە.

نیعمەتی راستەقینەو کامەرانی هەمیشەیی بریتی نیە لە چێژوەرگرتن لەخۆشیەکانی دونیا بەڵکو لەکارکردنە لەسەر بەدیهاتنی پەیام و، بەجێگەیاندنی ئەرک، لەوەدا کە مرۆڤ لەدوای خۆیەوە شوێنەوارێک یان سوننەتێکی باش بەجێ بهێڵێت کە نەوەکان یەک بۆ ئەوی تری بگوازێتەوە چونکە "دوارۆژ چاکترو سەرمەدییە" هیچ پارەیەکی حەڵاڵی مرۆڤیش بوونی نیە لەکۆمەڵگەیەکدا کەوا زۆرینەکەی ڕووت و رەجاڵ و بێ جلوبەرگ و برسی و نەخوێنەواربێت و نەخۆش و بێ چارەسەر بێت، چۆن مرۆڤ سامانی حەڵاڵی دەست دەکەوێت لە واقیعێکدا کە هەموو ئەوەی تێیدایە- نەشیاو و حەرام بێت.

بەشی دووەم

دارایی لە قورئاندا

شێوازی گەشەپێدانی ناسەرمایەداریی لەوڵاتە تازە گەشەسەندوەکاندا تەواو پەیوەستە بە کلتوری کۆنیەوەو بە رۆشنبیری نیشتمانیەوە. لەکاتێکیشدا ئەم کلتورەو ئەم رۆشنبیرییە لەجەوهەریدا ئایینیە، ئەوا بۆتە پێویستیەک کە هەڵوێستی ئایین لەبارەی گەشەسەندنەوە بزانین و، چۆن دەکرێت بەشداری بکات لەپێکهێنانی سستمێکی ئابوریدا

که ڕەچاوی بەرژەوەندی زۆرینە بکات. گرنگیشی زیاتر دەبێت ئەگەر زانیمان چۆن ئایین لەوڵاتانی تازە گەشەسەندودا سودگیریی لێ دەکرێت بۆ بەرژەوەندی سستمە سەرمایەداریەکان بەپێداگری لەسەر جیاوازی رزق و ڕۆزی وەک سیمایەک لە سیماکانی قەدەری خوایی و، لەسەر وەبەرهێنانی بەرپابوو لەسەر قازانج و، لەسەر موڵکایەتی تایبەت بێ سنورو یان مەرج، وە لەسەر چالاکی ئابوری ئازاد مادام خاوەن سەرمایە – باجی دارایی یان خانوبەرە دەدات لەشێوەی زەکاتدا. بەمشێوەیە ئایین بۆتە ئامرازێک بۆ پشتیوانیکردن لە سستمی سەرمایەداریی لەبەرچاوی جەماوەردا.

ئەرکی ئێمە لێرەدا بریتیە لەپێشکەشکردنی ئەلتەرناتیڤێکی تر لەبارەی وێناکردنی ئایینەوە بۆ یەکێک لە سیماکانی چالاکی ئابوری ئەویش بریتیە لەدارایی بۆ زانینی ئەوەی ئایا وێناکردنی

ئایین بۆ دارایی نزیکترە لە وێناکردنی سەرمایەداری یان سۆشیالیستیەوە یان وێناکردنێکی تایبەتە دەکرێت پەرە بە کۆمەڵگە بدات و گەشە بە دەرامەتە ئابوریەکانی بدات بەشێوەیەکی ناسەرمایەداریی و بێ کەوتنە ناو وێناکردنە سۆشیالیستییە تۆباویی یان ئایینی یان ئاکارییەکان. رەنگە ئایین وێناکردنێکی زانستی بۆ دارایی لەخۆبگرێت و بیخاتە ناو کۆمەڵگەوەو پەیوەندی بە چالاکی مرۆییەوە، رەنگە ئەم وێناکردنەش زیاتربێت لەهەر وێناکردنێکی تیۆریی تر لەیەکێک لە سستمە ئابوریەکاندا. بەمشێوەیە، ئەم وێناکردنە بایەخ نادات بەوەی کە هاوردەکراوە یان ئەوەی لە کلتورو پەروەردەو ئەخلاق و رۆحی ئێمەوە سەرچاوە ناگرێت وەک ئەو تۆمەتە باوەی کە دەلکێنرێت بەهەموو وێناکردنێکی ناسەرمایەدارییەوە بۆ ئایین.

ئێمە پشت بە شیکاری گوتەی "دارایی" دەبەستین لەقورئاندا بێ چوونە ناوەوە بۆ تیۆرەکانی فەقیهەکان سەبارەت بەدارایی لەترسی کەوتنە ناو وتەی ئەم و ئەو، هەروەها لەترسی لەدەستچوونی یەکێتی شیکار لە نێو ناکۆکیەکانی فەقیهەکاندا، هەتا لێکۆڵینەوەکە مۆرکێکی مێژویی لەخۆنەگرێت کە بەدڵنیاییەوە کەموکورِ دەبێت، بەڵکو پشت بەستنی سەرەکی لەسەر زمانی عەرەبی دەبێت و لەسەر بەڵگەنەویستە عەقڵیەکان و لەسەر هەستکردن بەسەردەم و بە پێداویستیەکانی، واتە ئێمە پێناسەی ئایەتەکانی سەبارەت بەدارایی دەکەین بەوپێیەی کە ئەزمونگەلێکی هەستی کۆمەڵییە لە ویژدانی نەتەوەییماندا. هەوڵ دەدەم سەرلەنوێ کلتوری ئایینی کۆنمان بونیادبنێمەوە کە خۆی لە سەرچاوە سەرەکیەکەیدا دەبینێتەوە کەئەویش قورئانە بەپێی پێداویستیەکانی سەردەم و لەسەرو هەمووشیانەوە گەشەپێدان بەشێوازی ناسەرمایەداریی، ئەوەش ئەو

شێوازەیە کە هەروەها داهاتی نەتەوەیی سنوردارمان دەیخوازێت و، نائامادەگی سەرمایەیەکی گەورە کە ببێتە پشتیوانیەک بۆ گەشەپێدان بەشێوازی سەرمایەدارییی، وەک ئەوەی کلتوری کۆنمان لەجەوهەرو سەرهەڵدانیدا هاوڕێک بێت لەگەڵ واقیعەکەمانداو، لە شێوازی گەشەپێداندا لەگەڵیدا بگونجێت.

یەکەمجار دەست بە شیکارێک دەکەم بۆ وێنەی ئایەتەکان، مەبەستم شێوازە زمانەوانیەکانیەتی پاشان دەگەڕێمەوە بۆ شیکارکردنی ناوەڕۆک واتە ماناکانی لەپێناو گەیشتن بەوێناکردنێکی گشتی بۆ دارایی لە "قورئان" واتە لە دوایین قۆناغ لە قۆناغەکانی وەحی کە تێیدا تەواو بووەو بۆتە ئایدۆلۆژیایەک.

یەکەم: شیکارکردنی وێنە

گوتەی دارایی "مال" لە قورئاندا ٨٦ جار بەشێوەی جیاواز هاتووە واتە بابەتێکی گرنگە وەحی باسی لەبارەوە کردوە بەووردیی نەک بابەتێکی لاوەکی، کە هاوبەرامبەری بابەتی پێغەمبەرایەتی "النبوة" (گوتەی "النبی" بەشێوەیەکی ٨٠ جار هاتووە) هەروەک چۆن هاوواتای بابەتی وەحیە (گوتەی "وحی" بەشێوەی جیاواز ٧٨ جار هاتووە) قسەکردن لەبارەی دارایی "المال" لە وەحیدا قسەکردنێکی رەسەنە نەک وەرگیراوبێت لە مەزهەبێکی هاوچەرخەوە بۆی، وە نە راکێشانی وەحی بێت بۆ مەزهەبە جیاوازەکان لێی، وە نە بەکارهێنانێکی وەحیە هەتا ئەوەی خاوەنی مەزهەبێک بیڵێت کە دەیەوێت بیڵێت.

گوتەی "المال" لەقورئاندا لەدوو شێوەی جیاوازدا هاتووە: جارێک سەرباره (اضافة) بۆ جێناوەکان (مال، مالا، أموال) ٣٢ جاریش

سەربارە (اضافة)یە بۆ سەر جێناوەکان (مالە، مالیە، أموالکم، أموالنا، أموالهم)٥٤ جار ئاماژە بۆ ئەوە دەکات (مال) لەجیهاندا رەوشێکی سەربەخۆی دەبێت لەرەوشی چالاکی مرۆیی، سەربارە (اضافة) ناکرێت بۆ هیچ کامێک، نە تاک و نە کۆ، رەنگە بچێتە پەیوەندیەکەوە لەگەڵ ئەوانی تر، لەشێوەی چالاکی و کۆشش و وەبەرهێنان. دارایی سەربەخۆیش لەچالاکی ئاماژە بەوە دەدات کە رەوشێکی سروشتیە، هیچ کەسێک خاوەنی نیە، بەڵکو بابەتێکە لە سروشت یان روداوێکی سەربەخۆیە. هەموو داراییەکیش وەک پێویست خاوەنداریێتی ناکرێت بەڵکو بوونی هەیە پێش چالاکی مرۆڤ لە وتەی بوونە نەک لە وتەی خاوەنداریێتی. هەموو هەوڵێکیش بۆ سەلماندنی خاوەنداریێتی دارایی رەوشی دارایی سودلێوەرگیراوی سەربارنەکراو بۆ جێناوەکان فەرامۆش دەکات، هەروەها رەوشی دارایی فەرامۆش دەکات وەک دیاردەیەکی سروشتی لە جیهاندا لەوێنەی

سامانەکانی سروشت لەزەویدا پێش ئەوەی بچێتە ناو هەر پەیوەندیەکەوە لەگەڵ مرۆڤدا، دارایی لێرەدا تەنها تواناو ئیمکانیەتە بۆ کارکردن و بۆ چالاکی نەک ئەو تەنها واقیعێکی هاندەربێت لەسەر ئەم چالاکیە. لەکاتێکیشدا سەربارکردن (الاضافة) زیاتر بڵاوە لە سەربارنەکردن (عدم الاضافة) (٥٤-٣٢) ئەوا پەیوەندی دارایی بەوانی ترەوە بریتیە لە تەوەری تیۆری دارایی، واتە دارایی سودلێوەرگیراو، وەبەرهێنراو، دوای ئەوەی بووە لایەنێک لەپەیوەندی لەگەڵ مرۆڤدا. دارایی لە سکی سروشتدا نامێنێتەوە بەڵکو مرۆڤ دەریدەهێنێت و سودی لێوەردەگرێت، بۆیە ناکرێت دارایی هەڵبگیرێت و زەخیرە بکرێت یان رێی جوڵەکردنی لێ بگیرێت، دارایی بۆ سوودلێوەرگرتنە نەک هەڵگرتن، دارایی جوڵەیە نەک دامرکان، دارایی لایەنێکە لە پەیوەندی لەگەڵ مرۆڤدا لەوێوە کە چالاکی و جوڵەیە، کردارو کۆششە، وزەو بەرهەمهێنانە. ئەگەریش

وڵاتە تازە گەشەسەندوەکان بەهۆی کەمی وەبەرهێنانی ناوخۆییەوە دەناڵێنن سەرەڕای بوونی دارایی لەدەستی چینەکانی سەرەوەدا بەهۆی هەبوونی هێزی کڕینی زەبەلاح کە ڕێگەیان پێدەدات دارایی بەکاربەرن یان بردن و قوتارکردنی یان بە وەبەرهێنانی لە خانوبەرەیەکی نابەرهەمدا یان ئاڵوگۆڕکردن یان عمولە یان دەڵاڵی، هەموو ئەمانەش هەڵگرتن و کۆکردنەوەی داراییە بەبێ کۆشش و چالاکیەک. لێرەوە حەرامکردنی سوو هاتووە، چونکە دارایی بەشێوەیەکی لەخۆوەیی پارە پەیدا ناکات بەڵکو کۆششە دەبێتە هۆی زیادکردنی دارایی.

٢- گوتەی (المال)یش بەشێوەی ناسەربارکراو (غیر مضاف) لەدوو شێوەدا هاتووە: جارێکیان بە نەکیرە (مالا، أموالا)١٧ جار، جارێکیش بە مەعریفە (المال، الاموال) ١٠ جار ئەمەش ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە دارایی ناسراوەو نەناسراو

نیه، زانراو و شاراوە نیە (ئەمە وێڕای ئەو (مال)ە ی کە بەهۆی سەربارکردن(اضافة)ی بۆ لای جێناوەکان ناسراوە). (مال) واتە دارایی دەچێتە ناو سستمی ئابوریەوەو سەرچاوەکەی و وەبەرهێنانی و گەشەپێدان دەناسین. دارایی هەروا فەرامۆش ناکرێت نەزانین لەکوێوە هاتووە؟ چۆن زیادیکردوەو؟ لەکویَ کۆتایی هاتووە؟ بەڵکو لێکۆڵینەوەی لەبارەوە دەکرێت و ئاراستەکەی دیاری دەکرێت؟ دارایی تیۆرێکی هەیە لەسەری دەوەستێت نەک تەنها بابەتێک یان شتێک بێت پەنهان بێت و بشارێتەوە. ناسراویش بە ئەلف و لام دەبێت وەک (المال ، الاموال)٧ جار یان بە سەرباکردن دەبێت (مال الله، مال الیتیم، أموال الیتامی، أموال الناس) ٨ جار ئەمەش ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە ناساندنی دارایی لەوەوە نایەت کە بابەتێکی سروشتی ناسراوە لەجیهاندا بەڵکو ناساندنی بە دانە پاڵ دەبێت بۆ ئەوانی تر، ئەوانی تریش بریتین لە خەڵک ("اموال الناس" واتە دارایی خەڵک چوار

جار هاتووه) پاشان بە("أموال اليتيم" دوو جارو "اموال اليتامى" یەک جار) پاشان (- مال الله- دارایی خوا یەک جار) داراییش بۆ خەڵکە واتە بۆ جەماوەری گشتی و بۆ زۆرینەو بۆ خاوەن بەرژەوەندییە راستەقینەکان و لەسەرو هەمووشیانەوە هەتیو و نەدارەکان و ئەوانەی هیچ بەخێوکەرێکیان نیە نەک بۆ ئەوانەی پێویستیان پێی نیەو پارەیان لێ دەڕژێت. دارای دەبێت لای خاوەن هەق بێت، حەقیش بەپێی پێداویستی دیاری دەکرێت. داراییش هەروەها دارایی خوایەو موڵکی هیچ کەسێک نیە، لەقورئاندا تەنها بۆ یەکجاریش ئەوە نەهاتووە کە دارایی هی دەوڵەمەندەکان و خۆشگوزەرانەکان بێت!

٣-گوتەی "المال" دارایی بەشێوەی سەربانەکراو (غير مضاف) لەدوو شێوازدا هاتووە: جارێک بە تاک (المال، مالا) ١٨ جار و جارێکیش بەکۆ (الاموال، أموالا) ١٤ جار. (مال) رەنگە تاک بێت و

ڕەنگیشە کۆ بێت کاتێک کەڵەکە دەبێت، بەڵام (مال) لەشێوەی تاکدا زیاتر بڵاوە لە (مال) لەشێوەی کۆدا، ئەمەش ئاماژەیە بەوەی کە کەڵەکەبوونی دارایی لە (أموال)دا کەمتر ڕوودەدات. ئەگەریش ڕویدا ئەوا بۆ وەبەرهێنان دەبێت، دەبێتە دارایی خەڵک (أموال الناس)، کەڵەکەبوونیش بۆ تاک نابێت، بەتایبەتی هەموو ئەو حاڵەتانەی کە تێیدا (مال) سەربارکراوە (اضافة) ئەوا دراوەتە پاڵ خەڵکەوە لەشێوەی "اموال الناس".

٤-گوتەی (المال)ی سەربارنەکراو لەم سێ حاڵەتی ئیعرابەدا باسکراو، مرفوع (دوو جار) و منصوب (١٧جار)، و مجروریش (١٣جار). (المال) زۆر بەدەگمەن نەبێت بەشێوەی مرفوع نایەت، واتە (المال) ناکرێت ببێتە (فاعل) بکەر یان (مبتدا وخبر) نیهادو گوزارە، چونکە (المال) لەخۆوە ناکرێت بەڵکو لەڕێگەی کۆشش مرۆییەوە دەکرێت، حەرامکردنی سوو نابێتە (مبتدا و خبر)

نیهادو گوزارە چونکە (المال) شتێک نیە لە مەسەلەیەکی هەواڵیدا بەڵکو بابەتێکە بۆ چالاکی و کۆشش. لەو دووجارشدا کە تێیاندا باسی (المال) کراوە بەشێوەی مرفوع هاتووە مانایەکی نەرێنی وەرگرتووە وەک " المال والبنون- زینە الحیاە الدنیا" (١٨:٤٦) واتە (المال) بەهای نابێت، بەڵکو شتێکی ڕووکەش و هەڵخەڵەتێنەرە، لاوەکی و جەوهەر نیە وەک "یوم لا ینفع و مال ولا بنون إلا من اتی الله بقلب سلیم" (٢٦:٨٨) (المال) لێرەدا بەهایەکی نیە لە هەڵوێستەو ڕەوشە چارەنوسازەکاندا کە تێیدا کردەوەی مرۆڤ دیاری دەکرێت، وە تێیدا کۆشش و چالاکیەکان و ئاراستەی تەمەنی دیاری دەکرێن، دارایی(مال) پێوەرێک نیە بۆ هەڵسەنگاندن بەڵکو کار پێوەرە.

ئەگەریش گوتەی "المال" بەشێوەی (مجرور) هات ئەوا زیاتر باو و بڵاو دەبێت لە هاتنی بەشێوەی (مرفوع) (١٣-٢) حاڵەتی (الجر)یش یان

ئەوەتا بە سەربار (بالاضافة) دێت (وەک "ذا مال "یان بەشێوەی عەتف وەک (واموال اقترفتموها" (اضافة وعطف)یش ئاماژە ناکەن بە رەوشی گوتەکە، بەڵکو سەرباربۆکراو (المضاف الیه) دەگەڕێتەوە بۆ رەوشی سەرباركراو (المضاف)، (معطوف)یش دەگەڕێتەوە بۆ رەوشی (المعطوف علیه). بەڵام ئەوەی گرنگترە بریتیە لەهاتنی گوتەی (مجرور) بە پیتی (جر) (١١) جار ئەمەش ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە دارایی (مال) لەجوڵەیەکی بەردەوامدایە لێیەوەو بۆی ئەوەش لەبەرئەوەی پیتەکانی (جر) کە بەکارهاتووە پێش گوتەکە یان "من" (٥ جار) و ، یان "(ب)" ٣ جار و یان "في" سێ جار، (جر)یش بە پیت "من" زیاتر باوەو ئاماژە بە راکێشانی دارایی و بردنی و گێڕانەوەی دەکات وەک "ولم یؤت سعة من المال" (٢:٤٧) یان "لنبلونكم بشي من الخوف والجوع" (٢:١٥٥) یان پێدانی کەسانی تر وەک "واتوهم من مال الله" (٢٤:٣٣) یان وەرگرتنی یان راکێشانی لە کەسانی تر بە

ستەم و دوژمنکاری یان وەرگرتنی و بردنی لەکەسانی تر بەشێوەیەکی زوڵم و دوژمنکارانە وەک "لتأكلون فريقا من اموال الناس بالاثم وانتم تعلمون "(٢:١٨٨). (جر)یش بە پیتی "ب" ئاماژەیە بۆ پێدانی دارایی و گلنەدانەوە یان هێشتنەوەی؟ رەنگە ئەم پێدانەش بۆ کڕینی ئەستۆکان و گەندەڵیە وەک بەرتیل "أتمدوننا بمال" (٢٧:٣٦) یان بۆ تاقیکردنەوەی هەست و زانینی تۆکمەیی خودو تاقیکردنەوەی تواناکانە لەپێناو هۆشیارکردنەوەو بەخێوکردنی چالاکیەکانی وەک "وأمددناكم بأموال وبنين" (١٧:٦) یان "ويمددكم بأموال وبنين" (٧١:١٢). بەڵام (جر) بەپیتی "في" ئەوا ئاماژە دەکات بۆ دارایی کە دوو جوڵە پێکەوە کۆدەکاتەوە، وەرگرتن و بەخشین، پاڵدان و راکێشان: لە و بۆ، ئەمەش ئەوەیە کە پێی دەوترێت بەشداری وەک "وشاركهم في الاموال"، (١٧:٦٤) کە بریتیە لە جوڵەی دارایی دەرەکی، یان زیادکردن کە بریتیە لەجوڵەی دارایی ناوخۆیی واتە جوڵەی

دارایی ناوخۆیی نەرێنی وەک "وما أوتیتم من ربا لیربوا فی أموال الناس" کە بریتیە لە زیادکردنێک بەبێ کۆشش و چالاکی و کارو کۆششکردن وەک "وتکاثروا في الاموال" (٢٠:٥٧) واتە زیادبوونی دارایی بێ ئامانج بەڵکو لەپێناو زیادبوون و گلدانەوەو قایمکردندا نەک لەپێناو گەشەپێدان و پەرەسەندندا.

بەڵام ئەگەر (المال) بەشێوەی (منصوب) هات ئەوا زۆرترین حاڵەتەکانی ئیعرابە کە بڵاوترە لە (رفع و نصب) (٢-١٣-١٧) کە ئاماژەیە بۆ ئەوەی کە دارایی بابەتێکە بۆ چالاکی و کردارو، هەڵسوڕاوە لەدەستی مرۆڤدا. رەنگیشە یەکەمجار بەمانای نەرێنی بێت، رەوشێک بەهۆی پەیوەستی هەست بە داراییەوە و سەرکۆنەکردنی بۆی "وتحبون المال حبا جما" (٢٠:٨٩) هەتا هەستی مرۆیی وای لێ دێت سەربەخۆ دەبێت لەلایەنەکەی تر کە دارایی (مال)ە. کۆکردنەوەی داراییش ئامانجێک نیە

لەخۆیدا بەبێ وەبەرهێنان"الذي جمع ماله وعدد" (٢:١٠٤) خەرجکردنیشی لەخۆیدا ئامانج نیە ئەوەش بەکاربردنێکە بەبێ بەرهەم "یقول اهلکت مالا لبدا" (٦:٩٠)، زۆریی داراییش لەخۆیدا بەهایەک نیە بۆ مرۆڤ، بەڵکو بەهاکە لە چالاکی و کارەکەیدایە "وقال لأوتین مالا و ولدا" (٧٧:١٩) یان "وجعلت له مالا ممدودا (١٢:٧٤) هەروەک چۆن زۆری دارایی یان کەمیی زیادبوون نیە لە بەهای خودیی مرۆڤدا یان کەموکوڕیی، بڕیش پێوەر نیە بۆ چۆن" انا اکثر منک مالا و ولدا " (٣٤:١٨) یان " انا اقل منک مالا" (٣٩:١٨) یان "واکثروا اموالا (٦٩:٩) و "زينة واموالا" (٨٨:١٠) یان "أكثر امولا واولادا (٣٥:٣٤). ڕەنگیشە جارێکی تر بەمانای نزیک نەبوونەوە لە ماڵ و دارایی کەسانی تر بگەیەنێت ئەوانیش بریتین لەکەسە نەدارو هەتیوەکان و خەڵک، لەناویشیاندا دەوڵەمەندەکان بوونی نیە، وەک "ولا تقربوا مال اليتيم" (٣٤:٦) یان "لن الذين يأكلون اموال

الیتامی ظلما" (١٠:٤) یان "واكلهم اموال الناس بالباطل" (١٦١:٤) یان "لیأكلون اموال الناس بالباطل" (٣٤:٩) ماڵ و داراییش بۆ پێویستیە، شوێنی سروشتیشی لای كەسی نەدارو ئەوەیە كە پێویستی پێیەتی، بردنی داراییش لەم كەسانە واتە لەناوبردنی ژیان، داراییش لەپێناو پاراستنی ژیان و بەردەوامیەتی. رەنگیشە جاری سێهەمیش بەمانای پێدانی دارایی و، دەستبەرداربوونی بێت لێی، پێدانی بەوەی كە زیاتر پێویستی پێیەتی وەک "واتی المال علی حبە ذوی القربی والیتامی" (٢: ١٧٧) یان هەستان بەكارەكان بۆ بەدیهاتنی پەیامێک نەک لەبری كرێیەک وەک "یا قوم لا أسألكم علیە مالا، إن اجری إلا علی اللە" (٢٩:١١). ئەم سێ مانایە بۆ گوتەی "المال" لەحاڵەتی (نصب)دا یەكەم سەربەخۆیی هەستی مرۆیی دەچەسپێنێت لەبارەی داراییەوە، پاشان دووەم پێویستی پارێزگاریكردنی مرۆڤ دوپات دەكاتەوە لەسەر ئەم سەربەخۆییە ئەوەش بە پێدانی دارایی

بەوەی کە پێویستی پێیەتی، پاشان لەکۆتاییدا پێویستی پێدانی دارایی (المال) دەردەکەوێت بەو مرۆڤەی کە زۆر زۆر پێویستی پێیەتی و، خۆنەویستی ئەوی تر. سودگیریکردنی هەستیش تەنها روداوێک نیە بەڵکو روداوێکە پارێزگاری لێدەکات بە جوڵەو چالاکی و، وە بەرهەڵستی خواست و حەز بۆ دەستگرتن بەسەر ئەوەدا کە لای ئەوانی تر هەیە، وە بە خۆنەویستی ئەوی تر. پێویستیشە کە ئاراستەی دارایی و جوڵەکردنی لەنێوان خەڵکدا دیاری دەکات. بەوەش دارایی دەڕوات بەرەو ئەوەی کە پێویستی پێیەتی.

٦-بەڵام "دارایی" کە سەربار(مضاف)کراوە بۆ جێناو ئەوا جارێک بە سەربار (مضاف) هاتووە بۆ سەر جێناوی تاک (مالە، مالیە) ٧ جار، جارێکی تریش بە سەربارکراو باسکراوە بۆ سەر جێناوی کۆ لە شێوازی کۆدا (أموالکم، أموالنا، أموالهم) ٤٧ جار واتە دارایی ناچێتە ناو

پەیوەندیەکی زۆرەوە لەگەڵ تاکدا بەڵکو پەیوەندیەکی کۆمەڵییە، ئەگەریش چووە ناو پەیوەندیەکەوە لەگەڵ تاکدا ئەوا دەبێتە داراییەک بە تاک نەک داراییگەلێک بە کۆ، تاکیش ناتوانێت دارایی کۆبکاتەوە، بەڵکو کەڵەکەبوونی دارایی، لەکاری کۆمەڵ دەبێت.

٥- (المال) دارایی سەربار (مضاف) دەبێت بۆ جێناوی تاکی قسەکەر (مالیە) ١ جار یان نائامادەبوو (غائب) (مالە) شەش جار، بەڵام هەرگیز سەربار نابێت بۆ جێناوی قسەبۆکراو (المخاطب) لەشێوەی "مالک". وەک ئەوەی ئەو کەسەی دارایی هەیە یان ئەوەتا منی قسەکەرم بە ڕێژەیەکی زۆر کەم یان نائامادەیە بەڕێژەیەکی زۆر، بەڕێژەی شەش هێند زیاتر. قسەبۆکراویش دارایی نیەو قسەکەریش داراییەکی ڕێژەیی هەیە بەڵام نائامادە ئەوەیە کە تاڕادەیەکی زۆر هەموو دارایی هەیەو پاشانیش سێ چین بوونی دەبێت:

١-کەسانی نەدار، کە بریتین لە قسەبۆکراوەکان، ئەوانەی هیچ شتێکیان نیەو، لەئێستادا ئامادەن و پێویستیان بە یەکێک هەیە بیان دوێنێت و سازو ئامادەن بۆ ژیانی ئاگایی و دەرککردن.

٢-چینی هەژاران، کە بریتین لەقسەکەران، ئەمانە شتێکی زۆر کەمیان هەیە، کە بریتین لە پێشەنگانی بەئاگاو هێندەی ئەوەی هەیانە لە هاوپەیمانێتیەکی سروشتیدا دەبن لەگەڵ چینی خوارەوەدا، چینی نەدارەکان.

٣-چینی دەوڵەمەندەکان، ئەمانە بریتین لە نائامادەکان، کە تاڕادەیەک هەموو شتێکیان هەیەو، لەدژبەریدا دەبن لەگەڵ چینی نەداران و هەژاراندا. چینی ناوەڕاستیش زیاتر نزیکترن لەهاوپەیمانێتیان لەگەڵ چینی هەژاران لەوەی لە چینی دەوڵەمەندانەوە نزیک بن.

٤- ئەگەریش: "المال" سەربارکرا بۆ جێناوی قسەکەر (مالیە) ئەوا ئاماژە دەکات بۆ

سەربەخۆیی هەستی مرۆڤ لەبارەی دارایی، یان کەمی دارایی یان زۆریی و کارناکاتە سەر ئاگایی مرۆڤ" ما أغنى عنی مالیه" (٢٨:٦٩)

٥-ئەگەریش زیادکرا بۆ جێناوی نائامادە (الغائب) (مالە) ئەوا جارێک دەبێتە بکەر (فاعل) (٣جار) و جارێکیش کارپێکراو (مفعول به) بەڵام هەرگیز (مجرور) نابێت ئەمەش ئاماژە دەکات بەوەی پارێزگاریکردنی تاکی نائامادە بەوەی هەیەتی لەدارایی بەشێوەیەکی جێگیرو هیچ شتێکی لێ وەرناگیرێت کارێکی ناسروشتیە. بەڵکو دارایی جێگیرو مت نابێت بەڵکو لە جوڵەیەکی بەردەوامدایە لێیەوەو بۆی بەپێی چالاکی مرۆڤ و کرداری. لەحاڵەتی ئەوەشدا بکەر دەبێت ئەوا بەهایەکی نەرێنی هەیە و نابێتە ئەلتەرناتیڤێک بۆ هەستی مرۆڤ و سودگیریکردنی و نە بۆ کارەکەی و چالاکیەکەشی"ما لم یزده ماله وولده الا خسارا" (٢١:٧١) یان "ما اغنی عنه ماله اذا تردی"

(١١:٩٢) یان "ما أغنى عنه ماله وما كسب" (٢:١١١). لەکاتێکیشدا کە کارپێکراو (مفعول به) دەبێت ئەوا هەروەها ئاماژە دەکات بۆ هەمان راستی پێشوو ئەویش ئەوەیە کە نەمری مرۆڤ بەوە نابێت کەوا کۆی کردۆتەوە لە دارایی و چۆن کاری پێکردوەو چۆن وەبەری هێناوە "يحسب ان ماله أخلده" (٣:١٠٤) ئەگەریش لێی دەرکرد یان خەرجیکردو وەک خواست و ئارەزویەک لەلایەن ئەوەوە و جوڵاندنی ئەوا ئەم خەرجکردنە لەشێوەی دووڕویی و ریابازیدا دەبێت، بۆ هێورکردنەوەی جەماوەرە یان بۆ موزایەدەیەکە بەسەر ئاینەوە یان دواخستنی شۆڕشێک "كالذي ينفق ماله رئاء الناس" (٢:٢٦٤)، بەڵام رێگای خەرجکردن و بەخشین بریتیە لەپێدانی مافی خەڵکانی تر لە ماڵ بەشێوەی زەکات "الذي يؤتي ماله يتزكى" (٢٨:٩٢).

بەڵام گوتەی "المال"ی سەربارکراو بۆ جێناوی کۆ لە شێوازی کۆدا (٤٧ جار) ئەوا سەرباردەکرێت بۆ جێناوی قسەکەر دووجار (اموالنا)، وە بۆ جێناوی قسەبۆکراو ١٤ جار، (أموالكم) وە بۆ جێناوی نائامادە ٣١ جار (أموالهم) ئەمەش ئاماژەیە بۆ ئەوەی قسەکەران ماڵ و دارایییان نیە و قسەبۆکراوانیش بەپلەی دووەم دێن بەڵام نائامادەکان ئەوانەن کە ماڵ و دارایی هەڵدەگرن و کۆی دەکەنەوە (٣١-١٤-٢). کەواتە لێرەدا سێ چین هەیە:

چینی هەژاران، ئەویش ئێمەین، قسەکەرەکان، ئەوانەی کەمێک دارایییان هەیە بەڵام زۆر کەمە، دارایی لەدەستی ئەوانەدا نیە کە داوای دەکەن، ئەوانەش کە دارایییان نیە ئەوانەن کە قسە دەکەن و داواکردنی داراییش مافێکە بۆ ئەوەی دارایی نیە. هەتا لەم دوو بەکارهێنانەشدا، ئاوا جارێک دارایی (مرفوع)دەبێت بۆ ئەوەی ئاماژە بکات بە

سەربەخۆیی بوونی هەست لێی "شغلتنا اموالنا" (١١:٤٨)، جارێکیش (مجرور)دەبێت وەک راگەیاندنێکی بەشداریکردن لە داراییدا. "ان تفعل في اموالنا ان نشاء" (٨٧:١١).

٦-چینی مامناوەند: بریتین لە ئێوە، قسە بۆ کراوان هەندێک داراییان هەیە. ئاراستەکردنی گوتار- بۆ ئامادەبووان پێویستیەکە لەلایەن قسەکەرانەوە ئەوانەی هیچ شتێکیان نیە، گوتاری کۆمەڵایەتیش قسەیەکە لەلایەن ئەوەوە کە دارایی نیە بۆ ئەوەی کە هەیەتی، لەبەکارهێنانی ئەم شێوازەشدا جارێک گوتەکە بەشێوەی بکەر دێت یان نیهاد (چوار جار) بۆ سەلماندنی سەربەخۆیی هەست لەدارایی، داراییش نابێتە ئەلتەرناتیڤێک بۆ بەها "ئەو هەستەی خۆی لە کۆشش و چالاکیدا" دەبینێتەوە "إنما اموالكم واولادكم فتنه" (٢٨:٨)، (١٥:٦٤)، هەروەک چۆن دارایی رێگایەک نیە بۆ پێشکەوتن بەڵکو رەنگە ببێتە مایەی زۆرخۆریی

و رابواردن "وما أموالكم ولا أولادكم بالتى تقربكم عندنا زلفى" (٣٧:٣٤) هەموو پرۆژەیەکیش وا لە زۆریی دارایی بکات ببێتە ئامرازێک بۆ خۆشگوزەرانی و رابواردن و ئەلتەرناتیڤێک لەبارەی پابەندبوون بە بنەمایەک و بەرگری لە دۆسێیەک ئەوا پرۆژەیەکی مایەپووچ دەبێت: "یا أیها الذین أمنوا لا تلهکم اموالکم واولادکم عن ذکر الله" (٩:٦٣). پاشان جارێکی تر گوتەکە دەردەکەوێتەوە کە (مفعول بە) ٥ جار کە مافی ئەویتر روندەکاتەوە لە ماڵ و دارایی و دەستدرێژی نەکردنە سەر ماڵی کەسانی دەست کورت و نەدارو، نەبردنی بەزۆرو درۆو دەلەسە، دزین و لەخشتەبردن و داوبۆنانەوە بەیاریکردن یان قۆرخکردنی بازاڕ. "ولا تاکلوا اموالکم بینکم بالباطل" (٢:١٨٨)، (٢٩:٤)، ئەوەش کۆکردنەوەو هەڵگرتنی داراییە و، خستنەسەرو کەڵەکەکردنەو، جەمکردنی سەرمایەیە "ولا تاکلوا اموالهم إلى اموالکم إنه کان صوبا کبیرا" (٤:٢). وەک چۆن بایەخ و گرنگی وەبەرهێنانی دارایی

دەردەکەوێت بێ ئەوەی بفەوتێنرێت و، وەبەرهێنانی لەوەدا کە بەرهەمهاتووە نەک لەوەدا کە بەکاربراو و فەوتاوە، بەهەدەردانی داراییش لەبەکاربردندا گێلیەو، وەبەرهێنانی لەبەرهەمهێناندا زیادبوون و گەشەکردنە- "ولا تؤتوا السفهاء أموالكم التي جعل الله لكم قياما" (٤:٥) هەستانەوەی داراییش بە وەبەرهێنانەو فەوتانی داراییش بە بەکاربردنە. ئەگەریش وەبەرهێنان رویدا بەچالاکی مرۆڤ و کۆششکردنی ئەوا دارایی گەشە دەکات و زیاد دەکات، بەمشێوەیە کرێ هاوڕێکی کۆششکردن دەبێت "وان تؤمنوا وتتقوا يؤتكم اجوركم ولا يسألكم اموالكم" (٤٧:٣٩). دواجاریش گوتەکە بەشێوەی (مجرور) دەردەکەوێت (٥جار) بۆ جەختکردنەوەو جاری دووەمیش لەسەر پێویستی سودگیریی نەکردنی سەرمایە بۆ کۆششی کەسانی ترو، وازهێنان لەم سودگیرییە خراپە کاتێک پارە پارە دەردەهێنێتەوە بێ کۆششکردن و، لەسەر

گێڕانەوەی سەرمایە بۆ مرۆڤ ئەگەرنا دەسەڵاتی شەرعی دەستی بەسەردا دەگرێت "وإن تبتم فلكم رؤوس اموالكم لاتظلمون ولا تظلمون" (٢:٢٧٩) ئەوەش لەپێناو سەرلەنوێ وەبەرهێنانی دارایی بەبێ سودگیریی لەکۆششی ئەوانی تر "ان تبتغوا بأموالكم محصنين غير مسامحين ان تبتغوا باموالكم محصنين غير مسامحين" (٢٤:٤). باشترین وەبەرهێنانیش بۆ دارایی ئەوەیە لە مەسەلەیەکی گشتیدا خەرج بکرێت کە جێی گرنگی و بەرژەوەندی موسڵمانان بێت لەسەرو هەموو مەسەلەکانیشەوە تێکۆشان "وجاهدوا بأموالكم وأنفسكم" (٩:٤١)، "وتجاهدون في سبيل الله باموالكم وأنفسكم" (٦١:١١) ئەوەش تاقیکردنەوەی راستەقینەیە بۆ شێوازی بەکارهێنانی مرۆڤ بۆ دارایی "لتبلون في اموالكم وانفسكم " (١٨٦:٣).

٧-چینی دەوڵەمەندەکان، بریتین لە نائامادەکان ئەوانەی خاوەن ماڵ و سامانن، وەک خاوەن موڵکە نائامادەبووەکان و، قوتارکاران و خاوەن سەرمایەکان، کە بریتین لە لایەنی بەرامبەری چینی هەژار و چینی ناوەڕاست، هەروەها ئەوانەن پەنجەی تاوانباریان بۆ رادەکێشرێت، بەوەی حەشاردەرو کۆکەرەوانی داراییەکانن. لەرووی بەکارهێنانیشەوە گوتەی "اموالهم" بە شێوەی (مرفوع) دێت (٥ جار) بۆ ئاماژەکردن بۆ ئەوەی کە هەڵگرتنی پارە ئەلتەرناتیڤێک نیە بۆ کۆششی مرۆڤ و چالاکی و کارەکەی "لن تغنی عنهم اموالهم" (٣:١٠)، (٣:١١٦)، (١٧:٥٨)، بۆ ئەوەی زۆری دارایی ئاماژە نادات بە بەهایەک لەخۆیدا "فلا تعجبک اموالهم ولا أولادهم" (٩:٥٥)، (٩:٨٥). گوتەکەش جارێکی تر بەشێوەی (منصوب) دێت (١٢جار) وەک ئاماژەکردنێک بۆ مەحاڵێتی بردنی دارایی هەتیوەکان، ئەوانەی کە نەدارو بێدەرەتانن، ئەوانەش کە ماڵ و داراییان جەمکردوە ئەوا بێگومان لە ماڵ و دارایی

نەدارو بێدەرەتانەکانیان بردوەو خستویانەتە سەر ماڵی خۆیان "وأتوا اليتامى اموالهم" (٢:٤) یان "ولا تاكلوا أموالهم إلى أموالكم" (٢:٤) یان : فادفعوا إليهم أموالهم" (٦:٤) یان بۆ هاندان لەسەر خەرجکردنی دارایی و کۆنەکردنەوەی و، پێویستی جوڵەپێکردن و وەبەرهێنانی، ماڵ هی ئەو کەسانەیە کە پێویستیان پێیەتی و، داراییش بۆ خەرجکردنە "مثل الذين ينفقون اموالهم" (٢٦١:٢)، (٢٦٥:٢) یان "الذين ينفقون اموالهم في سبيل الله" (٢٦٢:٢). ئەم خەرجکردنە لەپێناو مەسەلەیەکداو، لەپێناو بەدیهاتنی ئامانجێک و دەسکەوتنی ئەنجامێک "ان الله اشترى من المؤمنين انفسهم وامولهم" (١١١:٩) "واورثكم أرضهم وديارهم واموالهم" (٢٧:٣٣). بەڵام خەرجکردن لەپێناو خۆدەرخستنی کۆمەڵایەتی یان لەپێناو موزایەدە لەئاییندا، یان لەپێناو دەسکەوتنی بەرژەوەندیەکی گەورەتر ئەوا ئەمە دووڕوویی و ریاکارییە "والذين ينفقون اموالهم رئاء الناس" (٣٨:٤) هەروەها خەرجکردن لەپێناو

روخاندنی بنەماو ئاستەنگ خستنە بەردەم جێبەجێکردنی و لەپێناو سودگیریکردنی خەڵک و بەکۆیلەکردنیان ئەوا ئەمە بەرهەڵستیکردنی هەق و بەکارهێنانی داراییە لەدژی ئەمانەت نەک لەپێناویدا "إن الذين كفروا ينفقون اموالهم ليصدوا عن سبيل الله" (٣٦:٨). دواجاریش گوتەکە بەشێوەی (مجرور) دێت لەپێناو خستنەڕوی جوڵەی دارایی و لێنەگەڕانی بۆ ئەوەی بە مت و خامۆش بمێنێتەوە لە گەنجینەی سەرمایەدارەکاندا. دارایی بۆ خەرجکردنە لەپێناو مەسەلەیەکدا "وبما انفقوا من اموالهم" (٣٤:٤)، داراییش بۆ کۆششکردنە لەپێناو خوادا نەک پارە پەیداکردن لەرێگەی ئاینەوە "والمجاهدون فى سبيل الله بأموالهم" (٩٥:٤)، "فضل الله المجاهدين باموالهم" (٩٥:٤)، "وجاهدوا بأموالهم" (٧٢:٨) (٨٨:٩)، (٢٥:٤٩)، "وجاهدوا فى سبيل الله بأموالهم" (٢٠:٩)، "أن يجاهدوا باموالهم" (٤٤:٩). ئەوانەش بە داراییەکانیان کۆششیان نەکردوە ئەوا

پارەکانیان بەفیڕۆ دەڕوات ئیدی بە زیان لێکەوتنی سروشتی بێت یان بەشۆڕشی هیچ نەبوو بێنەواکان لەدژیان "ربنا اطمس علی اموالهم" (٨٨:١٠). دارایی بۆ بەشدارییە، موڵکی هەمووانە، هەموو تاکێک مافی هەیە تێیدا. "والذین في اموالهم حق معلوم، للسائل والمحروم" (٢٤:٧٠)، "وفی اموالهم حق معلوم للسائل والمحروم" (١٩:٥١) ئەوەش کارێکی یاسادانانیەو بەجێنەهێڵراوە بۆ خەیر یان زەکات یان چاکەکردن "اموالهم صدقة تطهرهم وتزکیهم بها" (١٠٣:٩).ماڵی خاوەندارە نائامادەکان دواجار ماڵ و دارایی کۆمەڵە و هیچ کەسێک بۆی نیە دەستی بەسەردا بگرێت و بیکاتە هی خۆی.

دووەم: شیکارکردنی ناوەڕۆک

شیکارکردنی ناوەڕۆکیش، شیکارکردنی مانای ئایەتەکانە بەچاوپۆشین لە وێنەکەی دەمانگەیەنێتە هەمان ئەنجامی پێشوو. دەکرێت ئەم مانایانەش لە سێ کۆمەڵەدا کۆبکرێنەوە:

١-دارایی هی خوایە دەیداتە هەرکەسێک لە بەندە باشەکانی. خاوەندارێتی داراییش لەئیسلامدا بە تەنها بۆ خوایە، خوا خستویەتە بەردەستمان وەک سپاردەیەک و فەرمانیکردوە خەرج بکرێت بۆ نەدارو ئەوانەی پێویستیان پێیەتی، "واتوهم من مال الله الذي اتاكم" (٣٣:٢٤)، دارایی سپاردەیەکە لەنێوان دەستی مرۆڤدا ناشێت بۆی دەستی بەسەردا بگرێت: "فإذا انستم منهم رشدا فادفعوا إليهم اموالهم" (٦:٤) داراییش دەگوازرێتەوە بۆ ئەوەی بەئاشکرا نەدارە، ئەوەش مافێکی ئاشکرای ئەوە"فإذا دفعتم إليهم اموالهم فاشهدوا عليهم"

(٦:٤) جوڵەی داراییش هیچ نهێنیەکی تێدا نیەو لەرێگەی دزەکردن یان نهێنیەوە ئەنجام نادرێت.

٢-داراییش دارایی خوایە ئاراستەی دەکات بۆ ئەوانی تر، نە میرات یان قۆرخکردن یان موڵکی هیچ کەسێک نیە. جوڵەی دارایی و بڵاوبوونەوەی ملکەچ دەبێت بۆ یاساگەلێکی کۆمەڵایەتی و مافێکی بەدەستهاتوو نیە بۆ کەسێک بێ کەسێکی تر، ئەگەریش دارایی ملکەچ بوو بۆ ئەم یاسایانە ئەوا لەدەستی کۆمەڵدا دەبێت کە بۆ بەرژەوەندی کۆمەڵ وەبەری دەهێنێت "واورثكم ارضهم و ديارهم واموالهم وأرضا لم تطؤها" (٢٧:٣٣) بەگوزارشتێکی تر، دارایی هاوبەشیە بەدەقی قورئان "وشاركهم في الاموال" (٦٤:١٧) نەک دەست بەسەراگرتن، دارایی جوڵەی پێدەکرێت لەنێوان تاکەکاندا بەپێی پێویستی نەک لەپێناو زیادکردنداو، بەپێی وەبەرهێنان نەک لەپێناو کۆکردنەوەدا. ئەگەریش یەکێک یان کۆمەڵێک

هەوڵیاندا جوڵەی دارایی بوەستێنن ئەوا دەسەڵاتی شەرعی دەستوەردان دەکات و گەمارۆی سەر دارایی هەڵدەوەشێنێتەوەو، مافی کەسانی تر کە تێیدایە دەیبات "خذ من اموالهم صدقة تطهرهم وتزكيهم بها" (١٠٣:٩)، بەخشینیش چاکەکردن و فەزڵ بەسەرادان نیە بەڵکو مافی ئەوی تر لە دارایی تاک و، سەرلەنوێ بونیادنانەوەیە بۆ هەستی تاک و گەڕانەوەی بۆ رەوشە سروشتیەکەی و نەهێشتنی نامۆبوونی لە کۆمەڵگەو لادانی دارایی لە یاسای سروشتی کە بریتیە لە جوڵە کۆمەڵایەتیەکەی، ئەمەش ئەوەیە کە بە زمانی ئەخلاق پێی دەوترێت بەخشین دەبێتە هۆی پاککردنەوەی دەرون و زەکاتیش خۆی لە پەرستشەکانەو بریتیە لە جەختکردنەوە لە مافی ئەوی تر لە داراییدا "ويتجنبها الاشقي، الذي يؤتي ماله يتزكي" (١٨:١٢) مەبەستیش پێی بەرتیلێکی کۆمەڵایەتی و سیاسی نیە هەتا واز لەمرۆڤ بهێنرێت ئیدی چی بوێت بەسامانەکەی

بکات مادام ٢،٥ % له ماڵە زەخیرەکراوەکەی داوە کە ساڵێکی بەسەردا گەڕاتەوەو جوڵەی نەکردوە، بەڵکو مەبەست لێرەدا جەختکردنەوەیە لەسەر مافی کۆمەڵگە لە ماڵ و دارایی و لەسەر پێویستی وەبەرهێنانی و جوڵاندنی بێ ئەوەی زەخیرەی بکات و هەڵیبگرێت، بەڵکو مافی ئەوی تر لە دارایی تاکدا دەقێکی راشکاوە هیچ شرۆڤەو ئاوێتەکردنێک هەڵناگرێت "والذين في اموالهم حق معلوم للسائل والمحروم" (٢٤:٧٠) جارێکی تریش "وفي اموالهم حق معلوم للسائل والمحروم"(١٩:٥١) هاوبەشیکردنی داراییەکانیش لەنێوان خەڵکداو، مافی ئەویتر لە ماڵ و سامانی تاکدا ئامانجی پەرستشەکانەو لەسەرو هەمووشیانەوە نوێژکردن هەستکردنە بەئەوی تری نەبینراو کە خوایەو، هاوبەشیکردنی ماڵ و سامانیش هەستکردنە بەئەوی بینراو کە ماڵ و سامانی نیە "اصلاتک تامرک ان تترک ما يعبد أباؤنا أو أن نفصل في أموالنا ما تشاء" (٨٧:١١).

لەبەرئەوە مەحاڵکراوە دەوڵەمەند لە ماڵ و سامانی هەژاران بخاتە سەر ماڵەکەی خۆی، یان ئەوەی ماڵ و سامانی هەیە مافی ئەوە بەرێت کە نیەتی "ولا تأكلوا أموالهم إلي أموالكم إنه كان صوبا كبيرا" (٢:٤) هەتا سەرمایە کەڵەکە نەبێت و دارایی لەبەردەستی خەڵکدا هەبێت و، جوڵاوبێت لەناو کۆمەڵدا. زیادکردنی ماڵ و سامانی کەسێکی تریش بۆ سەر ماڵی تاک خراپەو تاوانە و، زوڵم و ستەمە "لتأكلوا فريقا من اموال الناس بالاثم وانتم تعلمون" (١٨٩:٢)، یان "يا أيها الذين أمنوا لا تأكلوا اموالكم بينكم بالباطل"(٢٩:٤).

باوەڕیش یەکسانە بە بەکارهێنانی دارایی بەپێی یاساو، جوڵەی دارایی لەنێوان خەڵکدا بێ دەستبەسەراگرتن گوزارشتە لەباوەڕ.

هیچ جیاوازیەکیش نیە لەنێوان دەستگرتن بەسەر ماڵ و سامانی خەڵک و لەنێوان پیاوانی ئاینی و پیاوانی دونیادا، لەنێوان دەسەڵاتی

ئایینی و دەسەڵاتی سیاسیدا، هەردوکیان رەنگە جوڵەی دارایی بوەستێنن "إن كثير من الاحبار والرهبان ليأكلون أموال النا بالباطل" (٣٤:٩) ئەمەش بەشێوەیەکی مێژوویی شرۆڤەی تێوەگلانی هەردوو دەسەڵاتی ئایینی و سیاسی دەکات سەبارەت بە خواردنی ماڵ و دارایی خەڵک ئەمەش دەبێتە هۆی شۆڕشی کۆمەڵایەتی کە جوڵە دەگێڕێتەوە بۆ دارایی.

ئەوی تریش ئەو هەژارەیە کە بەخێوکەرێکی نیە و هەتیوە، هەتیویش ئەوەیە کە بەخێوکەرەکەی لەدەستداوەو هیچ پاڵپشتێکی نەماوە جگە لەکۆمەڵگە. ئەم هەتیوە مافی هەیە لە ماڵەکەیدا، ئەگەر هەیبوو، ناشبێت لە ماڵەکەی نزیک بیتەوە، ماڵیش لەکاتی پێویستیدا بەکاردەهێنرێت. پێویستیشە خاوەنداریێتی دیاری دەکات، نەک خاوەنداریێتی پێویستی بوون دیاری بکات. هیچ خاوەنداریێتیەکی پوختیش نیە بەڵکو پێویستیەکی بەرهەست هەیە لەو کاتەدا

دەشێتماڵەکە بەکاربهێنرێت و خەرج بکرێت. "ولاتقربوا مال اليتيم" (١٥٢:٩)، (٣٤:١٧). خواردنی ماڵی کەسی نەداریش کە هیچ بەخێوکەرێکی نیە خواردنی ئاگرە واتە خواردنی ماڵی حەرام "إن الذين يأكلون أموال اليتامي ظلما إنما يأكلون في بطونهم نارا"(١٠:٤) ئەوەش ئەم کارە بکات ئەوا ماڵی خۆی پیس و حەرام دەکات : "وأتوا اليتامي اموالهم ولا تبدلوا الخبيث بالطيب" (٢:٤). ماڵ و داراییش بە کۆشش و چالاکی و بە کارکردن وەبەردەهێنرێت، داراییش فاکتەری جوڵەو چالاکیەو، ئامرازێکە بۆ مرۆڤ بۆ ئەوەی لەرێگەیەوە هێزەکانی خۆی دەربخات، هەروەها لەرێگەیەوە توانستەکانی بەدی بهێنێت. بەڵام دارایی دارایی پەیدا ناکات. بۆیە سوو حەرامکراوە چونکە خواردنی ماڵی خەڵکە بە ناڕەواو، زیادکردنی داراییە بێ هیچ کارکردن و کۆششێک.

٣- "وأخذهم الربا وقد نهوا عنه واكلهم اموال الناس بالباطل" (١٦١:٤) زيادكردنی داراییش لەرووی بڕەوە مانای گەشەکردنی مرۆڤ ناگەیەنێت لەڕووی چۆنیەتیەوە، ئەوەش لەبەرئەوەی چالاکیە چۆنیەتی دەگۆڕێت" وما اتيتم من ربا ليربوا في اموال الناس فلا يربوا عند الله" (٣٩:٣٠) سوویش سودگیرییە بەشێوەیەکی خراپ لە پێداویستەکانی ئەوانی ترو، زیادکردنە لە داراییدا بێ زیادەیەکی بەرامبەر لە بەرهەمهێناداو، دزەپێکردنی دارایییە لە نەدارەو هەژارەکانەوە بۆ ئەوانەی خاوەن ماڵ و داراییین. تەوبەکردنیش لە سوو واتە تاک سەرمایەکەی بگێڕێتەوە بۆ خۆی و قازانجەکەشی بدرێتەوە بەوەی قەرزەکەی کردوە" وإن تبتم فلكم رؤوس أموالكم لاتظلمون ولا تظلمون" (٢٧٩:٢) کەواتە وەبەرهێنانی دارایی بەچالاکی مرۆڤ ئەنجام دەدرێت "وإن تبتم فلكم رؤوس أموالكم لاتظلمون ولا تظلمون" (٢٤:٤)، وەبەرهێنانیش بە راوێژکردن و

بەراوردکردن مامەڵەی باش دەبێت "ولا تؤتوا اموالکم التي جعل الله لکم قیاما (٥:٤)ماڵیش لەپێناو هەستانەوەیە واتە بەرهەمهێنان و زیادە نەک لەپێناو بەکاربردن و کەمکردندا. ئەگەریش سوو کرێیەک بێت بێ کارکردن ئەوا چالاکی مرۆڤ رەنگە کارێک بێت بێ کرێ چونکە ئامانجی چالاکیەکانی بەدیهاتنی پەیامێکە نەک بەدیهێنانی قازانج. قازانجیش بریتی نیە لە پاڵنەری چالاکی بەڵکو بەرگریە لە دۆسیێکەی و، سەرکەوتنی بنەمایەک"ویا قوم لا أسألکم علیە مالا إن أجري إلا علي الله" (٢٩:١١). ئەگەریش مرۆڤ کاریکرد لەپێناو دۆسیێیەکدا، بۆ بەدیهاتنی ئامانجێک و، بەجێگەیاندنی پەیامێک ئەوا ئەوە لەدەست نادات کە پێی ژیانی بەرپادەبێت "وإن تؤمنوا وتتقوا یؤتکم أجورکم ولا یسألکم أموالکم" (٣٦:١٧).

٢. وەک جەختکردنەوەیەکیش لە بەشداریکردن لە داراییداو، جێبەجێکردنی جوڵەی دارایی لە

کۆمەڵگەدا، هەرکاتێک باسی دارایی کرابێت ئەوا باس لە کۆشش و هەوڵدان کراوە لەپێناو خوادا واتە لەپێناو بەرژەوەندی گشتیداو، خزمەتکردنی ئەو دۆسێیەی کە سەرچاوەی هەموو بەڵاکانە وەک فەقیهەکان دەڵێن. "مثل الذين ينفقون اموالهم في سبيل الله كمثل حبة انبتت سبع سنابل في كل سنبلة مائة حبة، والله يضاعف لمن يشاء" (٢٦١:٢). بەخشینیش مانای خەیرکردن ناگەیەنێت بەڵکو مانای وەبەرهێنانی دارایی دەگەیەنێت پەخشکردنی و جوڵەکردنی و کۆنەکردنەوەو زەخیرە نەکردنی "ومثل الذين ينفقون اموالهم ابتغاو مرضاة الله، وتثبيتا من أنفسهم كمثل جنة بربوة " (٢٦٥:٢) بەخشینیش لێرەدا هەروەها ئامانجی قازانج نیە بەڵکو ئامانجی خزمەتکردنی مەسەلە گشتیەکانە. ئەم خەرجکردنەش بەنهێنی و ئاشکرا دەکرێت نەک تەنها بە ئاشکرا لەپێناو ناوبانگ و دەستکەوتنی بەرژەوەندی گەورەتردا "الذين ينفقون اموالهم بالليل والنهار، سرا وعلانية فلهم اجرهم عند

ربهم" (٢:٢٧٤) چەندە ئەو بەخشینانەش زۆرن کە بۆ ریاکاری و دووڕویی دەکرێن یان لەپێناو گەیاندنی زیان و ئازار بەکەسانی ترو زەلیلکردنیان بەمنەتکردن بەسەریاندا "الذین ینفقون أموالهم في سبیل الله ثم لا یتبعون ما انفقوا منا ولا أذي لهم اجرهم عند ربهم" (٢:٢٦٢). لە بەخشینیشدا کەسێک لەکەسێکی تر جیاواز دەبێت و، فەزلی باوەڕدارێک لەیەکێکی تر جیاوازدەبێت، فەزل و جیاکارییش نەک لەبڕی پارەکەدا بەڵکو لەبڕی بەخشیندا واتە بەشداریکردن بە پارە لەپێناو بەرژەوەندی گشتیدا. تەنها بەم مانایەش فەزلی پیاوان و ژنان جیاواز دەبێت لەوەی کە بەخشیویانە "بما فضل الله بعضهم علي بعض وبما انفقوا من اموالهم" (٤:٣٤). بەڵام بەخشین لەدژی بەرژەوەندی گشتی و بەدور لە پێناوی خوا ئەوا ئەمە لەخۆیدا کوفرو بێباوەڕیە"إن الذین کفروا ینفقون أموالهم لیصدوا عن سبیل الله" (٨:٣٦) بێباوەڕیش بریتی نیە لەبێباوەڕی تیۆری

بەڵکو بریتیە لەچۆنیەتی خەرجکردنی ماڵ لەوێرانکردنی ئەستۆو ویژدانەکاندا، بەرتیلدان بەخەڵک و، چاندنی بەهای بەفیرۆدان و رابواردن کە بەدوورە لە بەهاکانی کۆشش و، بەدیهاتنی پەیام.

بەخشینی ماڵ و سامانیش بریتیە لە کۆشش و تێکۆشان لەپێناو خوادا. "إن الذين كفروا ينفقون أموالهم ليصدوا عن سبيل الله" (٩:٤١). کۆششکردنیش بەماڵ وەسفکردنی واقیعێکە وەک" وتجاهدون في سبيل الله بأموالكم وانفسكم" (١١:٦١) هەروەک چۆن دانپێدانانێکە بۆ رەفتاری رابردو "إن الذين امنوا وهاجروا في سبيل الله بأموالهم وأنفسهم" (٧٢:٨). هەروەک چۆن فەرمانە لەئێستادا. کۆششکردنیش بەماڵ و سامان کات و شوێن نازانێت. ئەوەش دەیەوێت لاسایی پێغەمبەر بکاتەوە با کۆشش بەماڵ و سامان بکات، نەک تەنها بەرپاکردنی دروشمەکان و درێژکردنەوەی ریش "لكن

الرسول والذين معه جاهدوا بأموالهم وانفسهم" (٨٨:٩). كۆششكردنیش لەرێگەی قەناعەتی تەواوەتیەوە دەبێت نەک دوودڵ بیت لێی، كاری مێژوویش كارێكی درێژەو، وەبەرهێنانی مێژوویش لە ساتەوەختێكدا بەرهەم نادات"ثم لم يرتابوا وجاهدوا بأموالهم وأنفسهم في سبيل الله" (١٥:٤٥) هەروەک چۆن باوەڕبوون بە مەسەلەكە بڕوایەكی دڵنیاییانەو بێ هیچ دوو دڵییەكە هەتا كۆشش بە ماڵ و سامان دەكرێت بەشێوەیەكی یەقینی و بێ هیچ دوودڵییەک. جیهادكردنیش بە ماڵ و سامان بەپێی تواناو وزەیە، كەمێک لە سامان مەزن دەبێت بە دووبارەكردنەوەو بەخشینی لەلایەن كەسانی ترەوە "لا يستئذنك الذين يؤمنون بالله واليوم الاخر أن يجاهدوا بأموالهم وانفسهم" (٤٤:٩). هەروەک چۆن خەڵک بەبەخشین فەزلی جیاوازیان دەبێت ئەوا بەكۆششكردن بە ماڵ و سامانیش فەزلیان جیاواز دەبێت "لايستوي القاعدون من المؤمنين غير أدلي الضرر

والمجاهدون في سبيل الله بأموالهم وأنفسهم" (٩٥:٤) جیاوازیش فەزلیش لە چینە کۆمەڵایەتیەکاندا نیە یان لە پۆستە کارگێڕیەکاندا یان لەپلە کۆمەڵایەتیەکاندا بەڵکو لەکۆششکردندایە بەماڵ و سامانی تاک لەپێناو مەسەلەیەکی گشتیدا، ئازادکردنی وڵاتێکی داگیرکراو و، گەشەپێدانی وڵاتێکی دواکەوتوو "فضل الله المجاهدين بأموالهم وأنفسهم علي القاعدين درجة" (٩٥:٤) رەنگیشە رادەی جیهادکردن بە ماڵ بگاتە رادەی هەموو ماڵەکە لەرێگەی وازلێهێنانی هەموویەوە لەپێناو خوادا وەک بەدیهاتنێکی پەیامی خواو، بەرگریکردن لە مەسەلەکە، مرۆڤیش پەیوەست نابێت تەنها بەئامانجێکەوە نەبێت "الذين اخرجوا من ديارهم واموالهم يبتغون فضلا من الله" (٨:٥٩). لێرەدا لەدەستدانی دارایی زیانێک نابێت بەڵکو دەبێتە بوونێک بۆ خودو، سەرکەوتنی بنەمایەک و، بەرگریکردن لە هەق و ڕاستی و راگەیاندن لەبارەی سەربەخۆیی مرۆڤەوە "إن الله اشتري

من المؤمنين أنفسهم وأموالهم بان لهم الجنة" (١١١:٩).

٣.دوای جەختکردنەوە لەسەر هاوبەشی دارایی و، پێویستی بەخشین لەپێناو خوادا، حەقیقەتی سێهەم دێت ئەویش بریتیە لە راگەیاندنی سەربەخۆیی هەستی مرۆیی لەبارەی سامانەوە. ئەوەی کە ماڵ و سامانی خۆشدەوێت تۆمەتبارە چونکە هەستی خۆی پەیوەست دەکات بەشتێکەوە غەیری مەسەلەکەیە "وتحبون المال حبا جما" (٢٠:٨٩) ئەگەریش ماڵ و سامانی خۆشویست زیاتر لە پابەندبوونی بە بنەماکەوەو بەرگریکردنی لە مەسەلەکە ئەوا بونیادنی کۆمەڵایەتی دادەڕمێت و جوڵەی مێژوو دەوەستێت "قل أن كان ... وأموال أفترفتموها، وتجارة تخشون كسادها... فتربصوا حتي يأتي الله بأمره". (٢٤:٩). هەست و شعوری راست و دروستیش ئەوەیە کە ماڵ دەبەخشێت و کۆششی پێدەکات و خۆشویستنی

بۆ ماڵ و سامان ناخاتە پێش ئەو پابەندبوونەیەوە "واتي المال علي حبه ذوي القربي واليتامي والمساكين" (١٧٧:٢)، ئەوەش هەستێکە کە ملکەچ نابێت بۆ ماڵ و دارایی و ناچێتە ژێرباریەوە.

ماڵ و سامان یاخود دارایی بەهایەک نیە لەخۆیدا بەڵکو بەهاکەی لەو کۆششکردنەدایە کەوا کراوە لە وەبەرهێنانیدا "الذي جمع ماله وعدده، يحسب ان ماله أخلده" (١٠٤:٢-٣) واتە لەسەربەخۆیی هەست لە دارایی. هەروەک چۆن ماڵ و سامان ئەڵتەرناتیڤێک نیە لە وێناکردنی راست بۆ ژیان، "أفرأيت الذي كفر بأياتنا وقال لاوتين مالا وولدا" (٧٧:١٩). بڕیش ئەڵتەرناتیڤی چۆن نیە، بابەتیش ئەڵتەرناتیڤی خود نیە، مادەش ئەڵتەرناتیڤی هەست نیە. ماڵ و سامان پارێزراو نیە لە داڕمان، بونیادنانیش تەنها بە چۆنێتی دەکرێت "ذرني ومن خلقت وحيدا، وجعلت له ملا ممدودا... سأرهقه صعودا"

(١٧-٧٤:١٢) ماڵ ئەلتەرناتیڤێک نیە لەبارەی هەست و ئاراستەیەوە، کۆکردنەوەی داراییش وەک پێویست مانای زیادکردنی ئاگایی یان بەهای کار یان پەرەسەندنی کۆمەڵگە ناگەیەنێت. کەموکوڕی داراییش کەموکوڕیەک نیە لە بەهادا بەهۆی سەربەخۆبوونی هەستەوە لە دارایی " نحن احق من بالمال". ولم یؤت سعة من المال" (٢٤٧:٢) بەڵکو ماڵ جوڵەیەکی بەردەوامە، زیادو کەم دەکات، لەسەر رەوشێکی دیاریکراو جێگیر نابێت، بەڵکو شتێکی لاوەکیەو بەهای مرۆڤ لەسەر ئەوە ناوەستێت. کەواتە کەمی ماڵ و سامان رەنگە مانای مەزنی بەهای هەست و سەربەخۆیی مرۆڤ بگەیەنێت "إن ترني أنا اقل منک مالا و ولدا فعسي ربي ان يؤتيني خيرا من جنتک" (٣١:١٨). بەڵکو کەمی ماڵ و سامان رەنگە ئامرازێک بێت بۆ گەشانەوەی هەست و، رێگەیەک بۆ راگەیاندنی سەربەخۆیی و بەرزی هیمەتی، "ولنبلونکم بشيو من الخوف والجوع ونقص من الاموال"

(١٥٥:٢) کەمی ماڵیش پاڵنەرێکە بۆ جوڵەی کۆمەڵ و ئاماژەکردنە بە پەنجە بۆ ئەوانەی کە ماڵی زیادەیان هەیە "لتبلون في اموالكم وانفسكم" (١٨٦:٣). ئەوەش بەشێکە لە ئەزمونی کۆمەڵایەتی. پاشانیش هەژاری هەمیشەیی مەحاڵ دەبێت هەروەک چۆن دەوڵەمەندی هەمیشەییش مەحاڵ دەبێت.

هەروەک چۆن کەمی دارایی ئەلتەرناتیڤێک نیە بۆ سەربەخۆیی هەست، ئەوا زۆری دارایی وەک پێویست مانای سەربەخۆیی هەست و بەهای کارەکەی ناگەیەنێت،"فقال لصاحبه وهو يحاوره أنا أكثر منك مالا واعز نفرا" (٣٤:١٨). ماڵ و سامان تەنها جوانی ژیانی دونیان واتە شتێکی لاوەکیە لەبەرامبەر هەست (شعور)دا کە شتێکی جێگیرو جەوهەرییە "المال والبنون زينة الحياة الدنيا" (٤٦:١٨) ماڵ و منداڵ و شتێکی روکەش و دەرکی ژیانە. "اعلموا إنما الحياة الدنيا لعب ولهو وزينة وتفاخر بينكم وتكاثر في

الاموال والاولاد" (٢٠:٥٧) هەروەک چۆن کەمی ماڵ و دارایی چالاککردنی هەستە ئەوا زیادبوونی ماڵ و سامانیش لەدەستدانی هەستە" وامددناکم بأموال وبنین، وجعلناکم اکثر نفیرا (٦:١٧) وە دەبێتە چەند بەبێ چۆن "ویعدکم بأموال وبنین وجعل لکم جنات" (١٢:٧١) زۆری داراییش واتە کۆتایی و فەنابوون وەک چۆن ئێستا لە کۆمەڵگە دەوڵەمەندو خۆشگوزەرانەکاندا روودەدات "أیحبون إنما نعدهم من مال وبنین، نسارع لهم في الخيرات" (٥٥:٢٣). بە گوزارشتی قورئانیش، رەنگە زۆری ماڵ و سامان سەرچاوەی فیتنەو ئاشوب بێت هەروەک چۆن کەمی ماڵ و سامان سزاو نارەحەتییە ئەگەر هاتوو خاوەنەکەی بە ئەلتەرناتیڤێکی دانا لەبری کارو، بەهایەک لەخۆیدا؟ "ظل بعد ذلک زمیم أن کان ذا مال وبنین" (١٤:٦٨). چەندێکیش ماڵ و سامان زیادیان کرد ئەوا زیانیش زیاد دەکات بەزیادبوونی گومڕایی و، کوێری زەینی "ربي

إنهم عصوني واتبعوا من لم يزده ماله وولده إلا خسارا" (٢١:٧١). فرعونیش ماڵ و سامانێکی زۆری هەبوو بەڵام ئەم زۆرییە نەبووە مایەی زۆرکردنی عەقڵ و فەزیلەت بۆی "إنک أتيت فرعون وملاه زينة واموالا في الحياة الدنيا" (٨٨:١٠). زۆری ماڵ و دارایی و زۆری وەچەو منالْ هیچ نیە جگە لە روکەش و خۆشی لەدنیادا ناکرێت حوکمی لەسەر بدەیت وەک جەوهەرێک "فلا تعجبك اموالهم ولا اولادهم" (٥٥:٩). زۆری ماڵیش رەنگە ببێتە مایەی رەقی دڵ و مرۆڤ دوربخاتەوە لە رێگەی هۆشیاری و فەزیلەت "ربنا اطمس علي أموالهم وأشدد علي قلوبهم" (٨٨:١٠).

ماڵ و سامانیش رێگایەک نیە بۆ رزگاربوون و، ئەلتەرناتیڤێک نیە لەبری کاری چاکە، بڕ یان چەند جێگەی چۆن ناگرێتەوە، بابەتیش ئەلتەرناتیڤ نیە بۆ خود، مادە نابێتە ئەلتەرناتیڤێک بۆ مانا، شتیش ئەلتەرناتیڤی

چالاکی نیه "یوم لا ینفع مال ولا بنون إلا من أتي الله بقلب سلیم" (٨٨:٢٦) ماڵ و سامان ئەلتەرناتیڤی ئاگایی نین: أفرأیت الذي كفر بأیاتنا وقال لاوتین مالا وولدا" (٧٧:١٩) ماڵ و دارایيش ئەلتەرناتیڤ نیە بۆ دیدێکی راستگۆیانەو دەرککردنێکی دروست و، پەیگیرییەکی بەڵگەنەویست "إن الذین كفروا لن تغني عنهم اموالهم ولا اولادهم من الله شیئا" (١١٦،٣:١٠). بەکاربردنی داراییش وا لەمرۆڤ ناکات کە ووزەی خۆی لەکاری چاکەدا خەرج بکات "یقول اهلکت مالا لبدا" (٦:٩٠). ماڵ و دارایش ناتوانێت خاوەنەکەی بپارێزێت لە کەوتن و بەرەو خراپ چوون "وما یغني عنه ماله إذا تردي" (١١:٩٢) ماڵ و داراییش وەک دەسەڵات رێگیر نابن لەئەنجامدانی کاری چاکە "ما اغني عني مالیة، هلك من سلطانیة" (٦٩ :٢٨-٢٩) مێژوویش شایەتی دارمانی ئەو گەلانەیە کە تەنها پشتیان بە هێزی دارایی بەستووە "كانوا أشد منهم قوه واکپر اموالا وأولادا" (٦٩:٩) زۆری ماڵ یان

وەچە و مناڵ ڕێگر نابن لەبەردەم دارِمان و کەوتندا، یاساکانی مێژو و جوڵەی کۆمەڵگەکان جێگرین "وقالوا نحن اكثر اموالا واولادا وما نحن بمعذبين" (٣٥:٣٤) بەڵکو خاوەن سەرمایە ناتوانێت بەهۆی دارابییەکەیەوە نزیک بێتەوە یان بەوەی کۆیکردۆتەوە بەرزبێتەوە، چونکە سەرکەوتنی کۆمەڵایەتی لەرووی دەوڵەمەندبوونەوە هاوبەرامبەری سەرکەوتنی مەعنەوی نابێت لەرووی بەهاوە "وما اموالكم ولا اولادكم بالتي تقربكم عندنا زولفي" (٣٧:٣٤) بۆیە قورئان هەمیشە وریایی دەدات لە ملکەچبوونی هەست و شعور بۆ مادە، هەروەها ئاگاداری دەکاتەوە لە مەترسی دابەزینی بۆ ئەو ئاستەی کە ماڵ و سامان ئیستیغلالی بکەن "شغلتان اموالنا واهلونا فأستغفر لنا" (١١:٤٨) یان وەرگرتنی دارایی وەک بەرتیل لەبری پاکی و پوختی ویژدان و پابەندبوون بە بنەماوە "اتمدوننا بمال" (٣٦:٢٧). ئەم وریایی پێدانەش

بەشێوازی فەرمان دێت "یا أیها الذین امنوا لا تلهکم اموالکم ولا اولادکم عن ذکر الله" (٩:٦٣).

ئەم سێ مانایەیە کە چەمکی (دارایی- ماڵ و سامان) بەدەوریدا دەسوڕێتەوە لەقورئاندا دارایی مافی خوایەو و، مافی ئەویترو، مافی سەربەخۆیی هەستی تاکە کەسیە لێی.

لەکۆتاییدا، دەتوانین بەم دەرئەنجامانەی خوارەوە بگەین:

١-ڕێگای ناسەرمایەداریی بۆ گەشەپێدان لەوڵاتە تازە گەشەسەندوەکاندا ئەو ڕێگایەیە کە لە کلتوری دێرینەیەوە سەرچاوەی گرتووە، هەروەها لە ویژدانی نەتەوەییەوە، لە بەهاکانی و لەداب و نەریتەکانیەوە، کە زۆرجار بریتی دەبێت لە کلتورە ئاینیەکەی، پاشانیش پێویست بەسەر لەنوێ شرۆڤەکردنی دەکاتەوە بەشێوەیەک کە یارمەتی مەسەلەی گەشەپێدان بکات و، خزمەتی بەرژەوەندیەکانی زۆرینە بکات.

٢-ماڵ و دارایی هی خوایە و موڵکی هیچ کەسێک نیە، بەڵام مرۆڤ مافی هەڵسوکەوتکردنی هەیە پێیەوە هەروەها مافی کەڵک وەرگرتن و مافی وەبەرهێنان، ئەگەریش مرۆڤێک ئیستیغلالی مرۆڤێکی تری کرد یان قۆرخکاری کرد یان ماڵ و سامانی گلدایەوەو بەندی کرد ئەوا مافی دەسەڵاتی شەرعیە سپێردراوەکە دەستبەسەر بکات. بۆیە مافی دەسەڵاتی یاسادانانیە دڵنیایی و لەپێناو بەرژەوەندی گشتی دەستبەسەراگرتن بکات. موڵکایەتی ماڵ و سامانیش نزیکترە لە کۆمەڵیەوە لەوەی لە فەردییەوە نزیک بێت.

٣-ماڵ و دارایی جوڵەیەکی کۆمەڵایەتیە لەنێوان تاکەکانی کۆمەڵدا، نابێت بەند بکرێت یان قۆرخ بکرێت یان هەڵبگیرێت بەڵکو ماڵێکی جولاو کارپێکراوە بۆ وەبەرهێنان لە بەرژەوەندی گشتیدا. مافی دەسەڵاتی یاسادانانیشە دەستوەردان بکات بۆ رێگیریکردن لە پەسیسەکردنی دارایی یان زەخیرەکردنی بێ وەبەرهێنان.

٤-ماڵ و دارایی ئامرازێکە بۆ دەرخستنی چالاکی و بۆ کۆششکردن، نەک بەهایەک لەخۆیدا، بەڵکو بەهاکە لەکاردایە، دارایی نابێتە هۆی پەیداکردنی دارایی بەڵکو دارایی بەکۆشش گەشە دەکات. مافی دەسەڵاتیشە هەموو سەرمایە مشەخۆریەکان لەناوبەرێت کە دروست دەبن لە قوتارکردن و عمولەکان و دەڵاڵیەکان وئاڵوگۆڕەکانەوە.

٥-دارایی بۆ بەکاربردن نیە بەڵکو بۆ بەرهەمهێنانە، بەکاربردنیش بەهایەکی رابواردنە لەکۆمەڵگەی خۆشگوزەراندا نەک بەهایەکی بەرهەمهێنانی لەکۆمەڵگەیەکی خۆگوزەری خاوەن پەیامدا.

٦-ماڵ و سامان پاڵنەری کار نیە لەشێوەی قازانجدا، هەروەها بەهایەک نیە لەخۆیدا لەبری چالاکی بێت و، نابێتە ئەلتەرناتیڤ بۆ کاری چاکە کۆمەڵگەی مادییش کە لەسەر دارایی دەوەستێت وەک بەهایەکە لەدواجاردا تووشی داڕمان دەبێت.

٧-ماڵ بۆ کۆشش و بەخشین و بەرگریە لە مەسەلە گشتیەکان، جوڵەش لە هەستەوە بۆ دارایی بەبەخشین نەک لە ماڵەوە بۆ هەست بە کۆکردنەوەو پەیداکردن، بەڵکو کار بۆ خزمەتکردنی مەسەلەی گشتی کارێکی بێ کرێیە، کاری نیشتمانیش لەپێناو پارە پەیداکردندا نیە.

ئەمانە هێڵگەلێکی گشتین بۆ وێناکردنی "ماڵ و سامان" لە قورئاندا کە ئەمە دورە لە وێناکردنی سەرمایەداری کە لەسەر موڵکایەتی تاکە کەسی و، چالاکی ئابوری ئازادو، قازانج و، پارەپەیداکردنی ناڕەواو، کۆمەڵگەی بەکاربەرو، ژیانی خۆشگوزەران.